

www.turkishstudies.net/economy

Turkish Studies - Economics, Finance, Politics

eISSN: 2667-5625

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

A Comparative Analysis of the Political Thought of Jean Bodin and Nizam Al-Mulk: Sovereignty and Sultanate

*Jean Bodin ve Nizamülmülk'ün Siyasal Düşünceleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: Egemenlik
ve Sultanlık*

Ayman Kara*

Abstract: Jean Bodin is a prominent thinker in the Western political thought tradition, while Nizam al-Mulk stands out in the Islamic political thought tradition historically. Both thinkers sought solutions to the political problems of their times. Although Bodin and Nizam al-Mulk lived in different periods and geographical locations, they both sought solutions to similar problems that arose in their respective eras. The strict separation of religion and state in the Western political tradition and the unique development of the feudal system led Bodin to a secular monarchy based on a theory of sovereignty. The acceptance of religion and state as a whole in the Islamic political tradition, and the widespread tribalism in society, led Nizam al-Mulk to establish a theocratic model of monarchy that embraces a strong sultanate. While the political problems of the two periods were not identical and same, they showed similarities in that they forced political power to establish dependency relationships both domestically and internationally. To break free from these dependency relationships and to make political power independent and centralized, Bodin used more secular and theoretical arguments, while Nizam al-Mulk used religious and practical arguments to construct an monarchy. This study does not treat the two traditions as a continuation of one another but rather conducts a comparative analysis which is based on the nature of similar problems that arose in different periods and the functionality of the solutions found to these problems. The aim of the study is to compare two different understandings of monarchy that emerged within different traditions, focusing on themes such as the relationship between religion and state, the establishment of central authority, sources of legitimacy, and the limitation of power, thus revealing the similarities and differences between these two understandings of monarchy.

Keywords: Political Thought, Jean Bodin, Nizam Al-Mulk, Sovereignty, Sultanate, Monarchy.

Öz: Jean Bodin Batı siyasal düşünce geleneği, Nizamülmülk ise İslam siyasal düşünce geleneği açısından öne çıkan düşünürlerdir. İki düşünür de kendi bulundukları dönemlerin siyasi sorunlarına çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bodin ve Nizamülmülk farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda yaşamış olmalarına karşın kendi bulundukları dönemlerde ortaya çıkmış olan benzer sorunlara çözüm arayışında olmuşlardır. Batı siyasal geleneğindeki katı din ve devlet ayrımı ve feodal sistemin kendine özgü gelişimi Bodin'i egemenlik teorisine dayanan seküler bir monarşi anlayışına yöneltmiştir. İslam siyasal geleneğindeki din ve devletin bir bütün

* Asst. Prof. Dr., Kırıkkale University, Department of Political Science and Public Administration
Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7493-0150>
aymankara@kku.edu.tr

Cite as/ Atıf: Kara, A. (2026). A comparative analysis of the political thought of Jean Bodin and Nizam al-Mulk: sovereignty and sultanate / Jean Bodin ve Nizamülmülk'ün siyasal düşünceleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz: Egemenlik ve sultanlık. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 21(3), 5099-5155. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.94744>

Received/Geliş: 04 June/Haziran 2025

Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 25 Sempتمبر/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

olarak kabul edilmesi ve toplumdaki yaygın kabilecilik geleneği ise Nizamülmülk'ün güçlü bir sultanlık anlayışını benimseyen teokratik bir monarşi modeli kurmasına sebep olmuştur. İki ayrı dönemdeki siyasal sorunlar birebir aynı olmasa da siyasal iktidarı ülke içinde ve ülke dışında bağımlılık ilişkileri kurmaya zorlamak bakımından benzerlik göstermiştir. Bu bağımlılık ilişkilerinden kurtulmak, siyasal iktidarı bağımsız ve merkezi bir hale getirebilmek için Bodin daha dünyevi ve teorik, Nizamülmülk ise dini ve pratik argümanlar kullanarak monarşiyi inşa etmişlerdir. Çalışmada iki gelenek birbirinin devamı olarak ele alınmamış, farklı dönemlerde ortaya çıkan benzer sorunların niteliği ve bu sorunlara bulunan çözümlerin işlevselliği üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Çalışmanın amacı, farklı gelenekler içerisinde ortaya çıkan iki farklı monarşi anlayışının din-devlet ilişkisi, merkezi otoritenin kurulması, meşruiyet kaynakları, iktidarın sınırlandırılması gibi temalar üzerinden karşılaştırılması, böylece iki monarşi anlayışının benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya çıkarılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Düşünceler, Jean Bodin, Nizamülmülk, Egemenlik, Sultanlık, Monarşi.

Structured Abstract

Jean Bodin, who lived in the 16th century, and Nizam al-Mulk, who lived in the 11th century, addressed the political problems of their time and developed different approaches that were relatively new for their eras. The aim of this article is to present a comparative analysis of the similarities and differences between Bodin's and Nizam al-Mulk's approaches to solving the political problems of their respective periods. There is not any study in the literature that focuses on comparing the Western and Islamic political thought traditions within the context of centralized monarchy and the ideas of Bodin and Nizam al-Mulk, while comparatively examining internal and external dependency relationships. To avoid an anachronistic approach, the historical and cultural differences between the two periods have been considered, and both approaches have been examined within the dynamics of their respective eras. Bodin's and Nizam al-Mulk's approaches are not theoretical continuations of each other, nor are they mutually influential. However, the solution of centralized monarchy that they produced against the legitimacy crises and the threat of political fragmentation within their periods carries functional similarities.

The most significant political problem in the periods of these two thinkers was the internal and external dependency relationships to which governments were subjected. This situation prevented the strengthening of central governments, leading to unstable political structures that were dependent on religious institutions in foreign relations and to fragmented domestic relations among local power centers. External dependency arose because of the institutionalization of religion-state relations. Internal dependency, on the other hand, took shape in the West around feudalism during Bodin's time, while stemming from the irregularities and independence tendencies of local powers in Nizam al-Mulk's time. The solution proposed by both thinkers to eliminate internal and external dependencies was a stronger and more centralized monarchy. However, due to the political, social, and cultural conditions of the two periods, significant differences also emerged between their understandings of monarchy.

The greatest factor that contributes to the differences between understandings of monarchy is the difference in the nature of the relationship between *religion and state* in the two cultures. In the Western political thought, the spheres of authority of religion and state are separated. This has established the understanding in the West that religion and state are *separate institutions*. In the Islamic political thought, however, religion and state are considered as a *whole* in an institutional sense. Within this understanding, the Caliphate institution fulfilled not only religious duties but also political duties. However, from the 11th century onwards, the weakening of the military and political power of the Caliphate institution, and conversely, the strengthening of the Great Seljuk sultans, who were secular rulers, gave rise to the separation of religious and political authority in the Islamic political thought. However, this separation of authority, which theoretically existed in the Western political thought, constituted an artificial separation of authority in the Islamic political thought, forced by political conditions. The most fundamental result of this separation was the emergence of a secular theory of sovereignty with the weakening of the Papacy, and the assumption by the sultans, as political authorities, of the duties of fulfilling religious duties and protecting the Caliphate. Therefore, "the sovereign monarch" which was presented by Bodin, while similar in terms of function to "the sultan monarch" which was advocated by Nizam al-Mulk, exhibits a different character in terms of the origin of legitimacy. In this respect, Bodin developed a theory of sovereignty by developing a secular and theoretical approach, while Nizam al-Mulk attempted to establish a strong authority by developing religious and practical arguments. The differences between the two approaches led to different conclusions regarding dependence on religious institutions.

Both thinkers discuss the position of political authority *vis-a-vis* religious authority. Bodin establishes this relationship through *the independence of sovereignty* and addresses it at a theoretical level while in Nizam al-Mulk, however, this relationship is shaped by the *de facto* supremacy of the sultan and is examined more at a practical level. Making an institutional equation between *the Papacy* and *the Caliphate* may lead to erroneous conclusions due to the differences in conditions. For this reason, the comparison between the two thinkers is made through the functional roles of the Papacy and the Caliphate in relation to political powers. Within the Western political thought tradition, Bodin eliminated the Papacy and developed a secular monarchy, while within the Islamic political thought tradition, Nizam al-Mulk envisioned a *theocratic monarchy independent* of the Caliphate institution, but deriving its governing authority directly from divine source.

Bodin and Nizam al-Mulk argued that the monarch should be *the sole authority* within the country and that they should get rid of dependence on local power centers. The nature of local centers (actors) of power

differs in the two traditions. In the West, the feudal system causes local powers -the lords- to limit the king's powers and implement their own laws in their own regions. In the feudal system, kings are seen as *primus inter pares* (first among equals) against lords. During the Nizam al-Mulk period, the local forces that were formed by the Turkish tribes and the Oghuz clan tradition were unfamiliar with the concept of 'centralized monarchy' and had difficulty in adopting this understanding. Tribes and clans mostly have a migration culture and tend to independently act. Therefore, Bodin suggested weakening feudalism in order to emerge a sovereign monarch, while Nizam al-Mulk suggested increasing the dependence of tribes and clans on the center within the land system called "*ikta*" in order to emerge a strong sultan. In addition, Nizam al-Mulk emphasized that the sultan had superior qualities that other clan and tribal leaders did not have, and therefore he was *the highest authority* to be obeyed. For this reason, in Bodin, the strengthening of the central authority was formulated in a theoretical and normative framework while in Nizam al-Mulk, this process was carried out through practical and administrative mechanisms.

Although Bodin and Nizam al-Mulk defended strong monarchy, they also imposed certain restrictions on monarchs. The most important of these restrictions are religious restrictions. According to Bodin, the sovereign monarch must obey divine laws, but He can introduce laws that contradict divine laws and this does not harm his legitimacy. For Nizam al-Mulk, the sultan monarch must comply with the divine law of *Sharia* and can never change these laws. If He introduces laws contrary to *Sharia*, His legitimacy will be eliminated. However, both thinkers leave these limitations at a conscientious point. Because, according to both thinkers, there is no authority to judge and punish the monarch in an institutional sense. At this point, in Bodin, the sovereign monarch is seen as the source of the law, while according to Nizam al-Mulk, the sultan monarch is not the source of the law, but its *executor* (of law).

As a result, *Bodin's theory of sovereignty* and *Nizam al-Mulk's understanding of sultanate* are not identical approaches. However, both aim to strengthen the central authority against similar legitimacy problems and the danger of political fragmentation inside different historical and cultural conditions. While doing this, Bodin used secular and theoretical arguments, while Nizam al-Mulk used religious and practical arguments, and thus presenting two separate solution models. Therefore, they both constructed the monarch, freed from internal and external dependence, within different methods. This study comparatively examines the monarchy approaches of Bodin and Nizam al-Mulk, who have an important place in the two political traditions, and reveals the similarities and differences between the two traditions. The study examines primary and secondary sources by the qualitative content analysis method and compares the approaches of the two thinkers functionally by considering their historical and cultural conditions with the comparative analysis method.

Keywords: Political Thought, Jean Bodin, Nizam Al-Mulk, Sovereignty, Sultanate, Monarchy.

الملخص المنظم

تناول جان بودان، الذي عاش في القرن السادس عشر، ونظام الملك، الذي عاش في القرن الحادي عشر، الإشكالات السياسية التي طبعت عصرهما، وطُورًا مقاربات مختلفة اتسمت بقدر من الجدة قياسًا إلى السياقات الفكرية والسياسية السائدة في زمانهما. وتهدف هذه الدراسة إلى تقديم تحليل مقارن لأوجه التشابه والاختلاف بين مقاربتَي بودان ونظام الملك في معالجة المشكلات السياسية التي واجهت كلاً منهما في عصره. ولا تتوافر، في حدود ما أمكن الوقوف عليه في الأدبيات ذات الصلة، دراسة تركز على المقارنة بين التقاليد الفكر السياسي الغربي والإسلامي في سياق الملكية المركزية، من خلال أفكار بودان ونظام الملك، مع إخضاع علاقات التبعية الداخلية والخارجية لتحليل مقارن. وتفاقيًا للوقوع في إسقاطات تاريخية مفارقة للسياق، روعيت الفروق التاريخية والثقافية بين الحقيبتين، ودُرست مقارنة كل مفكر في إطار الديناميات الخاصة بعصره. ولا تمثل مقاربتا بودان ونظام الملك امتدادًا نظريًا إحداهما للآخرى، كما لا توجد بينهما علاقة تأثير متبادل. ومع ذلك، فإن الحل الذي قدّمه كلاهما، والمتمثل في ترسيخ ملكية مركزية في مواجهة أزمات الشرعية ومخاطر التفكك السياسي في عصرهما، ينطوي على أوجه تشابه وظيفية واضحة.

تمثلت أبرز المشكلات السياسية في الحقيبتين اللتين عاش فيهما المفكران في علاقات التبعية الداخلية والخارجية التي كانت تخضع لها السلطات الحاكمة. وقد حالت هذه الوضعية دون تعزيز الحكومات المركزية، وأفضت إلى نشوء بُنى سياسية غير مستقرة؛ إذ اتسمت خارجيًا بالتبعية للمؤسسات الدينية، وداخليًا بالتجزؤ بين مراكز القوى المحلية. وقد نشأت التبعية الخارجية نتيجة مأسسة العلاقة بين الدين والدولة، في حين اتخذت التبعية الداخلية في الغرب، إبان عصر بودان، شكلًا مرتبطًا بالنظام الإقطاعي، بينما ارتبطت في عصر نظام الملك باختلالات القوى المحلية ونزعاتها الاستقلالية. وتمثل الحل الذي اقترحه كلا المفكرين للتخلص من التبعية الداخلية والخارجية في إقامة ملكية أكثر قوة ومركزية. غير أن اختلاف الظروف السياسية والاجتماعية والثقافية بين الحقيبتين أفضى كذلك إلى ظهور تباينات جوهرية بين تصوريهما للملكية.

ويُعد الاختلاف في طبيعة العلاقة بين *الدين والدولة* في الثقافتين العامل الأبرز في تفسير التباين بين تصوريهما للملكية. ففي الفكر السياسي الغربي، انفصل مجال السلطة الدينية عن مجال السلطة السياسية، وهو ما أرسى تصورًا يعتبر الدين والدولة *مؤسستين منفصلتين*.

أما في الفكر السياسي الإسلامي، فقد نُظر إلى الدين والدولة، من الناحية المؤسسية، بوصفهما **كلاً متكاملًا**. وفي إطار هذا التصور، لم تضطلع مؤسسة الخلافة بالوظائف الدينية فحسب، بل مارست أيضًا وظائف سياسية. غير أن ضعف القوة العسكرية والسياسية لمؤسسة الخلافة منذ القرن الحادي عشر، بالتزامن مع تصاعد قوة سلاطين السلاجقة العظام بوصفهم حكامًا دنيويين، أدى إلى نشوء فصل بين السلطينتين الدينية والسياسية في الفكر السياسي الإسلامي. إلا أن هذا الفصل، الذي كان قائمًا من الناحية النظرية في الفكر السياسي الغربي، مثل في الفكر السياسي الإسلامي، فصلًا مصطنعًا للسلطة فرضته الظروف السياسية. وكانت أبرز نتائج هذا التحول بروز نظرية دنيوية للسيادة بالتزامن مع تراجع قوة البابوية وفي المقابل اضطلاع السلاطين، بصفتهم سلطات سياسية، بمسؤولية الوفاء بالواجبات الدينية وحماية مؤسسة الخلافة. ومن ثم، فإن مفهوم الملك صاحب السيادة الذي طرحه بودان، وإن كان يتشابه وظيفيًا مع مفهوم «السلطان الملك» الذي دافع عنه نظام الملك، فإنه يختلف عنه من حيث مصدر الشرعية. وفي هذا السياق، طوّر بودان نظرية للسيادة استنادًا إلى مقاربة دنيوية ونظرية، في حين سعى نظام الملك إلى تأسيس سلطة قوية من خلال حجج دينية وعملية. وقد أفضت الاختلافات بين المقاربتين إلى نتائج متباينة فيما يتعلق بمسألة التبعية للمؤسسات الدينية.

ويناقش كلا المفكرين موقع السلطة السياسية /إزاء السلطة الدينية. ويؤسس بودان هذه العلاقة على مبدأ **استقلال السيادة** ويتناولها على مستوى نظري؛ أما لدى نظام الملك، فتتحدد هذه العلاقة من خلال **التفوق الفعلي** للسلطان، وتُبحث بدرجة أكبر على المستوى العملي. وقد يؤدي افتراض وجود تماثل مؤسسي بين **البابوية** و**الخلافة** إلى استنتاجات مضللة بسبب اختلاف الظروف التاريخية والمؤسسية المحيطة بكل منهما. ولذلك، تُجرى المقارنة بين المفكرين على أساس الأدوار الوظيفية التي اضطلعت بها كل من البابوية والخلافة في علاقتهما بالسلطات السياسية. ففي إطار تقاليد الفكر السياسي الغربي، استبعد بودان البابوية من بنية السلطة السياسية وطوّر تصورًا لملكية دنيوية؛ بينما تصوّر نظام الملك، في إطار تقاليد الفكر السياسي الإسلامي، **ملكية ثيوقراطية مستقلة** عن مؤسسة الخلافة، لكنها تستمد سلطة الحكم مباشرة من مصدر إلهي.

ويرى كل من بودان ونظام الملك أن الملك ينبغي أن يكون **صاحب السلطة الوحيدة** داخل البلاد، وأن يتحرر من التبعية لمراكز القوى المحلية. غير أن طبيعة مراكز القوى المحلية والفاعلين المرتبطين بها تختلف بين التقليديين. ففي الغرب، أدى النظام الإقطاعي إلى تمكين القوى المحلية، أي الإقطاعيين، من تقييد سلطات الملك وتطبيق قوانينهم الخاصة في مناطق نفوذهم. وفي ظل النظام الإقطاعي، كان يُنظر إلى أي «الأول بين أنداد». أما في عصر نظام الملك، فإن القوى المحلية المتشكلة، *primus inter pares* الملوك في مواجهة الإقطاعيين بوصفهم في إطار القبائل التركية والتقاليد العشائرية الأوغوزية لم تكن مألوفة لديها فكرة «الملكية المركزية»، ومن ثم واجهت صعوبة في تبنيها. وقد ارتبطت القبائل والعشائر إلى حد كبير بثقافة الترحال، وكانت تميل إلى التصرف باستقلالية. ولذلك، اقترح بودان إضعاف الإقطاع بغية إرساء «سلطة الملك ذي السيادة، في حين دعا نظام الملك إلى تعزيز تبعية القبائل والعشائر للمركز من خلال نظام الأراضي المعروف بـ«الإقطاع» بهدف بناء سلطة سلطان قوي. وإضافة إلى ذلك، شدد نظام الملك على أن السلطان يتمتع بخصائص ومزايا لا تتوافر لدى سائر زعماء (iqṭā) القبائل والعشائر، ولذلك فهو **السلطة العليا** التي تجب طاعتها. ومن ثم، صيغ تعزيز السلطة المركزية لدى بودان ضمن إطار نظري ومعياري، بينما تحقق هذا المسار لدى نظام الملك من خلال آليات عملية وإدارية.

وعلى الرغم من دفاع بودان ونظام الملك عن الملكية القوية، فإنهما وضعًا كذلك قيودًا معينة على سلطة الملك. وتأتي القيود الدينية في مقدمة هذه المحددات. فوفقًا لبودان، يتعين على الملك صاحب السيادة الامتثال للقوانين الإلهية، غير أنه يستطيع سن قوانين تتعارض معها من دون أن يؤدي ذلك بالضرورة إلى تقويض شرعيته. أما عند نظام الملك، فيتعين على السلطان الملك الالتزام بالقانون الإلهي المتمثل في **الشريعة**، ولا يملك بأي حال من الأحوال سلطة تغيير هذه الأحكام. فإذا سن قوانين مخالفة للشريعة، زالت شرعيته. ومع ذلك، يترك كلا المفكرين هذه القيود في نطاق الضمير والمسؤولية الأخلاقية؛ إذ لا توجد، وفقًا لتصورهما، سلطة مؤسسية تملك صلاحية محاكمة الملك ومعاقبته، وعند هذه النقطة، يُنظر إلى الملك صاحب السيادة لدى بودان بوصفه مصدرًا للقانون، بينما لا يُعد السلطان الملك لدى نظام الملك مصدرًا للقانون وإنما **منفذًا له**.

وخلاصة القول، لا تمثل **نظرية السيادة لدى بودان** و**تصور السلطنة لدى نظام الملك** مقاربتين متطابقتين. ومع ذلك تسعى كلاهما إلى تعزيز السلطة المركزية في مواجهة مشكلات متشابهة تتعلق بأزمة الشرعية وخطر التفكك السياسي، وإن كان ذلك ضمن ظروف تاريخية وثقافية مختلفة. وفي سبيل تحقيق هذه الغاية، استند بودان إلى حجج دنيوية ونظرية، بينما اعتمد نظام الملك على حجج دينية وعملية، وبذلك قدم كل منهما نموذجًا مستقلًا لمعالجة الإشكالات السياسية ذات الصلة. ومن ثم، أعاد كلاهما بناء موقع الملك باعتباره متحررًا من علاقات التبعية الداخلية والخارجية، ولكن عبر آليات ومناهج مختلفة. وتتناول هذه الدراسة، من منظور مقارن، تصورات الملكية لدى بودان ونظام الملك، اللذين يحتلان مكانة بارزة في تقليدين مختلفين من تقاليد الفكر السياسي، وتكشف أوجه التشابه والاختلاف بين هذين التقليدين وتعتمد الدراسة منهج **تحليل المحتوى النوعي** في فحص المصادر الأولية والثانوية، كما تستخدم **منهج التحليل المقارن** لإجراء مقارنة وظيفية بين مقاربتَي المفكرين مع مراعاة الشروط التاريخية والثقافية الخاصة بكل منهما.

الكلمات المفتاحية: الفكر السياسي، جان بودان، نظام الملك، السيادة، السلطنة، الملكية.

Résumé Structuré

Jean Bodin, qui vécut au XVIe siècle, et Nizam al-Mulk, qui vécut au XIe siècle, se sont penchés sur les problèmes politiques propres à leurs époques respectives et ont élaboré des approches distinctes qui présentaient, dans leur contexte historique, un caractère relativement novateur. Le présent article vise à proposer une analyse comparative des similitudes et des différences entre les approches développées par Bodin et Nizam al-Mulk afin de répondre aux problèmes politiques de leurs périodes respectives. À notre connaissance, la littérature ne comporte aucune étude spécifiquement consacrée à une comparaison des traditions occidentale et islamique de la pensée politique dans le contexte de la monarchie centralisée, à partir

des conceptions de Bodin et de Nizam al-Mulk, tout en examinant comparativement les rapports de dépendance interne et externe. Afin d'éviter toute lecture anachronique, les différences historiques et culturelles entre les deux périodes ont été prises en considération, et chacune des deux approches a été analysée à la lumière des dynamiques propres à son époque. Les conceptions de Bodin et de Nizam al-Mulk ne constituent ni des prolongements théoriques l'une de l'autre ni le résultat d'une influence réciproque. Néanmoins, la solution de la monarchie centralisée qu'ils ont respectivement formulée face aux crises de légitimité et à la menace de fragmentation politique propres à leurs contextes historiques présente d'importantes similitudes fonctionnelles.

Le problème politique majeur auquel furent confrontées les époques de ces deux penseurs résidait dans les rapports de dépendance interne et externe auxquels les pouvoirs politiques étaient soumis. Cette situation faisait obstacle au renforcement des gouvernements centraux et engendrait des structures politiques instables, caractérisées, sur le plan extérieur, par une dépendance à l'égard des institutions religieuses et, sur le plan intérieur, par une fragmentation entre différents centres de pouvoir locaux. La dépendance externe résultait de l'institutionnalisation des rapports entre religion et État. La dépendance interne, quant à elle, se structurait en Occident autour du féodalisme à l'époque de Bodin, tandis qu'à l'époque de Nizam al-Mulk elle procédait des dysfonctionnements des pouvoirs locaux et de leurs tendances autonomistes. La solution préconisée par les deux penseurs pour éliminer ces dépendances internes et externes consistait à instaurer une monarchie plus forte et davantage centralisée. Toutefois, les conditions politiques, sociales et culturelles propres aux deux périodes ont également engendré des différences substantielles entre leurs conceptions respectives de la monarchie.

Le facteur déterminant permettant d'expliquer les divergences entre ces conceptions de la monarchie réside dans la différence de nature des rapports entre *religion et État* au sein des deux cultures. Dans la pensée politique occidentale, les sphères d'autorité de la religion et de l'État sont distinctes. Cette configuration a favorisé en Occident la conception de la religion et de l'État comme *deux institutions séparées*. Dans la pensée politique islamique, en revanche, religion et État sont conçus, sur le plan institutionnel, comme formant *un tout*. Dans ce cadre, l'institution califale assumait non seulement des fonctions religieuses, mais également des fonctions politiques. Cependant, à partir du XIe siècle, l'affaiblissement du pouvoir militaire et politique de l'institution califale et, inversement, le renforcement des sultans grands-seldjoukides en tant que détenteurs du pouvoir temporel ont entraîné une dissociation entre autorité religieuse et autorité politique dans la pensée politique islamique. Toutefois, alors que cette séparation des autorités existait théoriquement dans la pensée politique occidentale, elle constituait, dans la pensée politique islamique, une dissociation artificielle imposée par les circonstances politiques. La conséquence fondamentale de cette séparation fut, d'une part, l'émergence d'une théorie séculière de la souveraineté parallèlement à l'affaiblissement de la Papauté et, d'autre part, la prise en charge par les sultans, en leur qualité d'autorités politiques, des responsabilités relatives à l'accomplissement des devoirs religieux et à la protection du Califat. Ainsi, le « monarque souverain » conceptualisé par Bodin, tout en présentant des similitudes fonctionnelles avec le « sultan-monarque » défendu par Nizam al-Mulk, s'en distingue quant au fondement de sa légitimité. À cet égard, Bodin a élaboré une théorie de la souveraineté fondée sur une approche séculière et théorique, tandis que Nizam al-Mulk a cherché à établir une autorité forte au moyen d'arguments religieux et pragmatiques. Les divergences entre ces deux approches ont ainsi conduit à des conclusions différentes concernant la dépendance à l'égard des institutions religieuses.

Les deux penseurs examinent également la position de l'autorité politique *vis-à-vis* de l'autorité religieuse. Bodin structure cette relation autour du principe de *l'indépendance de la souveraineté* et l'aborde essentiellement sur un plan théorique. Chez Nizam al-Mulk, en revanche, cette relation se construit autour de la *suprématie de facto* du sultan et fait principalement l'objet d'une analyse pratique. Établir une équivalence institutionnelle entre la *Papauté* et le *Califat* risquerait de conduire à des conclusions erronées compte tenu des différences entre leurs conditions historiques et institutionnelles respectives. C'est pourquoi la comparaison entre les deux penseurs est effectuée à partir des fonctions exercées respectivement par la Papauté et le Califat dans leurs rapports avec les pouvoirs politiques. Dans le cadre de la tradition occidentale de la pensée politique, Bodin écarte la Papauté de la structure du pouvoir politique et développe une conception séculière de la monarchie ; dans la tradition islamique de la pensée politique, Nizam al-Mulk envisage, pour sa part, *une monarchie théocratique indépendante* de l'institution califale, mais tirant directement son autorité gouvernementale d'une source divine.

Bodin et Nizam al-Mulk soutiennent tous deux que le monarque doit constituer *l'autorité unique* à l'intérieur du pays et s'affranchir de toute dépendance à l'égard des centres de pouvoir locaux. La nature de

ces centres ou acteurs locaux du pouvoir diffère toutefois entre les deux traditions. En Occident, le système féodal permet aux pouvoirs locaux — les seigneurs — de limiter les prérogatives du roi et d'appliquer leurs propres lois sur les territoires relevant de leur autorité. Dans le système féodal, le roi est considéré, par rapport aux seigneurs, comme *primus inter pares* (« premier parmi ses pairs »). À l'époque de Nizam al-Mulk, les forces locales constituées autour des tribus turques et de la tradition clanique oghouze étaient peu familières avec la notion de « monarchie centralisée » et éprouvaient des difficultés à l'adopter. Les tribus et les clans étaient largement associés à une culture migratoire et manifestaient une propension à agir de manière autonome. Par conséquent, Bodin préconisait l'affaiblissement du féodalisme afin de permettre l'émergence d'un monarque souverain, tandis que Nizam al-Mulk recommandait, dans le cadre du système foncier appelé *iqṭā'*, de renforcer la dépendance des tribus et des clans à l'égard du pouvoir central afin de favoriser l'émergence d'un sultan puissant. En outre, Nizam al-Mulk soulignait que le sultan possédait des qualités supérieures dont les autres chefs tribaux et claniques étaient dépourvus et qu'il constituait, à ce titre, *l'autorité suprême* à laquelle tous devaient obéir. Ainsi, chez Bodin, le renforcement de l'autorité centrale est formulé dans un cadre théorique et normatif, tandis que chez Nizam al-Mulk ce processus repose davantage sur des mécanismes pratiques et administratifs.

Bien que Bodin et Nizam al-Mulk défendent tous deux une monarchie forte, ils imposent également certaines limites au monarque. Les restrictions religieuses occupent à cet égard une place centrale. Selon Bodin, le monarque souverain est tenu de respecter les lois divines ; il peut toutefois édicter des lois qui leur sont contraires sans que cela compromette nécessairement sa légitimité. Chez Nizam al-Mulk, en revanche, le sultan-monarque est tenu de respecter la loi divine que constitue la *charia* et ne peut en aucun cas modifier ces prescriptions. S'il promulgue des lois contraires à la *charia*, sa légitimité disparaît. Néanmoins, les deux penseurs maintiennent ces limitations essentiellement dans le domaine de la conscience et de la responsabilité morale, puisqu'il n'existe, selon eux, aucune autorité institutionnelle habilitée à juger et à sanctionner le monarque. Sur ce point, le monarque souverain apparaît chez Bodin comme la source de la loi, tandis que, chez Nizam al-Mulk, le sultan-monarque n'en constitue pas la source, mais en est *l'exécuteur*.

En définitive, *la théorie de la souveraineté de Bodin et la conception du sultanat de Nizam al-Mulk* ne constituent pas des approches identiques. Toutes deux visent néanmoins à renforcer l'autorité centrale face à des problèmes analogues de légitimité et au risque de fragmentation politique, dans des contextes historiques et culturels distincts. Pour atteindre cet objectif, Bodin mobilise des arguments séculiers et théoriques, tandis que Nizam al-Mulk recourt à des arguments religieux et pratiques, proposant ainsi deux modèles distincts de résolution des problèmes politiques considérés. Tous deux construisent donc, selon des méthodes différentes, la figure d'un monarque affranchi des rapports de dépendance interne et externe. La présente étude analyse comparativement les conceptions de la monarchie élaborées par Bodin et Nizam al-Mulk, deux penseurs occupant une place majeure dans deux traditions distinctes de pensée politique, et met en évidence les similitudes et les différences entre ces traditions. Sur le plan méthodologique, elle examine les sources primaires et secondaires au moyen d'une méthode *d'analyse qualitative de contenu* et compare fonctionnellement les approches des deux penseurs à l'aide de la *méthode d'analyse comparative*, en tenant compte des conditions historiques et culturelles propres à chacun de leurs contextes.

Mots-clés : pensée politique, Jean Bodin, Nizam al-Mulk, souveraineté, sultanat, monarchie.

Resumen Estructurado

Jean Bodin, quien vivió en el siglo XVI, y Nizam al-Mulk, quien vivió en el siglo XI, abordaron los problemas políticos característicos de sus respectivas épocas y desarrollaron enfoques diferenciados que, en sus correspondientes contextos históricos, presentaban un carácter relativamente innovador. El objetivo de este artículo es ofrecer un análisis comparativo de las similitudes y diferencias entre los planteamientos de Bodin y Nizam al-Mulk respecto de la resolución de los problemas políticos de sus respectivos períodos. Hasta donde alcanza la literatura existente, no se ha identificado ningún estudio centrado específicamente en comparar las tradiciones occidental e islámica del pensamiento político en el contexto de la monarquía centralizada, a partir de las ideas de Bodin y Nizam al-Mulk, y que examine simultáneamente, desde una perspectiva comparativa, las relaciones de dependencia interna y externa. Con el fin de evitar una interpretación anacrónica, se han tenido en cuenta las diferencias históricas y culturales entre ambos períodos, y cada enfoque ha sido analizado dentro de las dinámicas específicas de su propia época. Los planteamientos de Bodin y Nizam al-Mulk no

constituyen continuaciones teóricas el uno del otro ni son producto de una influencia recíproca. Sin embargo, la solución de una monarquía centralizada que ambos formularon frente a las crisis de legitimidad y a la amenaza de fragmentación política existentes en sus respectivos períodos presenta importantes similitudes funcionales.

El problema político más significativo durante los períodos en los que vivieron ambos pensadores residía en las relaciones de dependencia interna y externa a las que estaban sometidos los poderes políticos. Esta situación obstaculizaba el fortalecimiento de los gobiernos centrales y daba lugar a estructuras políticas inestables, caracterizadas, en las relaciones exteriores, por la dependencia respecto de las instituciones religiosas y, en el ámbito interno, por la fragmentación entre distintos centros locales de poder. La dependencia externa surgió como consecuencia de la institucionalización de las relaciones entre religión y Estado. La dependencia interna, por su parte, se articuló en Occidente en torno al feudalismo durante la época de Bodin, mientras que, en tiempos de Nizam al-Mulk, derivaba de las irregularidades de los poderes locales y de sus tendencias hacia la autonomía y la independencia. La solución propuesta por ambos pensadores para eliminar estas dependencias internas y externas consistía en establecer una monarquía más fuerte y centralizada. No obstante, las condiciones políticas, sociales y culturales propias de ambos períodos generaron también diferencias sustanciales entre sus respectivas concepciones de la monarquía.

El principal factor que explica las diferencias entre ambas concepciones monárquicas radica en la distinta naturaleza de la relación entre *religión y Estado* en las dos culturas. En el pensamiento político occidental, las esferas de autoridad de la religión y del Estado se encuentran diferenciadas. Esta configuración consolidó en Occidente la concepción de la religión y el Estado como *instituciones separadas*. En el pensamiento político islámico, por el contrario, la religión y el Estado son concebidos, desde una perspectiva institucional, como *un todo integrado*. Dentro de esta concepción, la institución del Califato desempeñaba no solo funciones religiosas, sino también funciones políticas. Sin embargo, a partir del siglo XI, el debilitamiento del poder militar y político de la institución califal y, paralelamente, el fortalecimiento de los sultanes del Gran Imperio selyúcida como gobernantes temporales dieron lugar a una separación entre la autoridad religiosa y la autoridad política en el pensamiento político islámico. No obstante, mientras que esta separación de autoridades existía teóricamente en el pensamiento político occidental, en el pensamiento político islámico constituyó una separación artificial de la autoridad impuesta por las circunstancias políticas. El resultado más fundamental de esta separación fue, por una parte, la emergencia de una teoría secular de la soberanía con el debilitamiento del Papado y, por otra, la asunción por parte de los sultanes, en cuanto autoridades políticas, de las responsabilidades relativas al cumplimiento de los deberes religiosos y a la protección del Califato. Por consiguiente, el «monarca soberano» formulado por Bodin, aunque funcionalmente similar al «sultán-monarca» defendido por Nizam al-Mulk, presenta un carácter diferente en lo que respecta al origen de su legitimidad. En este sentido, Bodin desarrolló una teoría de la soberanía mediante un enfoque secular y teórico, mientras que Nizam al-Mulk trató de establecer una autoridad fuerte recurriendo a argumentos religiosos y prácticos. Las diferencias entre ambos planteamientos condujeron, por tanto, a conclusiones distintas respecto de la dependencia de las instituciones religiosas.

Ambos pensadores examinan asimismo la posición de la autoridad política *vis-à-vis* de la autoridad religiosa. Bodin articula esta relación a través del principio de *independencia de la soberanía* y la aborda fundamentalmente en un plano teórico. En Nizam al-Mulk, por el contrario, esta relación se configura a partir de la *supremacía de facto* del sultán y se analiza predominantemente desde una perspectiva práctica. Establecer una equivalencia institucional entre *el Papado y el Califato* podría conducir a conclusiones erróneas debido a las diferencias existentes entre sus respectivos contextos históricos e institucionales. Por esta razón, la comparación entre ambos pensadores se realiza a partir de las funciones desempeñadas por el Papado y el Califato en sus relaciones con los poderes políticos. Dentro de la tradición occidental del pensamiento político, Bodin excluyó al Papado de la estructura del poder político y desarrolló una concepción secular de la monarquía; dentro de la tradición islámica del pensamiento político, Nizam al-Mulk, por su parte, concibió *una monarquía teocrática independiente* de la institución del Califato, pero cuya autoridad para gobernar procedía directamente de una fuente divina.

Bodin y Nizam al-Mulk sostuvieron que el monarca debía constituir *la única autoridad* dentro del país y liberarse de toda dependencia respecto de los centros locales de poder. Sin embargo, la naturaleza de estos centros o actores locales de poder difiere entre ambas tradiciones. En Occidente, el sistema feudal permitía que los poderes locales —los señores feudales— limitaran las prerrogativas del rey y aplicaran sus

propias leyes en los territorios sometidos a su autoridad. En el sistema feudal, el rey era considerado, frente a los señores, *primus inter pares* («primero entre iguales»). Durante la época de Nizam al-Mulk, las fuerzas locales configuradas en torno a las tribus turcas y a la tradición clánica oghuz desconocían en gran medida el concepto de «monarquía centralizada» y encontraban dificultades para adoptar esta concepción. Las tribus y los clanes estaban asociados predominantemente a una cultura migratoria y tendían a actuar de manera independiente. En consecuencia, Bodin propuso debilitar el feudalismo para posibilitar la consolidación de un monarca soberano, mientras que Nizam al-Mulk recomendó incrementar la dependencia de las tribus y los clanes respecto del poder central mediante el sistema territorial denominado *iqṭāʿ*, con el propósito de consolidar la autoridad de un sultán fuerte. Además, Nizam al-Mulk subrayó que el sultán poseía cualidades superiores de las que carecían los demás dirigentes tribales y clánicos y que, por consiguiente, constituía *la autoridad suprema* a la que se debía obediencia. Por esta razón, en Bodin el fortalecimiento de la autoridad central se formuló dentro de un marco teórico y normativo, mientras que en Nizam al-Mulk este proceso se articuló fundamentalmente mediante mecanismos prácticos y administrativos.

Aunque Bodin y Nizam al-Mulk defendieron una monarquía fuerte, ambos establecieron también determinadas limitaciones al poder del monarca. Entre estas restricciones, las de naturaleza religiosa ocupan un lugar central. Según Bodin, el monarca soberano debe obedecer las leyes divinas; sin embargo, puede promulgar leyes que contradigan dichas leyes divinas sin que ello menoscabe necesariamente su legitimidad. Para Nizam al-Mulk, en cambio, el sultán-monarca debe observar la ley divina representada por la *sharía* y no puede modificarla bajo ninguna circunstancia. Si promulga leyes contrarias a la *sharía*, pierde su legitimidad. No obstante, ambos pensadores sitúan estas limitaciones esencialmente en el ámbito de la conciencia y de la responsabilidad moral, puesto que, según sus respectivos planteamientos, no existe una autoridad institucional facultada para juzgar y sancionar al monarca. En este punto, el monarca soberano aparece en Bodin como la fuente de la ley, mientras que, según Nizam al-Mulk, el sultán-monarca no constituye la fuente de la ley, sino su *ejecutor*.

En conclusión, *la teoría de la soberanía de Bodin y la concepción del sultanato de Nizam al-Mulk* no constituyen enfoques idénticos. Sin embargo, ambas pretenden fortalecer la autoridad central frente a problemas análogos de legitimidad y al riesgo de fragmentación política, aunque dentro de condiciones históricas y culturales diferentes. Para alcanzar este objetivo, Bodin recurrió a argumentos seculares y teóricos, mientras que Nizam al-Mulk empleó argumentos religiosos y prácticos, presentando de este modo dos modelos diferenciados de solución. Por consiguiente, ambos construyeron, mediante métodos distintos, la figura de un monarca liberado de las relaciones de dependencia interna y externa. El presente estudio examina comparativamente las concepciones de la monarquía de Bodin y Nizam al-Mulk, quienes ocupan una posición destacada en dos tradiciones diferentes del pensamiento político, y pone de manifiesto las similitudes y diferencias existentes entre ambas tradiciones. Metodológicamente, el estudio examina fuentes primarias y secundarias mediante el método de *análisis cualitativo de contenido* y compara funcionalmente los planteamientos de ambos pensadores mediante el *método de análisis comparativo*, teniendo en consideración las condiciones históricas y culturales específicas de sus respectivos contextos.

Palabras clave: pensamiento político, Jean Bodin, Nizam al-Mulk, soberanía, sultanato, monarquía.

结构式摘要

生活于16世纪的让·博丹（Jean Bodin）与生活于11世纪的尼扎姆·穆尔克（Nizam al-Mulk）均针对各自时代所面临的政治问题展开了系统思考，并提出了在其特定历史语境下具有相对创新性的不同政治方案。本文旨在对博丹与尼扎姆·穆尔克针对各自时代政治问题所提出的解决路径进行比较分析，重点考察二者之间的相似性与差异性。就现有相关文献而言，尚未发现有研究以中央集权君主制为核心语境，将博丹与尼扎姆·穆尔克的政​​治思想置于西方与伊斯兰政​​治思想传统的比较框架之中，并同时​​对内部依附关系与外部依附关系进行系统的比较考察。为避免陷入时代错置（*anachronism*）的解释路径，本文充分考虑两个历史时期在政治、社会与文化层面的差异，并将两位思想家的理论主张分别置于其所处时代的历史动力与制度条件之中加以考察。博丹与尼扎姆·穆尔克的政治思想既不存在理论上的直接承继关系，也不存在相互影响的思想史关联。然而，面对各自时

代的合法性危机以及政治分裂与权力碎片化的威胁，二者均将中央集权君主制视为解决方案，这使其政治构想在功能层面呈现出显著的相似性。

两位思想家所处时代最为突出的政治问题，是统治权力受到内部与外部双重依附关系的制约。这种状况阻碍了中央政府权力的强化，并导致政治结构长期处于不稳定状态：在对外关系层面，政治权力受制于宗教机构；在国内政治层面，则表现为权力分散于不同的地方权力中心。外部依附主要源于宗教—国家关系的制度化，而内部依附则因不同历史背景呈现出不同形态。在博丹所处的西欧政治环境中，内部依附主要围绕封建制度形成；而在尼扎姆·穆尔克所处的政治环境中，则主要源于地方势力的制度失序及其独立化倾向。为消除内部与外部依附关系，两位思想家均主张建立更加强且高度中央集权的君主制。然而，由于两个时期在政治、社会及文化条件方面存在显著差异，他们对君主制性质、权力基础及其合法性来源的理解亦呈现出重要分歧。

造成二者君主制观念差异的最重要因素，在于两种文化传统中宗教与国家关系的性质存在根本差异。在西方政治思想传统中，宗教权威与国家权力的管辖领域彼此区分，由此形成了将宗教与国家理解为相互分离的制度性实体的观念。相比之下，在伊斯兰政治思想传统中，宗教与国家在制度意义上被视为一个统一的整体。在这一制度结构中，哈里发制度（Caliphate）不仅承担宗教职能，同时也履行政治职能。然而，自11世纪开始，随着哈里发制度军事与政治权力的衰弱，以及作为世俗统治者的大塞尔柱苏丹政治力量的相应增强，伊斯兰政治思想及政治实践中逐渐出现了宗教权威与政治权威的分离。不过，与西方政治思想中具有理论基础的权威分立不同，伊斯兰政治思想中的这种权威分离主要是一种由现实政治条件所迫而形成的非自然性、制度性分化。这一变化最为根本的结果是：随着教皇权势的衰落，西方逐步形成了一种世俗化的主权理论；与此同时，在伊斯兰政治体系中，苏丹作为政治权威开始承担履行宗教职责以及保护哈里发制度的责任。因此，博丹提出的“主权君主”（sovereign monarch）虽然在功能上与尼扎姆·穆尔克所倡导的“苏丹君主”（sultan monarch）具有相似性，但二者在合法性的来源方面具有不同性质。从这一意义上说，博丹通过一种世俗化且理论化的路径构建了主权理论，而尼扎姆·穆尔克则借助宗教性与实践性的论证来建立强有力的政治权威。两种路径之间的差异最终导致二者在政治权力对宗教机构的依附问题上得出了不同结论。

两位思想家均讨论了政治权威相对于宗教权威所处的地位。博丹通过主权独立性原则来建构二者之间的关系，并主要从理论层面对这一关系加以阐释；而在尼扎姆·穆尔克那里，这一关系则建立在苏丹的事实性（*de facto*）优势地位之上，其论述具有更为鲜明的实践性特征。由于二者产生和运作的历史、政治及制度条件存在根本差异，如果简单地在教皇制度（Papacy）与哈里发制度（Caliphate）之间建立制度上的对应关系，可能会导致错误的比较结论。因此，本文并不将二者视为性质完全相同的制度，而是依据教皇制度与哈里发制度相对于政治权力所发挥的功能性作用，对两位思想家的政治构想进行比较。在西方政治思想传统中，博丹将教皇权威排除于政治主权结构之外，从而发展出一种世俗君主制构想；而在伊斯兰政治思想传统中，尼扎姆·穆尔克所设想的是一种独立于哈里发制度的神权君主制，但其统治权威则直接来源于神圣权力。

博丹与尼扎姆·穆尔克均认为，君主应当成为国家内部唯一且最高的政治权威，并摆脱对地方权力中心的依赖。然而，两种政治传统中地方权力中心及其政治行为主体的性质并不相同。在西方，封建制度使地方势力——即封建领主——能够限制国王的权力，并在其所控制的地域范围内实施各自的法律。在封建政治秩序中，相对于诸侯和领主而言，国王往往被视为 *primus inter pares*，即“同侪中的第一人”。而在尼扎姆·穆尔克所处的时代，由突厥部落以及乌古斯氏族传统所形成的地方势力并不熟悉“中央集权君主制”这一政治理念，因此难以完全接受这一统治模式。部落与氏族在很大程度上具有迁徙性文化传统，并表现出较强的独立行动倾向。因此，博丹主张通过削弱封建制度来促成主权君主的确立；尼扎姆·穆尔克则主张利用被称为“伊克塔（*iqta'*）”的土地制度强化部落与氏族对中央权力的依附，从而建立强有力的苏丹统治。此外，尼扎姆·穆尔克强调，苏丹具备其他氏族与部

落首领所不具备的卓越品质，因此应当成为所有人必须服从的**最高权威**。由此可见，在博丹的政治思想中，中央权威的强化主要被置于理论性与规范性的框架之中加以阐释；而在尼扎姆·穆尔克那里，这一过程则主要通过具体的行政实践与制度性治理机制得以实现。

尽管博丹与尼扎姆·穆尔克均主张建立强有力的君主制，但二者同时也对君主权力设定了一定限制，其中最重要的是宗教性限制。根据博丹的观点，主权君主应当遵守神法；然而，即使君主制定与神法相抵触的法律，也不必然因此丧失其政治合法性。对于尼扎姆·穆尔克而言，苏丹君主则必须遵循作为神圣法律的**沙里亚法 (Sharia)**，并且绝无权力改变这些法律规范。如果苏丹制定违反沙里亚法的法律，其统治合法性将随之丧失。然而，两位思想家最终都将这些限制主要置于君主个人良知和道德责任的层面，因为在二者的政治构想中，并不存在一个能够以制度化方式审判并惩罚君主的更高权威。就此而言，在博丹的理论中，主权君主被视为法律的来源；而在尼扎姆·穆尔克的政治思想中，苏丹君主并非法律的来源，而只是法律的**执行者**。

综上所述，*博丹的主权理论与尼扎姆·穆尔克的苏丹统治观*并非两种完全相同的政治理论。然而，在不同的历史与文化条件下，二者均旨在应对具有功能相似性的合法性危机和政治分裂风险，并通过强化中央政治权威解决这些问题。在这一过程中，博丹主要采用世俗性和理论性的论证方式，而尼扎姆·穆尔克则主要借助宗教性和实践性的论证路径，由此形成了两种彼此不同的政治解决模式。因此，两位思想家均试图构建一种摆脱内部与外部依附关系的君主权力，但其实现这一目标的方法和制度路径各不相同。本文通过比较分析博丹与尼扎姆·穆尔克的君主制观念——二者分别在西方与伊斯兰两种政治思想传统中占据重要地位——揭示这两种政治思想传统之间的相似性与差异性。在研究方法方面，本文采用**质性内容分析法**考察相关一手与二手文献，并运用**比较分析法**，在充分考虑两位思想家各自所处历史与文化条件的基础上，对其政治思想及解决方案进行功能性比较。

关键词：政治思想；让·博丹；尼扎姆·穆尔克；主权；苏丹统治；君主制。

Структурированная Аннотация

Жан Боден, живший в XVI веке, и Низам аль-Мульк, живший в XI веке, обращались к политическим проблемам своих эпох и разработали различные подходы, которые в соответствующем историческом контексте носили относительно новаторский характер. Цель настоящей статьи состоит в проведении сравнительного анализа сходств и различий между подходами Бодена и Низам аль-Мулька к решению политических проблем соответствующих исторических периодов. Насколько позволяет судить существующая научная литература, до настоящего времени отсутствуют исследования, специально посвящённые сопоставлению западной и исламской традиций политической мысли в контексте централизованной монархии на основе идей Бодена и Низам аль-Мулька с одновременным сравнительным рассмотрением отношений внутренней и внешней зависимости. Во избежание анахронической интерпретации в исследовании учитываются исторические и культурные различия между двумя периодами, а подход каждого мыслителя рассматривается в рамках динамики соответствующей эпохи. Концепции Бодена и Низам аль-Мулька не являются теоретическим продолжением друг друга и не сформировались в результате взаимного влияния. Вместе с тем предложенное обоими мыслителями решение в виде централизованной монархии, направленное на преодоление кризисов легитимности и угрозы политической фрагментации, характерных для их эпох, обнаруживает существенное функциональное сходство.

Наиболее значимой политической проблемой в периоды, к которым принадлежали оба мыслителя, являлись отношения внутренней и внешней зависимости, которым были подчинены политические власти. Подобное положение препятствовало укреплению центральной власти и приводило к формированию нестабильных политических структур, характеризовавшихся во внешних отношениях зависимостью от религиозных институтов, а во внутренних — фрагментацией власти между локальными центрами влияния. Внешняя зависимость возникла вследствие

институционализации отношений между религией и государством. Внутренняя зависимость, в свою очередь, в западном мире эпохи Бодена формировалась вокруг феодализма, тогда как в период Низам аль-Мулька она была обусловлена неупорядоченностью деятельности местных сил и их стремлением к самостоятельности. Решение, предложенное обоими мыслителями для устранения внутренней и внешней зависимости, заключалось в установлении более сильной и централизованной монархии. Однако политические, социальные и культурные условия двух рассматриваемых периодов обусловили также существенные различия между их представлениями о монархии.

Важнейшим фактором, определившим различия между двумя концепциями монархии, выступает неодинаковый характер отношений между *религией и государством* в двух культурах. В западной политической мысли сферы полномочий религиозной и государственной власти разграничиваются. На этой основе на Западе сформировалось представление о религии и государстве как о *раздельных институтах*. В исламской политической мысли, напротив, религия и государство в институциональном отношении рассматриваются как *единое целое*. В рамках данного понимания институт Халифата выполнял не только религиозные, но и политические функции. Однако начиная с XI века ослабление военно-политического могущества института Халифата и, напротив, усиление великих сельджукских султанов как светских правителей привели к разграничению религиозной и политической власти в исламской политической мысли. Вместе с тем, если в западной политической мысли подобное разделение властных сфер существовало на теоретическом уровне, то в исламской политической мысли оно представляло собой искусственное разграничение властных полномочий, обусловленное политическими обстоятельствами. Наиболее фундаментальным следствием данного разделения стало, с одной стороны, возникновение светской теории суверенитета на фоне ослабления Папства, а с другой — принятие султанами как носителями политической власти обязанностей по выполнению религиозных функций и защите Халифата. Следовательно, предложенная Боденом концепция «суверенного монарха», хотя и обладает функциональным сходством с концепцией «султана-монарха», которую отстаивал Низам аль-Мульк, существенно отличается от неё с точки зрения источника легитимности. В этом отношении Боден разработал теорию суверенитета на основе светского и теоретического подхода, тогда как Низам аль-Мульк стремился утвердить сильную власть посредством религиозных и практических аргументов. Различия между двумя подходами привели, таким образом, к различным выводам относительно зависимости политической власти от религиозных институтов.

Оба мыслителя рассматривают также положение политической власти *по отношению к* религиозной власти. Боден выстраивает данные отношения посредством принципа *независимости суверенитета* и анализирует их преимущественно на теоретическом уровне. У Низам аль-Мулька, напротив, эти отношения определяются *фактическим (de facto) верховенством* султана и рассматриваются главным образом на практическом уровне. Проведение институциональной аналогии между *Папством* и *Халифатом* может привести к ошибочным выводам ввиду существенных различий в исторических и институциональных условиях их существования. По этой причине сравнение двух мыслителей осуществляется на основе функциональных ролей Папства и Халифата в их отношениях с политической властью. В рамках западной традиции политической мысли Боден исключил Папство из структуры политического суверенитета и разработал концепцию светской монархии; в рамках исламской политической традиции Низам аль-Мульк, напротив, предполагал существование *теократической монархии, независимой* от института Халифата, но непосредственно выводящей свою власть на управление из божественного источника.

Боден и Низам аль-Мульк утверждали, что монарх должен выступать *единственным носителем верховной власти* внутри государства и освободиться от зависимости от локальных центров силы. Однако природа местных центров (акторов) власти различается в двух политических традициях. На Западе феодальная система позволяла местным силам — феодальным сеньорам — ограничивать полномочия короля и применять собственные законы на подконтрольных им территориях. В рамках феодальной системы король по отношению к сеньорам рассматривался как *primus inter pares* («первый среди равных»). В эпоху Низам аль-Мулька местные силы, сформировавшиеся на основе тюркских племён и огузской клановой традиции, не были знакомы с концепцией «централизованной монархии» и испытывали трудности с её принятием. Племена и кланы в значительной степени были связаны с миграционной культурой и проявляли тенденцию к самостоятельным действиям. Поэтому Боден предлагал ослабить феодализм с целью формирования суверенного монарха, тогда как Низам аль-

Мульк выступал за усиление зависимости племён и кланов от центральной власти посредством земельной системы, известной как *икта* (*iqṭā'*), с целью укрепления власти сильного султана. Кроме того, Низам аль-Мульк подчёркивал, что султан обладает исключительными качествами, которыми не располагают другие племенные и клановые вожди, и потому является *высшей властью*, которой надлежит подчиняться. Таким образом, у Бодена укрепление центральной власти формулируется в теоретико-нормативных категориях, тогда как у Низам аль-Мулька этот процесс осуществляется преимущественно посредством практических и административных механизмов.

Несмотря на то что Боден и Низам аль-Мульк выступали в защиту сильной монархии, оба мыслителя предусматривали определённые ограничения власти монарха. Важнейшее место среди них занимали ограничения религиозного характера. Согласно Бодену, суверенный монарх обязан подчиняться божественным законам; вместе с тем он может издавать законы, противоречащие божественным установлениям, и это не обязательно лишает его легитимности. В концепции Низам аль-Мулька, напротив, султан-монарх обязан соблюдать божественный закон — *шариат* — и ни при каких обстоятельствах не вправе изменять его предписания. Если султан принимает законы, противоречащие *шариату*, его легитимность утрачивается. Однако оба мыслителя фактически оставляют эти ограничения в сфере совести и моральной ответственности, поскольку, согласно их представлениям, не существует институциональной власти, обладающей полномочиями судить и наказывать монарха. В этом отношении у Бодена суверенный монарх рассматривается как источник закона, тогда как у Низам аль-Мулька султан-монарх является не источником закона, а его *исполнителем*.

Таким образом, *теория суверенитета Бодена и концепция султаната Низам аль-Мулька* не являются идентичными подходами. Тем не менее обе концепции направлены на укрепление центральной власти перед лицом сходных проблем легитимности и угрозы политической фрагментации, хотя и в различных исторических и культурных условиях. Для достижения данной цели Боден использовал светские и теоретические аргументы, тогда как Низам аль-Мульк опирался на религиозные и практические аргументы, тем самым предлагая две самостоятельные модели решения соответствующих политических проблем. Следовательно, оба мыслителя различными методами конструировали модель монарха, освобождённого от внутренней и внешней зависимости. Настоящее исследование осуществляет сравнительный анализ концепций монархии Бодена и Низам аль-Мулька, занимающих значимое место в двух различных традициях политической мысли, и выявляет сходства и различия между этими традициями. В методологическом отношении в исследовании применяется метод *качественного контент-анализа* для изучения первичных и вторичных источников, а также *метод сравнительного анализа*, посредством которого подходы двух мыслителей сопоставляются на функциональном уровне с учётом специфических исторических и культурных условий их формирования.

Ключевые слова: политическая мысль, Жан Боден, Низам аль-Мульк, суверенитет, султанат, монархия.

संरचित सारांश

16वीं शताब्दी में जीवन व्यतीत करने वाले जॉन बोदेन (Jean Bodin) और 11वीं शताब्दी में जीवन व्यतीत करने वाले निज़ाम अल-मुल्क (Nizam al-Mulk) ने अपने-अपने युग की राजनीतिक समस्याओं का विश्लेषण किया और ऐसे भिन्न दृष्टिकोण विकसित किए, जो अपने संबंधित ऐतिहासिक संदर्भों में अपेक्षाकृत नवीन थे। इस लेख का उद्देश्य अपने-अपने कालखंड की राजनीतिक समस्याओं के समाधान के संबंध में बोदेन और निज़ाम अल-मुल्क द्वारा विकसित दृष्टिकोणों के बीच समानताओं और भिन्नताओं का तुलनात्मक विश्लेषण प्रस्तुत करना है। उपलब्ध प्रासंगिक साहित्य की सीमा तक ऐसा कोई अध्ययन दृष्टिगत नहीं होता जो केंद्रीकृत राजतंत्र के संदर्भ में बोदेन और निज़ाम अल-मुल्क के विचारों के आधार पर पश्चिमी और इस्लामी राजनीतिक चिंतन की परंपराओं की तुलना करते हुए आंतरिक एवं बाह्य निर्भरता-संबंधों का भी तुलनात्मक परीक्षण करता हो। कालदोषपूर्ण अथवा अनैतिहासिक (anachronistic) व्याख्या से बचने के लिए दोनों कालखंडों के बीच विद्यमान ऐतिहासिक और सांस्कृतिक भिन्नताओं को ध्यान में रखा गया है तथा दोनों चिंतकों के दृष्टिकोणों का परीक्षण उनके संबंधित युगों की विशिष्ट गतिशीलताओं के अंतर्गत किया गया है। बोदेन और निज़ाम अल-मुल्क के दृष्टिकोण न तो एक-दूसरे की सैद्धांतिक निरंतरता हैं और न ही उनके बीच पारस्परिक वैचारिक प्रभाव का कोई प्रत्यक्ष संबंध है। तथापि, अपने-अपने

कालखंडों में वैधता के संकटों और राजनीतिक विखंडन के खतरे के विरुद्ध उनके द्वारा प्रस्तुत केंद्रीकृत राजतंत्र का समाधान कार्यात्मक स्तर पर उल्लेखनीय समानताएँ प्रदर्शित करता है।

इन दोनों चिंतकों के कालखंडों की सर्वाधिक महत्वपूर्ण राजनीतिक समस्या उन आंतरिक और बाह्य निर्भरता-संबंधों में निहित थी, जिनके अधीन राजनीतिक सत्ताएँ थीं। इस परिस्थिति ने केंद्रीय सरकारों के सुदृढीकरण को बाधित किया और ऐसी अस्थिर राजनीतिक संरचनाओं को जन्म दिया जो बाह्य संबंधों में धार्मिक संस्थाओं पर निर्भर थीं तथा आंतरिक स्तर पर विभिन्न स्थानीय शक्ति-केंद्रों के बीच विखंडित थीं। बाह्य निर्भरता धर्म और राज्य के बीच संबंधों के संस्थानीकरण के परिणामस्वरूप उत्पन्न हुई। दूसरी ओर, आंतरिक निर्भरता बोदै के काल में पश्चिम में सामंतवाद के इर्द-गिर्द संरचित हुई, जबकि निज़ाम अल-मुल्क के काल में यह स्थानीय शक्तियों की अनियमितताओं और उनकी स्वायत्तता अथवा स्वतंत्रता की प्रवृत्तियों से उत्पन्न हुई। आंतरिक और बाह्य निर्भरताओं को समाप्त करने के लिए दोनों चिंतकों द्वारा प्रस्तावित समाधान अधिक शक्तिशाली और अधिक केंद्रीकृत राजतंत्र की स्थापना था। तथापि, दोनों कालखंडों की राजनीतिक, सामाजिक और सांस्कृतिक परिस्थितियों में अंतर के कारण उनकी राजतंत्र संबंधी अवधारणाओं में भी महत्वपूर्ण भिन्नताएँ उत्पन्न हुईं।

राजतंत्र संबंधी दोनों अवधारणाओं के बीच अंतर को निर्धारित करने वाला सर्वाधिक महत्वपूर्ण कारक दोनों संस्कृतियों में *धर्म और राज्य* के बीच संबंधों की प्रकृति में विद्यमान भिन्नता है। पश्चिमी राजनीतिक चिंतन में धर्म और राज्य के प्राधिकार-क्षेत्र एक-दूसरे से पृथक माने जाते हैं। इसने पश्चिम में धर्म और राज्य को *पृथक संस्थाओं* के रूप में समझने की धारणा को स्थापित किया। इसके विपरीत, इस्लामी राजनीतिक चिंतन में संस्थागत दृष्टि से धर्म और राज्य को *एक समग्र इकाई* के रूप में देखा जाता है। इस अवधारणा के अंतर्गत खिलाफत की संस्था ने केवल धार्मिक कर्तव्यों का ही नहीं, बल्कि राजनीतिक कार्यों का भी निर्वहन किया। तथापि, 11वीं शताब्दी से खिलाफत की सैन्य और राजनीतिक शक्ति के क्षीण होने तथा इसके विपरीत लौकिक शासकों के रूप में महान सेल्जुक सुल्तानों की शक्ति के सुदृढ़ होने से इस्लामी राजनीतिक चिंतन में धार्मिक और राजनीतिक प्राधिकार के बीच विभाजन उत्पन्न हुआ। किंतु प्राधिकार का यह विभाजन, जो पश्चिमी राजनीतिक चिंतन में सैद्धांतिक रूप से विद्यमान था, इस्लामी राजनीतिक चिंतन में राजनीतिक परिस्थितियों द्वारा आरोपित एक कृत्रिम विभाजन था। इस विभाजन का सबसे बुनियादी परिणाम एक ओर पोप-सत्ता (Papacy) के कमजोर होने के साथ संप्रभुता के एक लौकिक सिद्धांत का उदय और दूसरी ओर राजनीतिक प्राधिकार के रूप में सुल्तानों द्वारा धार्मिक दायित्वों के निर्वहन तथा खिलाफत की सुरक्षा से संबंधित उत्तरदायित्वों को ग्रहण करना था। अतः बोदै द्वारा प्रस्तुत “संप्रभु सम्राट” (sovereign monarch), कार्यात्मक दृष्टि से निज़ाम अल-मुल्क द्वारा समर्थित “सुल्तान-सम्राट” (sultan monarch) के समान होने के बावजूद, वैधता के स्रोत की दृष्टि से उससे भिन्न चरित्र रखता है। इस संदर्भ में बोदै ने एक लौकिक और सैद्धांतिक दृष्टिकोण विकसित करते हुए संप्रभुता का सिद्धांत प्रतिपादित किया, जबकि निज़ाम अल-मुल्क ने धार्मिक और व्यावहारिक तर्कों के माध्यम से एक सुदृढ़ राजनीतिक प्राधिकार स्थापित करने का प्रयास किया। दोनों दृष्टिकोणों के बीच इन अंतरों ने धार्मिक संस्थाओं पर निर्भरता के प्रश्न के संबंध में भिन्न निष्कर्षों को जन्म दिया।

दोनों चिंतक धार्मिक प्राधिकार के *सापेक्ष* राजनीतिक प्राधिकार की स्थिति पर भी विचार करते हैं। बोदै इस संबंध को *संप्रभुता की स्वतंत्रता* के सिद्धांत के माध्यम से स्थापित करते हैं और इसका विश्लेषण सैद्धांतिक स्तर पर करते हैं। इसके विपरीत, निज़ाम अल-मुल्क के चिंतन में यह संबंध सुल्तान की *वास्तविक (de facto) सर्वोच्चता* के आधार पर आकार ग्रहण करता है और मुख्यतः व्यावहारिक स्तर पर विवेचित होता है। *पोप सत्ता* और *खिलाफत* के बीच संस्थागत समतुल्यता स्थापित करना उनकी परिस्थितियों में विद्यमान भिन्नताओं के कारण नुतिपूर्ण निष्कर्षों को जन्म दे सकता है। इसी कारण दोनों चिंतकों की तुलना राजनीतिक शक्तियों के संबंध में पोप-सत्ता और खिलाफत द्वारा निभाई गई कार्यात्मक भूमिकाओं के आधार पर की गई है। पश्चिमी राजनीतिक चिंतन की परंपरा के अंतर्गत बोदै ने पोप-सत्ता को राजनीतिक संप्रभुता की संरचना से बाहर करते हुए एक लौकिक राजतंत्र की अवधारणा विकसित की। इसके विपरीत, इस्लामी राजनीतिक चिंतन की परंपरा में निज़ाम अल-मुल्क ने खिलाफत की संस्था से *स्वतंत्र एक धर्मतांत्रिक राजतंत्र* की परिकल्पना की, जिसकी शासन-सत्ता प्रत्यक्ष रूप से दैवी स्रोत से प्राप्त होती है।

बोदै और निज़ाम अल-मुल्क दोनों ने यह प्रतिपादित किया कि देश के भीतर सम्राट को *एकमात्र सर्वोच्च प्राधिकार* होना चाहिए और उसे स्थानीय शक्ति-केंद्रों पर निर्भरता से मुक्त होना चाहिए। तथापि, दोनों परंपराओं में स्थानीय शक्ति-केंद्रों अथवा राजनीतिक अभिकर्ताओं की प्रकृति भिन्न थी। पश्चिम में सामंती व्यवस्था ने स्थानीय शक्तियों—अर्थात् सामंती प्रभुओं—को राजा की शक्तियों को सीमित करने और अपने क्षेत्रों में अपने स्वयं के कानून लागू करने में सक्षम बनाया। सामंती व्यवस्था में प्रभुओं की तुलना में राजा को *primus inter pares* अर्थात् “समानों में प्रथम” माना जाता था। निज़ाम अल-मुल्क के काल में तुर्की जनजातियों और ओगुज़ कबीलाई परंपरा से निर्मित स्थानीय शक्तियाँ ‘केंद्रीकृत राजतंत्र’ की अवधारणा से परिचित नहीं थीं और उन्हें इस राजनीतिक व्यवस्था को अपनाने में कठिनाई होती थी। जनजातियाँ और कबीले

मुख्यतः प्रव्रजनशील संस्कृति से संबद्ध थे और स्वतंत्र रूप से कार्य करने की प्रवृत्ति रखते थे। अतः बोदै ने संप्रभु सम्राट के उदय के लिए सामंतवाद को कमजोर करने का सुझाव दिया, जबकि निज़ाम अल-मुल्क ने एक शक्तिशाली सुल्तान के उदय के उद्देश्य से “इक्ता (iqṭā’)” नामक भूमि-व्यवस्था के माध्यम से जनजातियों और कबीलों की केंद्रीय सत्ता पर निर्भरता बढ़ाने की अनुशंसा की। इसके अतिरिक्त, निज़ाम अल-मुल्क ने इस बात पर बल दिया कि सुल्तान में ऐसी श्रेष्ठ विशेषताएँ विद्यमान हैं जो अन्य कबीलाई और जनजातीय नेताओं में नहीं हैं; अतः वह *सर्वोच्च प्राधिकार* है, जिसकी आज्ञा का पालन किया जाना चाहिए। इस प्रकार, बोदै के चिंतन में केंद्रीय सत्ता के सुदृढीकरण को सैद्धांतिक और मानकात्मक ढाँचे में सूत्रबद्ध किया गया, जबकि निज़ाम अल-मुल्क के चिंतन में यह प्रक्रिया व्यावहारिक और प्रशासनिक तंत्रों के माध्यम से संचालित हुई।

यद्यपि बोदै और निज़ाम अल-मुल्क दोनों ने सुदृढ राजतंत्र का समर्थन किया, तथापि उन्होंने सम्राट की सत्ता पर कुछ सीमाएँ भी निर्धारित कीं। इनमें धार्मिक प्रतिबंध सर्वाधिक महत्वपूर्ण हैं। बोदै के अनुसार, संप्रभु सम्राट को दैवी कानूनों का पालन करना चाहिए; किंतु वह दैवी कानूनों के विपरीत कानून भी बना सकता है और ऐसा करना अनिवार्यतः उसकी वैधता को समाप्त नहीं करता। इसके विपरीत, निज़ाम अल-मुल्क के अनुसार, सुल्तान-सम्राट को *शरीअत* के रूप में अभिव्यक्त दैवी कानून का अनिवार्य रूप से अनुपालन करना चाहिए और वह इन कानूनों को किसी भी परिस्थिति में परिवर्तित नहीं कर सकता। यदि वह *शरीअत* के विपरीत कानून लागू करता है, तो उसकी वैधता समाप्त हो जाती है। तथापि, दोनों चिंतक इन सीमाओं को अंततः अंतःकरण और नैतिक उत्तरदायित्व के स्तर पर छोड़ देते हैं, क्योंकि दोनों के अनुसार संस्थागत अर्थ में ऐसी कोई उच्चतर सत्ता विद्यमान नहीं है जो सम्राट का न्याय कर सके और उसे दंडित कर सके। इस बिंदु पर बोदै के चिंतन में संप्रभु सम्राट को कानून के स्रोत के रूप में देखा जाता है, जबकि निज़ाम अल-मुल्क के अनुसार सुल्तान-सम्राट कानून का स्रोत नहीं, बल्कि उसका *क्रियान्वयनकर्ता* है।

निष्कर्षतः, *बोदै का संप्रभुता-सिद्धांत और निज़ाम अल-मुल्क की सल्तनत संबंधी अवधारणा* समान अथवा अभिन्न दृष्टिकोण नहीं हैं। फिर भी, दोनों का उद्देश्य भिन्न ऐतिहासिक और सांस्कृतिक परिस्थितियों के भीतर समान प्रकृति की वैधता-संबंधी समस्याओं तथा राजनीतिक विखंडन के खतरे के विरुद्ध केंद्रीय सत्ता को सुदृढ करना है। इस उद्देश्य की प्राप्ति के लिए बोदै ने लौकिक और सैद्धांतिक तर्कों का प्रयोग किया, जबकि निज़ाम अल-मुल्क ने धार्मिक और व्यावहारिक तर्कों का सहारा लिया और इस प्रकार दोनों ने दो पृथक समाधान-मॉडल प्रस्तुत किए। अतः दोनों चिंतकों ने अलग-अलग पद्धतियों के माध्यम से ऐसे सम्राट की अवधारणा निर्मित की जो आंतरिक और बाह्य निर्भरता से मुक्त हो। प्रस्तुत अध्ययन राजनीतिक चिंतन की दो अलग-अलग परंपराओं में महत्वपूर्ण स्थान रखने वाले बोदै और निज़ाम अल-मुल्क की राजतंत्र संबंधी अवधारणाओं का तुलनात्मक परीक्षण करता है और दोनों परंपराओं के बीच समानताओं तथा भिन्नताओं को उद्घाटित करता है। पद्धतिगत दृष्टि से अध्ययन प्राथमिक और द्वितीयक स्रोतों का परीक्षण *गुणात्मक विषयवस्तु विश्लेषण पद्धति* (qualitative content analysis) के माध्यम से करता है तथा *तुलनात्मक विश्लेषण पद्धति* (comparative analysis) का उपयोग करते हुए दोनों चिंतकों के ऐतिहासिक और सांस्कृतिक संदर्भों को ध्यान में रखकर उनके दृष्टिकोणों की कार्यात्मक तुलना करता है।

मुख्य शब्द: राजनीतिक चिंतन, जाँ बोदै, निज़ाम अल-मुल्क, संप्रभुता, सल्तनत, राजतंत्र।

Yapılandırılmış Özet

16. yüzyılda yaşamış olan Jean Bodin ve 11. yüzyılda yaşamış olan Nizamülmülk kendi dönemlerindeki siyasal sorunlarla ilgilenmişler ve dönemlerine göre yeni sayılabilecek yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu makalenin amacı, Bodin’in ve Nizamülmülk’ün, bulundukları dönemlerdeki siyasal sorunların ve bu sorunların çözümü için geliştirilen yaklaşımların benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırmalı bir analizle ortaya konulmasıdır. Batı ve İslam siyasal düşünce geleneklerini merkezi monarşi bağlamında ve Bodin ile Nizamülmülk’ün düşünceleri çerçevesinde karşılaştırmaya odaklanan ve bunu yaparken iç ve dış bağımlılık ilişkilerini karşılaştırmalı biçimde inceleyen bir çalışma literatürde bulunmamaktadır. Bu analiz yapılırken anakronik bir yaklaşımdan kaçınmak adına iki dönem arasındaki tarihsel ve kültürel farklılıklar göz önünde bulundurulmuş, iki yaklaşım da kendi dönemlerinin dinamikleri çerçevesinde incelenmiştir. Bodin ve Nizamülmülk’ün yaklaşımları birbirinin kuramsal anlamda devamı olmayıp birbirinden etkilenen yaklaşımlar değildir. Ancak, kendi dönemleri içerisindeki meşruiyet krizlerine ve siyasal parçalanma tehlikesine karşı ürettikleri merkezi monarşi çözümü işlevsel açıdan benzer noktalar taşımaktadır.

İki düşünürün dönemlerindeki en önemli siyasal sorun iktidarların maruz kaldıkları iç ve dış bağımlılık ilişkileridir. Bu durum merkezi yönetimlerin güçlenmesine engel olmuş, dış ilişkilerde dini

kurumlara bağımlı, iç ilişkilerde yerel güç odakları arasında iktidarın parçalandığı istikrarsız siyasal yapılar ortaya çıkarmıştır. Dış bağımlılık din-devlet ilişkilerinin kurumsal bir boyutta gerçekleşmesi neticesinde meydana gelmiştir. İç bağımlılık ise Bodin'in döneminde Batı'da feodalizm ekseninde şekillenmiş, Nizamülmülk döneminde ise yerel güçlerin düzensizliklerinden ve bağımsızlık eğilimlerinden kaynaklanmıştır. İç ve dış bağımlılıkların ortadan kaldırılabilmesi için iki düşünürün de sunduğu çözüm daha güçlü ve merkezi bir monarşi olmuştur. Ancak, iki dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel koşulları nedeniyle iki monarşi anlayışı arasında büyük farklılıklar oluşmuştur.

Monarşi anlayışları arasındaki farklılıkların oluşmasındaki en büyük etken iki kültür arasındaki din-devlet ilişkilerinin niteliğinin birbirinden farklı olmasıdır. Batı siyasal düşüncesinde din ve devletin yetki alanları ayrıştırılmıştır. Bu durum Batı'da din ve devletin birbirinden ayrı kurumlar olduğu anlayışını yerleştirmiştir. İslam siyasal düşüncesinde ise din ve devlet kurumsal anlamda bir bütün olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış içerisinde Hilafet kurumu yalnızca dini görevleri değil, siyasi görevleri de yerine getirmiştir. Ancak 11. yüzyıldan itibaren Hilafet kurumunun askeri ve siyasal gücünün zayıflaması, buna karşılık dünyevi yöneticiler olan Büyük Selçuklu sultanlarının güçlenmeleri İslam siyasal düşüncesinde de dini ve siyasi otorite ayrımını doğurmuştur. Batı siyasal düşüncesinde teorik olarak var olan bu otorite ayrımı, İslam siyasal düşüncesinde siyasal koşulların zorlamasıyla yapay bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu ayrımın en temel sonucu, Papalık kurumunun zayıflamasıyla seküler bir egemenlik teorisinin doğması, Hilafet kurumunun zayıflamasının ise siyasi otorite olan sultanların dini görevleri yerine getirme ve Hilafeti koruma görevlerini üstlenmesi olmuştur. Dolayısıyla Bodin'in ortaya koyduğu egemen monark, Nizamülmülk'ün savunduğu sultan monark ile *işlev bakımından* benzer, *meşruiyet kökeni bakımından* farklı bir nitelik göstermiştir. Bu bakımdan Bodin dünyevi ve teorik bir yaklaşım geliştirerek egemenlik teorisini oluşturmuş, Nizamülmülk ise dini ve pratik argümanlar geliştirerek güçlü bir otorite kurmaya çalışmıştır. İki yaklaşım arasındaki farklar dini kurumlara bağımlılık konusunda farklı sonuçlar doğurmuştur.

Her iki düşünürde de siyasal otoritenin dini otorite karşısındaki konumu tartışılmaktadır. Bodin bu ilişkiyi egemenliğin bağımsızlığı üzerinden kurmakta ve teorik düzeyde ele almaktadır. Nizâmülmülk'te ise bu ilişki sultanın fiili üstünlüğü ile şekillenmekte, daha çok pratik düzeyde incelenmektedir. Papalık ve Hilafet arasında kurumsal anlamda bir eşitleme yapmak koşulların farklılığından dolayı yanlış çıkarımlara sebep olabilir. Bu sebeple iki düşünür arasındaki karşılaştırma Papalık ve Hilafet kurumlarının siyasal iktidarlar karşısındaki işlevsel rolleri üzerinden yapılmıştır. Batı siyasal düşünce geleneği içerisinde Bodin Papalığı devreden çıkarıp seküler bir monarşi geliştirmiş, İslam siyasal düşünce geleneği içerisinde Nizamülmülk Hilafet kurumundan bağımsız, ama yönetme yetkisini doğrudan ilahi kaynaktan alan teokratik bir monarşi kurgulamıştır.

Bodin ve Nizamülmülk monarkın ülke içerisinde de tek yetkili merci olmasını ve yerel iktidar odaklarına bağımlılıktan kurtulmaları gerektiğini savunmuşlardır. İki gelenek içerisinde yerel iktidar odaklarının niteliği farklılık göstermektedir. Batı'da feodal sistem yerel güçler olan lordların kralın yetkilerini sınırlandırmalarına, kendi bölgelerinde kendi yasalarını uygulamalarına sebep olmaktadır. Feodal sistem içerisinde krallar lordlar karşısında *eşitler arasında birinci* olarak görülmektedir. Nizamülmülk döneminde ise Türk boylarının ve Oğuz kabile geleneğinin oluşturduğu yerel güçler merkezi monarşi anlayışına yabancı olup bu anlayışı benimsemekte zorlanmaktadırlar. Boylar ve kabileler çoğunlukla göç kültürüne sahip olup bağımsız hareket etme eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla Bodin egemen monarkın ortaya çıkması için feodalitenin zayıflatılmasını, Nizamülmülk ise güçlü bir sultanın ortaya çıkması için kabilelerin ve boyların iktisadi toprak sistemi içerisinde merkeze bağımlılıklarının artırılmasını önermişlerdir. Ayrıca Nizamülmülk sultanın diğer boy ve kabile liderlerinde olmayan üstün vasıflara sahip olduğunu ve bu sebeple itaat edilmesi gereken en üstün merci olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle Bodin'de merkezi otoritenin güçlendirilmesi teorik ve normatif bir çerçevede formüle edilmiş, Nizâmülmülk'te bu süreç pratik ve idari mekanizmalar üzerinden yürütülmüştür.

Bodin ve Nizamülmülk güçlü monarşiyi savunmalarına karşın monarklara belirli sınırlamalar da getirmişlerdir. Bu sınırlamaların en önemlisi dini sınırlamalardır. Bodin'e göre egemen monark ilahi yasalara uymalıdır. Ancak, ilahi yasalara aykırı yasalar getirebilir ve bu durum onun meşruiyetine zarar vermez. Nizamülmülk'e göre ise sultan monark ilahi yasa olan Şeriat yasalarına uymak zorundadır ve bu yasaları asla değiştiremez. Şeriata aykırı yasalar getirirse meşruiyeti ortadan kalkar. Fakat iki düşünür de bu sınırlamaları vicdani bir noktada bırakır. Çünkü iki düşünüre göre de monarkı kurumsal anlamda yargılayacak ve

cezalandırarak bir merci bulunmamaktadır. Bu noktada Bodin'e göre egemen monark yasanın kaynağı olarak görülmektedir. Oysa Nizamülmülk'e göre sultan monark yasanın kaynağı değil, uygulayıcısıdır.

Sonuç olarak Bodin'in egemenlik teorisi ve Nizamülmülk'ün sultanlık anlayışı özdeş yaklaşımlar değildirler. Ancak, farklı tarihsel ve kültürel koşullarda benzer meşruiyet sorunlarına ve siyasal parçalanma tehlikesine karşı merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Bunu yaparken de Bodin seküler ve teorik, Nizamülmülk ise dini ve pratik argümanlar kullanmışlar, böylece iki ayrı çözüm modeli ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla ikisi de iç ve dış bağımlılıktan kurtulmuş monarkı farklı yöntemlerle kurgulamışlardır. Bu çalışma iki siyasal gelenek içerisinde önemli yere sahip olan Bodin ve Nizamülmülk'ün monarşi yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek iki gelenek arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Çalışmada nitel içerik analizi yöntemiyle birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiş, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle iki düşünürün yaklaşımları kendi tarihsel ve kültürel koşulları dikkate alınarak işlevsel anlamda karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Düşünceler, Jean Bodin, Nizamülmülk, Egemenlik, Sultanlık, Monarşi.

www.turkishstudies.net/economy

Turkish Studies - Economics, Finance, Politics

eISSN: 2667-5625

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

A Comparative Analysis of the Political Thought of Jean Bodin and Nizam Al-Mulk: Sovereignty and Sultanate

Introduction

The history of political thought investigates the understandings of political power that emerged within civilizations in different geographies and historical periods, examining the source, legitimacy, and limits of political power. In this context, Jean Bodin, within the Western political thought, and Nizam al-Mulk, within Islamic political thought, are two important figures who developed theories on the characteristics of political power and are significant figures within their respective political thought traditions (bk. Canatan 2009). Both sought solutions to the political crises and legitimacy problems arising from internal and external dependencies experienced in their time, finding this solution in strengthening central authority. Despite belonging to different historical and cultural traditions, the two thinkers are suitable for comparison due to their similar approaches to solving political crises and their advocacy for a strong central authority. This comparison reveals both similarities and differences. Differences exist within the two traditions regarding issues such as the relationship between religion and state, understandings of legitimacy, and the source and limits of power.

Bodin developed the theory of sovereignty, thus seeking solutions to the religious wars that became a major problem in 16th-century France and the fragmented structure of political power brought about by feudalism. According to him, royal authority should be made absolute. This is where the theory of sovereignty comes into play. According to the theory of sovereignty, royal authority originates solely from the sovereign himself; its source cannot be sought in any external factor. Sovereignty is absolute, indivisible, continuous, and the highest authority. Because this theory does not see the sovereign's authority in any religious or secular source of legitimacy, it strengthened the Western political thought tradition, which considers religion and state as separate institutions, thus paving the way for the modern understanding of the state.

Nizam al-Mulk, the then vizier of the Great Seljuk Empire, lived in the 11th century, and he was an important thinker in the Islamic political thought. Nizam al-Mulk's main goal was to free the sultan from the influence of powers binding and limiting him both inside and outside the country, thus establishing a strong sultanate authority. He defended this understanding in his work, famously known as *Siyasetname* (*Political Treatise, Book of Politics or politics*). In doing so, he acted within the Islamic political thought tradition, which

considers religion and state *together*, basing the source of strong authority on divine foundations.

Nizam al-Mulk's conception of a powerful sultanate, which was compared "functionally" with Bodin's theory of sovereignty, differs in its source of legitimacy. While Bodin's theory of sovereignty does not rely on a religious source, according to Nizam al-Mulk, the source of legitimacy for sultanate authority has a divine character. The sultan is seen as the God's shadow on earth and derives his authority to rule from Him. This authority is not granted by an intermediary institution.

A comparison was also made between the two thinkers regarding the similarities and differences in their solutions to the problem of internal dependency. In contrast to the practices of the feudal system that undermined central authority in Bodin's time and geography, the demands for independence and actions that undermined central authority by local powers and power centers in Nizam al-Mulk's time and geography were examined. The theory of sovereignty, while aiming to eliminate the feudal system and strengthen central authority, also necessitates that local power centers act in allegiance to the sultan and be recognized as the highest authority within the country.

Bodin and Nizam al-Mulk's political thought is directly linked to the religious and cultural factors they were influenced by. The differences in these factors are one of the most important reasons for the differences in their understanding of the state and governance. The relationship between religion and state influenced their understanding of political power and monarchy. Tensions and conflicts in the church-state relationship in the West gave rise to the theory of sovereignty, forming an understanding of a sovereign monarch independent of religious institutions. In the Islamic world, the understanding that religion and state coexist, even being seen as sister institutions, led to the belief that political power originated from divine sources. Therefore, Bodin's understanding of sovereignty had a secular and legal basis, while Nizam al-Mulk's understanding of sultanate took shape in a theocratic manner.

It is necessary to emphasize a point regarding the methodological approach used in this study. The two thinkers are not considered representatives of the same theoretical framework. Their solutions to the political order and legitimacy problems of their respective periods are compared due to the historical, cultural, and sociological differences between them as mentioned above. There is no intellectual continuity or conceptual identity between them. Bodin's concept of sovereignty and Nizam al-Mulk's concept of the sultan were influential concepts within their own historical contexts. To avoid an anachronistic reading, these concepts were evaluated within their own historical and cultural conditions and compared in terms of their functional solutions to the problems that arose in their time. Qualitative content analysis and comparative analysis methods were used in this study.

This study aims to examine—from a comparative perspective—Bodin's theory of sovereignty and Nizam al-Mulk's understanding of sultanate, comparing their approaches to the state, power, legitimacy, and religious authority, and the solutions they developed for similar problems and crises that arose in different geographies and historical periods. Considering the conditions and cultural differences between the two periods and geographies, solutions to legitimacy crises were compared through themes such as the relationship between religion and state, the establishment of central authority, sources of legitimacy, and the limitation of power. Furthermore, it attempts to reveal how the Western

and Islamic political thought traditions constructed central authority in response to similar legitimacy crises and governance problems, and how religion, social structure, and historical conditions were decisive in this process. In this context, Bodin's secular understanding of sovereignty and Nizam al-Mulk's theocratic understanding of sultanate were evaluated as proposed solutions to various problems experienced in their respective periods, and the similarities and differences in the two thinkers' understandings of monarchy were discussed.

Jean Bodin's Political Thought and the Development of His Theory of Sovereignty

Jean Bodin, who lived in 16th century France, was the first thinker to formulate a theory of sovereignty. Through this theory, he argued that the king should be the supreme, unlimited, and permanent power within the country, while being independent of any religious or political authority outside the country.

Jean Bodin studied law, worked as a professor and lawyer, and held close ties to royal circles. He served as an advisor to King Henry III, and he was appointed royal prosecutor and eventually became a member of the Estates General. The Estates General was a three-tiered assembly in France, composed of the nobility, clergy, and commoners (the third estate). Bodin was appointed to this assembly as a representative of the bourgeoisie within the third estate. Influenced by his close ties to royal circles, Bodin advocated for absolute monarchy, opposing the strengthening of the nobility and clergy and arguing instead for the consolidation of royal rule (Şenel, 1995, pp. 311-313).

This idea, which saw salvation in strengthening the power of the monarchy, aligns with the thought of a group that emerged during that period and was called "the Politique". Indeed, Bodin was one of the thinkers in this group who published his ideas. Contrary to the prevailing thought of the time, the Politique argued that multiple religions and sects could coexist within a single state, and that the monarchy, as an institution above them, could govern these differences as a superior power. According to the Politique and Bodin, the monarchy should be above all social formations, religions, and sects. Only in this way could order be maintained in society (Sabine, 1969b, pp. 75-78). Bodin would take the Politique's idea of positioning the monarchy as a superior power as a solution to the escalating religious and sectarian conflicts in France at the time even further, portraying a sovereign king free from all dependencies, both domestically and internationally.

Indeed, during the Middle Ages, the kings of France –as was the case throughout Western Europe– were subject to numerous dependencies both domestically and internationally. The dominant political and social order in medieval Europe was feudalism. Feudalism was a system based on a contract of mutual rights and obligations, consisting of lords and vassals who worked for the lord and, in return, gained the lord's protection. The weakness of centralized kingdoms at the time led to the emergence and strengthening of feudal units. Within this system, kings also existed as lords and held the highest position within the feudal order. Important indicators of sovereignty, such as maintaining the army, collecting taxes, and administering justice, were carried out through feudal units (Reynolds, 2001, pp. 17-23; Berman, 2020, pp. 433-435). Each lord was a vassal of the lord above him. However, the king did not have direct authority over the vassals of his vassals or lower-ranking vassals (Bloch, 1983, pp. 185-200).

In addition, there were feudal councils. Within these councils were the king, the highest lord, and his vassals. The king or lords could not direct these councils or make decisions on their own, nor could they act solely on their own. The council's decisions were implemented by the collective power of its members, and these actions could even be taken against the king if necessary. At this point, a typical rule applied within the feudal system: *primus inter pares*. According to this rule, the king held the first position among equals within the feudal council. Therefore, in medieval kingdoms, kings had to rule through feudal councils and make decisions in consultation with these councils (Sabine, 1969a, pp. 210-219; Lapidus, 2002, pp. 122-124; Ganshof, 1952, pp. 141-147).

The situation in France was no different from that of Europe. The power vacuum that emerged after the Carolingian Empire and the resulting insecurity led to the distribution of power among different hands (Bloch, 1983, pp. 86-90). People gathered around feudal lords who possessed castles, wealth, and military power, and pledged allegiance to them. This situation eventually reached a point where different administrative systems, tax laws, legal rules, and customs prevailed throughout France, and these feudal rules often override the kings' decrees. Even as the centralized rule of kings tended to strengthen, these feudal ties persisted for centuries (Gaxotte, 1962, pp. 4-9; Davis, 2020, pp. 307-312). Therefore, during Bodin's time, Europe in general, and France in particular, saw a portrait of kings largely devoid of central authority and sovereignty. Feudal ties and institutions dominated the governance of the country and limited the authority of the kings.

In addition to the feudal allegiances that limited the kings within the country, there were also the dependency relationships established by the Catholic Church over all European countries outside the country. After the fall of the Roman Empire, the power vacuum formed in the European territories began to be filled by the Catholic Church, the most influential institution of the time, and the boundaries of this authority gradually expanded. While in the first centuries the Papacy sought to establish the belief that religion was independent of political authorities, over time it began to claim that the authority of the church encompassed everyone, including rulers. Particularly with the development of *the Two Swords Theory*, the belief that the church was the primary authority within every state was established (Ben-Amittay, 1983, pp. 91-95).

According to the Two Swords Theory, put forward by the Papacy, there are two authorities: a material and a spiritual authority. However, the material authority, the state, is under the control of the spiritual authority, the church. This is because both authorities were bestowed upon the church by the God, and the church delegated the material authority to the kings. Thus, kingdoms were seen as custodians of material authority. The understanding that this authority could be revoked by the Papacy at would become established (Ağaoğulları, 2018, pp. 248-250; Berman, 2020, pp. 139-140, 164-165, 169, 690). Indeed, the conflict between Pope Gregory VII and Emperor Henry IV constitutes the clearest example of this. As a result of this conflict, the Pope excommunicated the Emperor and simultaneously took political power from him. The Emperor, in turn, apologized to the Pope and requested forgiveness (Davis, 2020, pp. 258-262). This example reveals the nature of the relationship between the Papacy and political powers. Political power has needed legitimacy validated by the Papacy. When necessary, this has been supported by harsh measures such as excommunication.

Another factor that solidified the papacy's authority in the Middle Ages was its increasing territorial expansion, transforming it into the largest feudal institution. As a result, the papacy sought to act independently from kingdoms in collecting taxes and establishing authority within its territories in the European countries (Ben-Amittay, 1983, pp. 91-95). This understanding of the Church's dominance was also prevalent in France, where Bodin lived. However, after the 13th century, royal authority gradually strengthened, while papal authority weakened, increasing conflicts between the two authorities. Although the papacy began to weaken institutionally, it maintained its claim to supremacy over political powers (Beriş, 2016, pp. 358-359).

This situation became evident in the religious wars of 16th century France. Bodin's proposal for resolving the religious and sectarian wars between Catholics and Protestants in France was to replace religious and feudal authorities with a strong, supra-religious state authority, thus establishing a sovereign state authority in every sense. According to him, the state should be above religious and sectarian differences and should be free from feudal remnants (Sabine, 1969b, pp. 75-77).

In this way, it would be possible for multiple religions to coexist under the same state, and the bond between the state and its subjects would be limited to citizenship. Bodin proposed the theory of sovereignty to ensure state authority by freeing it from internal and external dependencies, thus resolving many problems, including religious and sectarian wars. According to Bodin, sovereignty is what holds the elements of the state together. He argues that sovereignty has three characteristics: *absolute*, *permanent*, and *indivisible* (Bodin, 2024, p. 37, 131).

The absolute nature of sovereignty means that it is not limited by any other power or authority. Therefore, if authority is granted by another authority under certain conditions, sovereignty cannot be said to exist. All powers and authorities within a country originate from the sovereign, but the sovereign's authority and power do not depend on any other source. In this sense, the sovereign does not rely on or seek approval from any other power or authority when enacting laws. Furthermore, the sovereign is not bound by the laws made by his predecessors, or even by the laws he himself makes (Bodin, 2024, pp. 43, 49-51, 58-59, 85, 89, 93). With the absolute nature of sovereignty, it can be said that Bodin wanted both the Papacy to intervene in domestic affairs and act independently of the sovereign, as well as the remnants of feudal laws to be invalidated and the independent actions of feudal power centers within the country's borders to be prevented.

The perpetuity of sovereignty ensures that it is considered independent of the person sitting on the throne or governing the state. The perpetuity of sovereignty shows that the state does not have a limited existence in terms of time and is not tied to the life of the kings who rule (Bodin, 2024, pp. 39-40, 79). It can be said that Bodin, with his principle of perpetuity of sovereignty, wanted to dismantle the Papacy's understanding of granting authority to kings on a temporary basis. Because an institution like the Papacy granting kings the authority to rule on a temporary basis prevents kings from becoming sovereign powers. On the other hand, it seems that the thinker wanted to eliminate the tendency of feudal units to rebel and weaken central authority upon the death of a king, and to build the institutional structure of the kingdom.

The indivisibility of sovereignty is a consequence of its absolute and perpetual nature. According to Bodin, the division of sovereignty among different power centers means the collapse of the state and the disappearance of sovereignty. According to him, there cannot be more than one sovereign in a country. Sovereign powers must be concentrated in a single person, a minority, or the people. These powers cannot be distributed among themselves (Bodin, 2024, pp. 125-131). It can be said that with the principle of the indivisibility of sovereignty, Bodin aimed to eliminate the remnants of the feudal system existing in France and consolidate sovereignty in a single center. With this principle, the different rules and laws that existed in each region under the feudal system could be abolished, and the powers of sovereignty, which were distributed among many centers, could be gathered in a single center.

In Bodin's thought, sovereignty is absolute, unlimited, and indivisible, but it also has certain limitations. Although these limitations may seem contradictory, they should be understood as limitations that bind the sovereign morally, since there is no power to compel him. One of these is divine laws. Divine laws are above the sovereign's authority. However, since there is no authority that can compel the sovereign if he does not comply with divine laws, this limitation remains at the point of moral responsibility (Bodin, 2024, pp. 46-49, 66-67). Another limitation is the superior laws of the kingdom. Accordingly, the sovereign cannot break the established customs of succession to the throne and cannot transfer the country's lands to another (Bodin, 2024, p. 86). The final limitation on the sovereign is the inviolability of private property. According to Bodin, property belongs to families, and it is outside the sovereign's sphere of intervention (Bodin, 2024, pp. 74-77). Bodin's theory of sovereignty, while seen as the source of laws, legitimacy, and power, also portrays a sovereign subject to certain limitations, although compliance with these limitations is ultimately left to their own conscience.

The Political Thought of Nizam al-Mulk and the Development of His Understanding of Sultanate

Nizam al-Mulk, who lived in the 11th century and served as vizier in the Great Seljuk Empire, sought to make the Great Seljuk sultans independent from internal and external authorities through his understanding of sultanate, thus establishing the sultans' authority as the sole dominant authority over the then local power centers within the country. This understanding of sultanate sought to achieve a structure largely independent from the Caliphate institution that existed at the time. His understanding of sultanate developed along a different line from the governance approaches of previous Turkish and Islamic states.

During Nizam al-Mulk's time, the Caliphate institution had begun to weaken, the Ghaznavid State collapsed, and the Great Seljuk Empire rapidly risen to become a great empire (Lambton, 2006, p. 88). Primitive and tribal methods had become insufficient for governing this empire. At this point, Nizam al-Mulk undertook the task of making the necessary adjustments in administration. In doing so, he was influenced by Iranian state traditions, adapting them to the Great Seljuk state traditions in accordance with Islamic beliefs (Hassan, 1990, pp. 375, 387-388; Peacock, 2020, p. 36).

Nizam al-Mulk was born in 1018 in Tus, Khorasan (Iran). His father had served as a tax collector in Tus during the Ghaznavid period. He traveled to many cities such as Aleppo, Isfahan, Merv, and Nishapur, continuing his education there, and for a time held various

positions within the Ghaznavid administration, gaining knowledge of their governance (Özaydın, 1999, pp. 194-196). Eventually, he joined the Seljuks and began serving as an advisor to Alp Arslan during the reign of Çağrı Bey. Upon Alp Arslan's ascension to the throne, Nizam al-Mulk was appointed vizier, a position he held until the reign of Sultan Malik-Shah (Black, 2011, p. 91).

Nizam al-Mulk authored a work titled "*Siyasetname*", in which he conveyed his thoughts. This work was commissioned by Sultan Malik-Shah, who requested the writing of works that would offer principles and guidance on the state and administration of the country. Nizam al-Mulk's *Siyasetname* was among those commissioned and was accepted. This work, drawing on examples from historical events and Nizam al-Mulk's own experiences, sets forth general principles regarding state administration (Menekşe, 2005, pp. 188-189).

During this period, debates over authority arose within Islamic political thought, influenced by the prevailing political conditions. Two opposing views emerged: those arguing that the authority to govern is given directly by the God, and those arguing that the Caliphate is an intermediary in distributing this authority to political powers (Menekşe, 2005, pp. 203-205; Peacock, 2020, p. 136).

Nizam al-Mulk, at this point, sided with the argument that the authority to rule was given directly to the sultans by the God. Examining the sources upon which Nizam al-Mulk based his political power would provide a better understanding of his views on the state. In his *Siyasetname*, he quotes a speech by Nushirvan, one of the Persian kings: "*Know that this kingship was given to me by Allah, that it was inherited from my father, that I fought for it, and that I took it with the sword.*" (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 54-55). This example shows that Nizam al-Mulk based the source of power firstly on a divine foundation, secondly on the principle of inheritance, and thirdly on the acquisition of power through war and conquest. In this respect, while Nizam al-Mulk defines the sultan as the supreme authority, he does not see the Caliphate as an intermediary but rather bases the sultan's authority on these three points.

Among Islamic political thinkers, al-Mawardi argues that the Caliphate is the fundamental institution and that the authority to govern should be granted directly by this institution. According to al-Mawardi, caliphs are both religious and political leaders, inheritors of the Prophet in both areas. In this sense, the authority and responsibility for implementing religious and political governance rests with the caliphs (al-Mawardi, 2018, pp. 26-30). These powers cannot be divided, and the sole legitimate authority to govern resides with the caliphs. However, the situation of the Caliphate in the 11th century is quite different from what this thesis describes. According to al-Mawardi's thesis, the Caliphate, which should have possessed the highest and most powerful authority, had in practice largely lost its military and political power and had become dependent on the Seljuk sultans. At this point, al-Mawardi attempts to reconcile this divergence between theory and practice (Lambton, 2006, pp. 83-90; Evkuran, 2016, pp. 145-147). In theory, the caliphs, who remained the highest power, could delegate military and administrative authority to the sultans to maintain order and reduce the workload of governance (Mawardi, 2018, pp. 78-87; Crone, 2007, pp. 346-348). Thus, the Caliphate institution remained the highest source of authority and legitimacy, with sultans positioned hierarchically below the caliphs. This

theory was a result of an attempt to make the dual leadership situation that occurred in practice conform to the theoretical framework.

Looking at the situation in practice, the Caliphate institution did indeed seem to have lost its former power and become more symbolic under the conditions of the time. The Caliphate institution represented the unity of the Islamic world and provided legitimacy to political powers. In the 11th century, while caliphs in the Islamic world often did not possess direct political power, they functioned as a source of political legitimacy (Kafesoğlu, 1997, pp. 344-345; Feldman, 2008, pp. 36-40; Hodgson, 1977, pp. 42-44). Despite periodic overt or covert power struggles, a kind of division of labor can be said to have emerged when the theoretical and practical aspects are considered together. The caliphate continued to function as a source of religious legitimacy and to ensure the unity of the ummah, while the Great Seljuk sultans, in practice, held military and administrative power and carried out de facto governance (Crone, 2007, pp. 364-369; Kafesoğlu, 1972, pp. 121-127; Findley, 2005, pp. 69-70). At this point, it is necessary to briefly touch upon the symbols of authority in the Islamic world.

In the Islamic world, there are two distinct symbols of authority: delivering the Friday sermon (*khutbah*) and minting coins. Whoever's name is mentioned in the sermon and whose name is used to mint the coins is considered to have recognized authority (Peacock, 2020, pp. 54-56; Merçil, 2011, p. 31). A distinction has been made between these two indicators. Whoever's name is mentioned during the Friday sermon is considered to have legitimized their power. Coinage, on the other hand, is considered a more material and public indicator of authority (Turan, 2000, pp. 450-451). With the symbolic nature of the Caliphate and the rise of the Great Seljuk Empire, the question of whose name these two indicators should be applied in gave rise to debates in Islamic political thought and practice. As a solution, the names of the caliphs and then the sultans were mentioned together in the sermon, thus emphasizing the Caliphate as a source of legitimacy and attributing legitimacy to the sultan. However, the sultans adopted a stricter stance regarding coinage, coins were minted in the name of the sultans in Seljuk lands (Kennedy, 2004, p. 383; Crone, 2007, pp. 362-364; Kafesoğlu, 1997, p. 359).

The duality of authority in the Islamic world and the tension that arose between these two authorities developed in parallel with the rise of the Seljuks. From the 10th century onwards, the weakening of the Caliphate institution made it vulnerable to external influences. This situation increased the pressure on the caliphs, and the Buyid dynasty, belonging to the Shia sect, gained influence over them. When the caliph of the time invited the Seljuk ruler Tugrul Bey and asked for his help, Tugrul Bey rescued the caliph from this situation, thus gaining significant political power. Giving him the title of "Sultan of the East and West" by the caliph, Tugrul Bey seized political leadership in the Islamic world (Crone, 2007, p. 349; Lewis, 2005, p. 186; Cahen, 1968, pp. 13-15, 24-25).

Another event that strengthened Tugrul Bey's position occurred during the same period. This event is the Basasiri Revolt. The Turkish commander Arslan al-Basasiri captured Baghdad and expelled the Caliph from the city. Tugrul Bey once again assumed the role of protecting the Caliph, suppressing the revolt and bringing the Caliph back to Baghdad (Laoust, 1999, pp. 189-190; Bosworth, 2011, pp. 20-21; Ibn al-Athir, 1991a, pp. 486-492). Thus, in the Islamic world, material authority and spiritual authority were

separated from each other. While this situation did not directly correspond to the separation of church and state in the West in an institutional sense, a dual authority emerged: *material authority* passed into the hands of the Seljuk sultans, but *spiritual authority* as a source of legitimacy remained with the caliphs (Merçil, 2011, pp. 30-32; Findley, 2005, pp. 69-70).

During the reign of Sultan Alp Arslan, the Caliphate became more symbolic, while military and political power continued to be embodied in the Seljuk State. The Great Seljuk Empire reached its peak of power during the reign of Sultan Malik Shah. During this period, the caliphs were excluded from political decision-making processes, becoming merely ‘a source of legitimacy’ (Spuler, 2005, p. 150; Ibn al-Athir, 1991b, pp. 91, 195; Kafesoğlu, 1972, pp. 121-127). When examining the positions of the Great Seljuk Empire and the Caliphate during that period, it is evident that the Caliphate had weakened militarily and politically, while the Great Seljuk Empire had effectively assumed leadership. The strengthening of the sultans’ power *vis-a-vis* the caliphs is related not only to their practical successes but also to the concept of sultanate which was put forth by Nizam al-Mulk. He emphasized the need to free the sultanate from internal and external limitations, striving to establish a strong central authority.

In line with this, Nizam al-Mulk advocated a view more suited to the conditions of the time and valid in practice. According to him, Seljuk sultans should establish their own sovereignty without being dependent on any external authority. Indeed, Nizam al-Mulk emphasized that the sultan was the supreme leader who “did not need guidance” (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 23-24; Rosenthal, 1962, pp. 82-83; Hassan, 1990, pp. 382-387). Nizam al-Mulk laid the groundwork for this in his work, *Siyasetname*.

“In every era, Allah (the God) chooses a person from among the people and endows him with qualities befitting a ruler. He makes him responsible for worldly affairs and the well-being of his people, and eliminates corruption, disorder, and discord through him. His power and justice inspire deep respect in the hearts and eyes of the people, and they feel secure in him, desiring the continuation of his state” (Nizam al-Mulk, 2014, p. 21).

From Nizam al-Mulk’s words conclude that sultans were chosen directly by the God, not through an institution like the Caliphate, and that they derived their authority directly from the God. Therefore, Nizam al-Mulk’s understanding of sultanate is that of an independent sultan whose authority is directly confirmed by divine decree, not relying on any external authority.

This understanding of sultanate is one that is not dependent on any external authority. Within the country, it is the sole authority, with its sovereignty –except for religious rules– unrestricted. However, this understanding was completely alien to the tribal governance traditions of the Turks. According to this tribal governance system, the highest-ranking ruler, holding the title of Khan, acted like a great tribal chief (Black, 2011, p. 92). However, in this system, smaller families also had their own chiefs. These chiefs ruled within their own territories with their own laws or the rules of their own tribes. Within this framework, since sultans were seen as holding the position of Khan, they were bound and limited by various tribal relations and local laws within the country. On the other hand, the understanding that “the country is the common property of the dynasty” leads to the division of the country’s territories into local units, thus weakening the central government. The resulting local

powers begin to act semi-independently from the center. Furthermore, decision-making processes are carried out through the gathering of tribal chiefs, making it impossible for a strong monarchy to emerge (Kafesoğlu, 1997, pp. 223-231, 281-284; 341-342; Özgüdenli, 2000, pp. 71-73; Golden, 1992, pp. 208-211; Findley, 2005, pp. 18-20).

Indeed, the disorder and occasional raiding behaviors resulting from the nomadic lifestyle among the Turkmen tribes (Ibn al-Athir, 1991a, pp. 349-353, 450-458; Cahen, 1968, pp. 22-25; Peacock, 2020, p. 233), and the occasional independence movements and rebellions of the tribal chiefs, demonstrate this more clearly (Peacock, 2020, pp. 64-67; Özgüdenli, 2000, pp. 73-79; Ibn al-Athir, 1991b, pp. 48-49, 82, 127-128). However, this type of governance proved insufficient for managing a growing empire under the conditions of the time. Nizam al-Mulk, however, strived to transform this tribal form of government into a truly independent and sovereign sultanate within his own framework. This was because, within the growing empire, there was a need to control the Oghuz tribal leaders and local Turkmen tribes, bringing them under the control of a single center of authority. Only an independent and powerful monarchy could achieve this (Hassan, 1990, pp. 387-388; Hodgson, 1977, pp. 44-46; Cahen, 1968, pp. 25-27, 30). The establishment of a centralized state administration was the most important factor in the emergence of a strong sultanate within the country. In this sense, Nizam al-Mulk worked to neutralize local power centers and increase the sultan's authority.

One of the measures taken by Nizam al-Mulk to achieve this goal was the establishment of the *iqta system* (a land system in Seljuks). In this system, the ownership of the land belonged to the sultan, and the officials entrusted with the land were responsible for collecting taxes from the people living in their regions, while also treating them well. If the people were mistreated, the land could be reclaimed by the sultan (Nizam al-Mulk, 2014, p. 53). Furthermore, the individuals entrusted with the land were rotated at regular intervals. This prevented a particular group from establishing dominance over the land and showing a tendency to break away from the sultan's authority (Cahen, 1968, pp. 38-40; Black, 2011, p. 92). In addition, Nizam al-Mulk advised the sultan to strengthen central authority by personally sending officials and spies to all parts of the country to oversee the administration (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 65, 68, 71, 95-96, 111). This ensured that the irregular tendencies of local powers were tied to a specific territory, thus guaranteeing their compliance with central authority.

Nizam al-Mulk also employed several arguments to constitute this image of 'a powerful sultan' with internal and external independence. The first is the characterization of the sultan as the shadow of the God on earth (*zillullah fi 'l-arz*) (Hassan, 1990, p. 390). This characterization implies that the sultan received his authority and legitimacy to rule directly from the God and therefore needed no intermediary institutions.

Another argument Nizam al-Mulk used to glorify the sultan and place him in a central position of power was that the sultan was endowed with superior qualities by the God. The sultan was formed with noble attributes not found in other people, such as justice, courage, generosity, and knowledge. The reason for this is that the God gave him the task of governing. Indeed, in his *Siyasetname*, Nizam al-Mulk does not mention that sultans received their authority from caliphs. He explains that the God directly gave the sultans the authority to govern and endowed them with the qualities suitable for this task (Nizam al-

Mulk, 2014, pp. 22-23). According to Nizam al-Mulk, the sultan is like a *candle* that gives light and illuminates. The people find the right path through his light. He does not need to be guided by others (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 23-24). Here, too, the aim is to convey that the sultan received his superior qualities directly from the God and is worthy of governing.

According to Nizam al-Mulk, one of the justifications for the sultan's sole power to rule was the responsibility entrusted to him to implement the Sharia law and protect religion. The sultan serves as a means to implement Sharia and to bring the people into compliance with religious rules (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 87-88). In this sense, the sultan can maintain a strong dominance as long as he implements Sharia and protects religious rules. Especially in the face of the weakness of the Caliphate at that time, the sultan's entrustment with the duty of implementing and protecting religion became the most important point that nourished the concept of a strong sultanate.

While Nizam al-Mulk established a strong conception of sultanate, he also emphasized that the sultan was subject to certain limitations. In his view, the sultan was not *an absolute lawgiver*. He believed that Sharia law, valid in every era, could not be changed. The sultan was obligated to abide by these laws. Furthermore, while he himself had to abide by the Sharia law, he was also responsible for making the necessary arrangements for society to live according to Sharia law (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 87-88; Black, 2011, pp. 93-94). On the other hand, as a religious duty, the sultan was required to treat his people justly. In this sense, the principle of acting justly also imposes a limit on the sultan's authority. Furthermore, the sultan was responsible for ensuring the peace and well-being of his people. However, if the sultan did not comply with these limitations, there was no authority that could impose sanctions on him. Compliance with these limitations was left to the sultan's own conscience. The Sultan was accountable only to The God, not to any worldly authority, regarding whether or not he fulfilled these duties (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 22-27).

Nizam al-Mulk's understanding of a strong central authority independent of internal and external authorities did not give rise to a system of governance where the Sultan was unlimited in every respect. Because the understanding he put forth was a monarchy bound by divine legitimacy parameters, it was an understanding where religious rules were valid, even though it advocated for external independence in an institutional sense. The Sultan was subject to existing and unchangeable laws. The principle of justice also took its place within this understanding as a religious concept and was determined as a parameter that ensured the Sultan's legitimacy. However, there was no institution to actually stop the Sultan if he did not comply with religious principles or did not provide justice; these limitations were left to the point of moral responsibility.

A Comparison of Sovereignty Theory and the Concept of Sultanate

Jean Bodin from the Western political thought tradition and Nizam al-Mulk from the Islamic political thought tradition were both statesmen and thinkers who contributed to political thought. Bodin's theory of sovereignty shares similarities with Nizam al-Mulk's concept of a strong sultanate. However, due to differences between the two state traditions, there are also significant differences between the thoughts of Bodin and Nizam al-Mulk. In this context, considering the differences in the political and cultural environments in which the two thinkers lived, a comparative analysis was conducted based on their defense of

central authority, the solutions they offered to political legitimacy crises, and specific themes.

Both thinkers' general understanding is based on freeing the monarch from internal and external dependencies and strengthening the central monarchy. In this sense, one of the most important problems in the periods of Bodin and Nizam al-Mulk was external dependency. External dependency, in both periods, has a religious character. While not identical, just as France was institutionally dependent on the Papacy, the Seljuks were dependent on the Caliphate in terms of legitimacy (Kafesoğlu, 1972, pp. 121-127; Turan, 2000, p. 450; Findley, 2005, pp. 69-70). However, the relationship between religion and state in the Western political thought differs from that in the Islamic political thought. In the Western political thought, religion and state are seen as separate institutions, leading to power struggles between them. In the Islamic political thought, however, religion and state are seen as an inseparable whole, even as sister institutions, and they are evaluated within the same normative framework. The formation of these understandings was influenced by the Papacy's emphasis in the Middle Ages that religion and state were separate institutions and that interference in each other's domains was wrong, while the Caliphate institution, within a state structure, also carried out secular affairs (Lewis, 1988, pp. 1-5; Hallaq, 2013, p. 60; Black, 2011, pp. 94-95; Ullmann, 1970, pp. 11-25; Berman, 2020, pp. 139-140, 690).

The Papacy did not deem it appropriate to handle political affairs itself, positioning political powers as institutions that shed blood and committed evil deeds, thus mostly preferring that these tasks be performed by political powers it chose rather than by itself (Berman, 2020, pp. 165, 407). In the Islamic political thought, —during periods when the Caliphate was strong—, conducting state affairs was considered one of the duties of the caliphs. The state was viewed not as *an evil*, but as *a tool* for ensuring justice and the more orderly conduct of religious affairs. However, during the period when the Caliphate weakened politically and militarily, and the Seljuk sultans gained power, the caliphs became authorities representing spiritual authority and legitimacy, while the sultans became authorities representing worldly power. Efforts were made to ensure that the sultans served religion (Crone, 2007, pp. 362-369; Kafesoğlu, 1997, pp. 344-345; Hallaq, 2013, p. 60; Lapidus, 2002, pp. 120-121). For these reasons, while Bodin's monarch became detached from religious values and possessed a completely self-proclaimed understanding of legitimacy, Nizam al-Mulk's monarch also took on the duty of protecting and implementing religion. Therefore, for Nizam al-Mulk, one of the factors that ensured the sultan's legitimacy was religion.

Differences exist in the understanding of legitimacy between Bodin and Nizam al-Mulk, reflecting the differences in the relationship between religion and state in the two traditions. Bodin's conception of the sovereign monarch derives legitimacy solely from himself; he is not dependent on any other authority, tradition, rule, or law. In particular, he is not dependent on any religious institution (such as the Papacy) (Mairet; 2013, pp. 235-237). Nizam al-Mulk, on the other hand, portrays a sultan who is independent of the Caliphate "institutionally," regardless of the actual situation. However, unlike Bodin, he does not advocate for religion not being a source of legitimacy. According to Nizam al-Mulk, the sultan's power is directly granted by The God (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 21-23; Rosenthal, 1962, pp. 82-83). However, according to Bodin, the sovereign monarch is

inherently legitimate and does not rely on institutional or religious authority (Mairet, 2013, p. 233).

A difference is observed between the two thinkers on this point. For both thinkers, the monarch gains legitimacy the moment of their existence. However, while in Bodin this is not based on religious content, it acquires a religious content in Nizam al-Mulk. Al-Mulk's sultan also gained legitimacy the moment of his existence because The God permitted him to be "sultan" (Hassan, 1990, pp. 385-386). In Bodin, the sovereign derives his legitimacy from himself, while in Nizam al-Mulk, the sultan derives his legitimacy from The God. The sovereign is legitimate simply because he exists, whereas the sultan is legitimate because The God permitted him to be sultan. While Bodin's theory of sovereignty posits a self-proclaimed legitimacy devoid of religious values, Nizam al-Mulk's sultanate is based on a divine understanding of legitimacy, assuming the duty of protecting and implementing religion.

Bodin's theory of sovereignty and Nizam al-Mulk's understanding of sultanate also show similarities in terms of the monarch's position within the country. According to the sovereignty theory, the sovereign is the supreme, absolute, and indivisible power within the country, while according to Nizam al-Mulk, the sultan possesses similar characteristics. However, while Bodin argues that the source of these characteristics in the sovereign is inherent in themselves, Nizam al-Mulk generally bases them on religious reasons. Bodin argues that sultans were created by The God with special qualities, that The God granted them the ability to rule, and that their right to rule comes directly from The God. Thus, he develops a conception of the sultan that possesses the qualities of a sovereign monarch "in an institutional and functional sense," but defines these qualities through divine values (Rosenthal, 1962, pp. 82-83; Beriş, 2016, pp. 361-363). Here, Bodin's *theory of sovereignty* is not applied directly to Nizam al-Mulk's understanding of the sultan. Rather, it emphasizes the strength of central authorities within the country in terms of institutional structure.

Bodin's theory of sovereignty defines the monarch as "the supreme, absolute, and indivisible power within the country", preventing any external interference and simultaneously aiming to prevent different power centers within the country from interfering with the monarch. *E.g.*, the feudal system that existed in Europe at that time gave rise to different centers of power within the country (Bloch, 1983, pp. 275-282). The feudal system affected the position of political power. Because when the feudal system was strong, the central authority was weak. In Europe, the feudal system formed a situation where there were different states within the state. Since feudal lords were seen as the owners of the lands within the country, they established their own political and legal rules in their places, which increased the king's dependencies within the country and prevented him from becoming a strong monarch. It caused the king to be seen as "first among equals" in relation to the other lords. This situation prevented the king from becoming the supreme and absolute ruler within the country (Sabine, 1969a, pp. 210-219; Reynolds, 2001, pp. 20-39; Ganshof, 1952, pp. 49-54). Indeed, Bodin, with his theory of sovereignty, argues that feudal lords were not independent, but derived all their authority from the sovereign king, and that this authority was bestowed upon them by the sovereign king (Bodin, 2024, pp. 101, 136). Therefore, the understanding put forward by Bodin made the sovereign king the source of authority and aimed to prevent the independent actions of local units.

In terms of freeing oneself from internal dependencies, Nizam al-Mulk's concept of a strong sultanate shows "functional" similarities to Bodin's theory of sovereignty. Just as Bodin proposed his theory of sovereignty against the feudal system in France, Nizam al-Mulk, faced with the situation of the Turkic tribes in the Seljuk Empire acting independently from the sultan and not accepting his complete dominance, strived to build a strong concept of sultanate. In this sense, he wanted to prevent the development of the local and traditional characteristics of the Turkic tribes in a way that would weaken the central administration. In the land system *iqta* used by Nizam al-Mulk, lands were allocated to others at certain intervals, meaning that the people in charge of the lands were changed (Cahen, 1968, pp. 35-40; Hodgson, 1977, pp. 48-52; Lapidus, 2002, pp. 124-125; Kafesoğlu, 1997, pp. 357-359). Those to whom the lands were granted by the Sultan were not the owners of the lands, but rather guardians of them. Their duty was to collect the amount of tax determined by the Sultan from the people living there. The allocated land could be reclaimed by the Sultan at will, because the Sultan himself was the owner of the lands (Nizam al-Mulk, 2014, p. 53). In this way, the transformation of the land system into a feudal system like in Europe was prevented, and central authority was strengthened.

From the perspective of internal dependency, while the uncontrolled development of the feudal system in Europe prevented the strengthening of central authority and was one of the biggest obstacles to the emergence of a sovereign monarch, local powers in the Seljuk Empire were also one of the most important obstacles to a central authority (Hassan, 1990, pp. 387-389). However, while the feudal system in Europe led to this, the main problem in terms of internal dependency in the Seljuk Empire was the traditions that allowed the Turkmen and Oghuz tribes to act independently. This situation, unlike in Europe, is not a result of independence developing based on territory, but rather a consequence of the traditional division into tribes. Each tribe is subject to different traditions and rules. This led to the understanding that the tribes were governed by tribal chiefs, with the monarch being seen as the supreme tribal chief. Therefore, the Turkmen and Oghuz tribes are far from understanding the concept of being governed under a single monarch-sultan, which goes far beyond tribal chieftainship. While establishing a strong concept of sultanate, Nizam al-Mulk attempted to control local power centers through the *iqta* system and simultaneously justified the sultan's superiority over the leaders of other tribes by attributing it to divinely bestowed superior qualities and governing authority (Özgüdenli, 2000, pp. 71-73; Nizam al-Mulk, 2014, pp. 21-24; Turan, 2000, p. 449; Lapidus, 2002, pp. 117-120). The feudal system that developed in the West was seen as an obstacle to the formation of a strong central authority and was attempted to be eliminated through the theory of sovereignty. In the Seljuk State, however, it was not the land system but the tribal mentality that hindered the formation of a central authority. To resolve this, Nizam al-Mulk introduced *the iqta system*, thus aiming to prevent local powers from acting independently. Thus, he sought to transform a tribal leader, who was first among equals, into a powerful sultan to whom all the tribal chiefs and local powers submitted.

There are similarities and differences between Bodin and Nizam al-Mulk regarding the limitations placed on the sovereign. Similarities exist between the two thinkers in terms of adherence to divine rules. Bodin's view of the sovereign monarch is limited by religious rules, advising them to abide by divine laws and act justly. However, since there is no authority to punish the sovereign if they act otherwise, this limitation is only a conscientious

one (Bodin, 2024, pp. 46-49, 66-67). Nizam al-Mulk also speaks of the sultan-monarch similarly needing to adhere to religious rules and be just. Again, he does not mention any sanctions against them if they do not act accordingly but rather states that they would be held accountable by The God in the afterlife (Nizam al-Mulk, 2014, pp. 22-27). In both thinkers, the limit placed on the monarch appears only as a matter of conscience. Because, according to them, the monarch is the highest authority in an institutional sense, and no one is in a position to punish them.

In Bodin's thought, one of the limitations placed on the sovereign monarch is the right to private property held by families. According to him, the state is composed of families. Ownership of land belongs to families, while sovereignty belongs to the king. The monarch cannot dispose of the wealth of families, but all segments and classes are equal before the monarch and are obliged to obey him (Sabine, 1969b, p. 80). A similar situation exists for the sultan monarch in Nizam al-Mulk's thought. However, here it is not private property but the tribal traditions of the Oghuz and Turkmen that are at issue. In the picture presented by Nizam al-Mulk, instead of adherence to tribal traditions in the relationship between the sultan and the people, everyone must be obliged to obey the sultan. Even if local and traditional titles exist, everyone should be equal in obedience to the sultan (Özgüdenli, 2000, pp. 71-73). According to Bodin, citizenship is being a subject. Within the country, there is a sovereign and a subject. Different ties cannot be effective. Everyone (lord, seigneur, peasant, commoner) has the same obligation to obey the sovereign (Sabine, 1969b, p. 81). A similar understanding is found in Nizam al-Mulk's conception of the *sultanate*. Different titles cannot be used in a way that would harm the sultan's authority. Regardless of title, everyone is considered a subject before the sultan and is obligated to obey (Hassan, 1990, pp. 387-389).

Another point of limitation is the laws. Bodin's sovereign monarch can enact and repeal laws. He has the power to make laws except for changing divine laws and the supreme laws of the kingdom (the prohibition of transferring the throne and the country's lands to another). Furthermore, he is not bound by the laws he enacts. In Bodin, the source of the law is the sovereign himself (Bodin, 2024, pp. 46-51, 86-87). Furthermore, according to Bodin, even if the ruler engages in tyranny and impiety, no individual or organization has the right to rebel against him (Bodin, 2024, pp. 150-155). Nizam al-Mulk's sultanate, however, had very limited legislative power. This is because the Sharia laws, which the sultan and all the people must obey and which are unchangeable, were in effect. The sultan had the authority to legislate within the framework of the Sharia law. *The source of the law was Sharia, not the sultan* (Lewis, 1988, pp. 30-32; Lambton, 2006, pp. 1-2).

The most striking point in comparing Bodin and Nizam al-Mulk's approaches to monarchy is that Bodin's sovereign monarch is the source of power; there is no other authority upon which power, legitimacy, and laws are based, and the supreme center is the sovereign himself. Nizam al-Mulk's sultan monarch, while possessing many of the institutional and functional characteristics of Bodin's sovereign monarch, derives his power, legitimacy, and laws from religion. Despite this difference, Nizam al-Mulk's understanding of sultanate and Bodin's theory of sovereignty served similar purposes within their own cultural and political contexts and gave rise to centralized authorities.

Table: Comparative Analysis of the Political Thought of Jean Bodin and Nizam al-Mulk

	Jean Bodin	Nizam al-Mulk	Similarity	Difference
Method of political thought	It presents a theoretical understanding.	It presents an understanding based on experience and historical lessons.	-	There is a significant methodological difference. Bodin focuses primarily on theory, while Nizam al-Mulk explains his ideas through practical arguments.
Historical and political context	Political instability resulting from internal and external dependencies and sectarian wars.	Internal and external dependencies and friction between the caliph and the sultan political instability it caused	Both periods have similar political problems.	Because they belong to different periods and geographical locations, there are cultural and political differences.
The idea of the state	The state is a political entity founded on sovereignty.	The state is a political entity that protects justice and public order.	There is a concept of a strong and stable state.	Bodin establishes the state on theoretical foundations. Nizam al-Mulk establishes the state on practical foundations. They are clear in terms of their purposes.
Concepts of monarchy	The sovereign monarch's power is absolute, perpetual, and indivisible.	The sultan, or monarch, is the highest authority in political terms.	A strong, centralized monarchy is advocated.	Bodin explains monarchy from a theoretical perspective. Nizam al-Mulk explains monarchy in terms of practical purposes.
Concepts of legitimacy	The monarch's legitimacy stems from himself.	The monarch derives his legitimacy directly from The God.	-	Bodin's monarchy does not need legitimacy in a religious or institutional sense. Nizam al-Mulk's monarchy, however, possesses a source of legitimacy, if not institutional, then at least religiously.
The limits of political power	Divine laws and family property rights	To uphold divine law and justice.	Both thinkers believe that the monarch is bound by divine laws. However, obeying these laws is a matter of their own conscience.	In Bodin's philosophy, family property rights (feudal rights) are particularly important. In Nizam al-Mulk's philosophy, the principle of justice prevails.
Legal concepts	The monarch has the power to make laws.	Sharia law is fundamental.	Laws are the foundation of the state order.	In Bodin's philosophy, the source of law is the sovereign monarch. In Nizam al-Mulk's philosophy, however, the source of law is Sharia.
Religion-state relationship	The state takes center stage.	Religion and state have a complementary relationship.	Religion is important in maintaining social order.	Bodin prioritizes the preservation of political unity, while Nizam al-Mulk places the harmony between religious legitimacy and political order at the forefront.
External dependence	It rejects external dependence on any institution.	It paints a picture of a powerful sultan who is not dependent on any external institution.	The concept of a strong monarch free from external dependencies is present in both thinkers.	Bodin theoretically explains that the approval of the Papacy is not needed. Nizam al-Mulk, on the other hand, establishes a concept of a powerful sultanate that does not require the approval of the Caliphate.

Internal dependency	He rejected feudal ties and argued that everyone was equal in obedience to the monarch.	This leads to a strong image of the sultanate in the face of Oghuz and Turkmen tribes acting independently of the central authority.	Both thinkers share the vision of a strong, centralized monarchy free from internal dependencies.	Bodin defended a strong central authority against feudal lords, while Nizam al-Mulk did the same against independent tribal chiefs.
Continuity of the state	Sovereignty is ensured by its characteristic of continuity.	This is ensured through the protection of justice and public order.	The continuity and survival of the state is a common goal.	Bodin based the survival of the state on sovereignty, while Nizam al-Mulk based it on just and good governance.
The ultimate goal	The goal is to ensure political unity and stability.	The goal is to ensure political unity and stability.	Political unity and stability are common goals.	Although the two thinkers lived in different civilizations and different periods, the point where their ideas intersect is the concept of a strong and stable state.

Conclusion

Jean Bodin from the Western political thought and Nizam al-Mulk from the Islamic political thought were thinkers who held important positions and developed significant political theories in their respective periods. Both thinkers sought solutions to the political problems prevalent in their historical and political contexts. In doing so, similarities and differences emerged between the ideas they developed. The solutions and theories developed by the two thinkers have been compared within the framework of specific themes, and conclusions have been drawn. However, to avoid anachronism, the views of the two thinkers have not been considered identical; they have been examined within their own historical and cultural contexts and have not been treated as continuations of each other or as thinkers who influenced each other.

Bodin and Nizam al-Mulk lived in different historical periods and in different geographical locations, witnessing similar problems. In both periods and geographies, a political landscape emerged in which the monarch was bound by internal and external dependencies. External dependency arose because of the institutionalization of the relationship between religion and state. Internal dependence, in Bodin's time, took shape within the framework of feudalism in Europe, while in the era of Nizam al-Mulk, it stemmed from the irregularities and independence tendencies of local powers. Both thinkers proposed a stronger and more centralized monarchy as a solution to these problems. However, due to the political, social, and cultural conditions of the two periods, there are significant differences between the two understandings of monarchy.

The most important of these differences is the distinction between religion and state. A fundamental difference exists between the Western and Islamic political thought regarding the relationship between religion and state. In the Western political thought, religion and state are seen as separate spheres, with their areas of authority separated. In the Islamic political thought, religion and state are seen as twin and sister institutions, and the principle is that authority should encompass the powers of both. However, developments in the Islamic history and the disappearance of the political and military power of the Caliphate led

to the strengthening of secular rulers (sultans), which in turn caused a separation of the areas of authority of religion and state in Islamic political thought.

In the Western political thought, the separation of religion and state has existed from the beginning and emerged as a natural state of affairs. In the Islamic political thought, however, this separation is not a natural state existing in theory and in principle, but rather an artificial separation caused by the constraints of political conditions. This situation led to the emergence of a secular theory of sovereignty in terms of political power with the weakening of the Papacy in the Western political thought, while the weakening of the Caliphate in Islamic political thought resulted in the political power (the sultan) assuming the responsibility of both religious duties and protecting the Caliphate. The concept of the sultan-monarch in the Islamic political thought is similar to the concept of the sovereign monarch in the Western political thought *in terms of function*, but different *in terms of the origin of legitimacy*. In this respect, Bodin constructed the sovereign monarch with a more secular and theoretical approach, while Nizam al-Mulk emphasized the religious role of the sultan, highlighted his personal qualities, and thus established the institution of the sultanate on these arguments.

While the relationship between religion and politics yielded different results for the two thinkers, the reaction against religious structures in an institutional sense led to similar outcomes. To free central monarchies from external dependencies, Bodin put forward his theory of sovereignty, while Nizam al-Mulk developed the concept of sultanate. Thus, strong central monarchies emerged, shaped within the framework of Western and Islamic political traditions. Bodin's theory of sovereignty sidelined the Papacy and gave rise to a monarchy independent of religious values. Nizam al-Mulk's concept of sultanate, on the other hand, constituted a form of monarchy based on religious values, assigning the religious duties previously undertaken by the Caliphate to the sultan. At this point, it is seen that in the West, the tension between the Papacy and kings turned into a fierce struggle, with the use of certain powers such as excommunication.

The tension between caliphs and sultans, however, can be said to have occurred within a softer framework, driven by the need for mutual protection and legitimacy. Thanks to the production of secular legitimacy parameters like the theory of sovereignty, the need for an institution like the Papacy disappeared in the West, while sultans needed the approval of the caliphs. Nizam al-Mulk argued that this institutional allegiance should be eliminated. From the perspective of the source of legitimacy, Bodin's ruler is a monarch who does not need to derive legitimacy from a religious source; his legitimacy is inherent in himself. Nizam al-Mulk's sultan, however, is a monarch who, in terms of legitimacy, has freed himself from the institutional allegiance to the Caliphate and derives his legitimacy directly from a divine source.

Both thinkers discuss the position of political authority *vis-à-vis* religious authority. Bodin establishes this relationship through the independence of sovereignty and addresses it at a theoretical level. In Nizam al-Mulk, this relationship is shaped by the *de facto* supremacy of the sultan, and it is examined more at a practical level. Making an institutional equation between the Papacy and the Caliphate could lead to erroneous conclusions due to the

differences in circumstances. Therefore, the comparison between the two thinkers is made through the functional roles of the Papacy and the Caliphate in relation to political powers.

Some of the conclusions reached in the comparison between the two thinkers also relate to the issue of internal dependence. In both periods, local power centers within the country hindered the formation of a strong monarchical system, and Bodin and Nizam al-Mulk developed solutions to overcome this situation within the conditions of their respective eras. However, the nature of these local power centers differed in both periods. In Europe, the feudal system was an obstacle to central power, while in the Seljuk period, the independent movements of Turkic tribes and Oghuz Turks posed this obstacle. Bodin put forward the theory of sovereignty to eliminate the feudal system and establish central authority, while Nizam al-Mulk, using the *iqta* system to bind local independent powers to the central authority, strived to establish a strong sultanate within the country. In Europe, the feudal system contained mechanisms that could undermine central authority, limiting the king's powers in terms of land ownership and the enactment and enforcement of laws concerning those lands. Within this understanding, kings were seen as first among equals in relation to lords.

In the Seljuk period, however, the governance style brought about by the Turkic tribes and the Oghuz tribal tradition prevented the formation of a strong monarch. Clans and tribes tended to act independently, living mostly as nomadic masses, and the concept of a strong sultan was not embraced by these tribes. Therefore, Bodin proposed weakening feudalism to create a sovereign monarch, while Nizam al-Mulk suggested increasing the dependence of tribes and clans on the central government through a land system called *iqta* to create a strong sultan. Thus, in Bodin's work, the strengthening of central authority was formulated within a theoretical and normative framework, while in Nizam al-Mulk's work, this process was carried out through practical and administrative mechanisms.

There is a similarity between Bodin and Nizam al-Mulk in terms of limiting the monarch's authority. Bodin limited the sovereign with divine laws but stated that there was no authority to sanction him if he did not comply. Nizam al-Mulk also limited the sultan with Sharia law, but he too argued that there was no authority to compel the sultan if he did not comply with Sharia. However, there is a difference between them. In Bodin's view, the sovereign does not lose his legitimacy as a sovereign, even if he does not comply with divine rules. He must be obeyed. In Nizam al-Mulk's view, however, if the sultan does not comply with Sharia, he loses his legitimacy and becomes vulnerable to rebellion. In this case, it can be said that in Bodin's view, rebellion is not legitimate in any way. Even if a rebellion occurs, the legitimacy of the sovereign does not change, and the justification of his decisions is not harmed. In Nizam al-Mulk's view, rebellion is not legitimate, but it can effectively call into question the legitimacy of the sultan's decisions. At this point, a difference emerges between them.

Bodin's sovereign has the power to legislate. Laws are made and changed at his command. However, Nizam al-Mulk's sultan is not a legislator. He is bound by the Sharia (law) law and can only legislate within the framework of this law. In Bodin's theory, the sovereign is the source of the law. In Nizam al-Mulk's theory, the sultan is not the source of the law, but its executor. In conclusion, Bodin's theory of sovereignty and Nizam al-Mulk's understanding of sultanate are not identical approaches. However, they both aim to

strengthen central authority against legitimacy problems and the danger of political fragmentation in different historical and cultural conditions. In doing so, Bodin adopts a more secular and theoretical approach, while Nizam al-Mulk uses religious arguments and practical means. Thus, they offer two different solution models to similar problems of legitimacy and instability with the formula of a strong monarchy. Therefore, both construct a centralized and strong monarchy, free from internal and external dependencies, through different methods.

www.turkishstudies.net/economy

Turkish Studies - Economics, Finance, Politics

eISSN: 2667-5625

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Jean Bodin ve Nizamülmülk'ün Siyasal Düşünceleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: Egemenlik ve Sultanlık

Giriş

Siyasal düşünceler tarihi, farklı coğrafyalarda ve farklı tarihlerde yaşamış medeniyetler içerisinde ortaya çıkan siyasal iktidar anlayışlarını, siyasal iktidarın kaynağını, meşruiyetini ve sınırlarını araştırır. Bu bağlamda Jean Bodin Batı siyasal düşüncesi, Nizamülmülk ise İslam siyasal düşüncesi içerisinde siyasal iktidarın nitelikleri üzerine teoriler geliştirmiş iki önemli figür olup kendi siyasal düşünce gelenekleri açısından önemli isimlerdir (bk. Canatan 2009). İkisi de bulundukları dönemlerde yaşamış olan siyasal krizlere, iç ve dış bağımlılığın getirdiği meşruiyet sorunlarına çözüm aramış, bu çözümü de merkezi otoriteyi güçlendirmekte bulmuş düşünürlerdir. İki düşünür farklı tarihsel ve kültürel gelenekler içerisinde olmalarına rağmen benzer siyasal krizlere çözüm arayışları ve güçlü merkezi otoriteyi savunmaları gibi noktalardan karşılaştırılmaya elverişli iki isimdir. Bu karşılaştırma içerisinde benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da mevcuttur. İki gelenek içerisinde din-devlet ilişkileri, meşruiyet anlayışları, iktidarın kaynağı ve sınırları gibi konularda farklılıklar bulunmaktadır.

Bodin egemenlik teorisini geliştirmiş, böylece Fransa'da 16. yüzyılda büyük bir sorun haline gelmiş olan din savaşlarına ve feodalitenin getirdiği siyasal iktidarın parçalanmış yapısına çözüm arayışında olmuştur. Ona göre kraliyet otoritesi mutlak hale getirilmelidir. Egemenlik teorisi bu noktada devreye girer. Egemenlik teorisine göre kraliyet otoritesi yalnızca egemenin kendisinden kaynaklanır, kaynağı herhangi bir dış etkende aranmaz. Egemenlik mutlak, bölünemez, sürekli ve en yüksek mercedir. Bu teori egemenin otoritesini dini ya da dünyevi herhangi bir meşruiyet kaynağında görmediği için din ve devletin ayrı kurumlar olarak değerlendirildiği Batı siyasal düşünce geleneğini güçlendirmiş, böylece modern devlet anlayışına da zemin hazırlamıştır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri olan Nizamülmülk ise 11. yüzyılda yaşamış, İslam siyasal düşüncesi içerisinde önemli yeri olan bir düşünürdür. Nizamülmülk'ün temel amacı sultanın ülke dışında ve ülke içinde kendisini bağlayan ve sınırlandıran güçlerin etkisinden kurtulmasını sağlamak, böylece güçlü bir sultanlık otoritesi kurmaktır. Siyasetname ismiyle ünlü olan eserinde de bu anlayışı savunmuştur. Bunu yaparken de din ve devletin birlikte değerlendirildiği İslam siyasal düşünce geleneği içerisinde hareket etmiş, güçlü otoritenin kaynağını ilahi temellere dayandırmıştır.

Bodin'in egemenlik teorisiyle "*işlev bakımından*" karşılaştırılacak olan Nizamülmülk'ün güçlü sultanlık anlayışı, meşruiyet kaynağı olarak farklılık göstermektedir. Bodin'in egemenlik teorisi dini bir kaynağa dayanmazken, Nizamülmülk'e göre sultanlık otoritesinin meşruiyet kaynağı ilahi bir niteliğe sahiptir. Sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak görülmekte ve yönetme yetkisini ondan almaktadır. Bu yetki, aracı bir kurum tarafından verilen bir yetki değildir.

İç bağımlılık sorununa getirilen çözümlerin benzerlik ve farklılığı noktasında da iki düşünür arasında karşılaştırma yapılacaktır. Bodin'in yaşadığı dönem ve coğrafyada yerleşik olan feodalite kurumunun getirmiş olduğu merkezi otoriteyi sarsan uygulamalara karşın Nizamülmülk'ün içinde bulunduğu dönem ve coğrafyada yerel güçlerin ve iktidar odaklarının çeşitli sebeplerle oluşan bağımsızlık talepleri ve merkezi otoriteyi sarsan davranışları incelenecektir. Egemenlik teorisi feodal sistemi ortadan kaldırıp merkezi otoriteyi güçlendirme gayesinde olduğu gibi, güçlü sultanlık anlayışı da kendi dinamikleri içerisinde yerel iktidar odaklarının sultana bağlı hareket etmesini ve ülke içerisinde en yüksek otorite olarak tanınmasını gerekli kılmaktadır.

Bodin ve Nizamülmülk'ün siyasi düşünceleri, içinde bulundukları dini ve kültürel etkenlerle de doğrudan bağlantılıdır. Bu etkenlerin farklılığı onların devlet ve yönetim anlayışlarındaki farklılıkların en önemli sebeplerinden biridir. Din ve devlet arasındaki ilişki siyasal iktidar ve monarşi anlayışlarını etkilemiştir. Batı'da yaşanan kilise-devlet ilişkisindeki gerilimler ve çatışmalar egemenlik teorisini doğurmuş, dini kurumlardan bağımsız bir egemen monark anlayışını ortaya çıkarmıştır. İslam dünyasındaki din ve devletin bir arada var olduğu, hatta kardeş kurumlar olarak görüldüğü anlayış ise siyasal iktidarın ilahi kaynaklı olmasına yol açmıştır. Bu nedenle Bodin'in egemenlik anlayışı seküler ve hukuki bir temele sahip olmuş, Nizamülmülk'ün sultanlık anlayışı ise teokratik bir biçimde şekillenmiştir.

Burada çalışmada bulunan metodolojik yaklaşımla ilgili bir noktayı vurgulamak gerekmektedir. İki düşünür aynı teorik çerçevenin temsilcileri olarak değerlendirilmemektedir. Aralarında bulunan –yukarıda değinilmiş olan- tarihsel, kültürel ve sosyolojik farklar sebebiyle kendi dönemlerinde bulunan siyasal düzen ve meşruiyet sorunları açısından ortaya koydukları çözümler karşılaştırılmaktadır. Aralarında düşünsel anlamda bir süreklilik ya da kavramsal bir özdeşlik yoktur. Bodin'in egemenlik kavramı ya da Nizamülmülk'ün sultan kavramı kendi tarihsel bağlamları içerisinde etkili olmuş kavramlardır. Anakronik bir okumaya meydan vermemek adına bu kavramlar kendi tarihsel ve kültürel koşulları içerisinde değerlendirilecek, düşünürlerin kendi dönemleri içerisinde ortaya çıkmış olan sorunlara çözüm bulmaları açısından ve işlevsel yönden karşılaştırılacaktır. Çalışmada nitel içerik analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çalışma, Bodin'in egemenlik teorisi ile Nizamülmülk'ün sultanlık anlayışını karşılaştırmalı bir perspektifle ele alarak, her iki düşünürün devlet, iktidar, meşruiyet ve dini otoriteye ilişkin yaklaşımlarını, farklı coğrafyalarda ve tarihlerde ortaya çıkmış benzer sorunlara ve krizlere yönelik geliştirdikleri çözümleri karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. İki dönem ve iki coğrafya arasındaki koşullar ve kültürel farklar da göz önünde bulundurularak meşruiyet krizlerine yönelik çözümler din-devlet ilişkisi, merkezi otoritenin kurulması, meşruiyet kaynakları, iktidarın sınırlandırılması gibi bazı temalar üzerinden karşılaştırılacaktır. Ayrıca Batı ve İslam siyasal düşünce geleneklerinin benzer meşruiyet krizlerine ve yönetim sorunlarına cevap olarak merkezi otoriteyi nasıl inşa ettikleri ve bu süreçte din, toplum yapısı ve tarihsel koşulların nasıl belirleyici olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda Bodin'in seküler egemenlik anlayışı ve Nizamülmülk'ün teokratik sultanlık anlayışı, dönemlerinde yaşanan çeşitli sorunlara birer çözüm önerisi olarak değerlendirilecek, iki düşünürün monarşi anlayışlarındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılacaktır.

Jean Bodin'in Siyasal Düşüncesi ve Egemenlik Teorisinin Gelişimi

16. yüzyılda Fransa'da yaşamış olan Jean Bodin egemenlik teorisini ilk kez ortaya atan düşünürdür. Bu teori sayesinde kralın ülke içerisinde en üstün, sınırsız ve sürekli güç olması, ülke dışında ise herhangi bir dini ve siyasi otoriteden bağımsız olması gerektiği düşüncesini savunmuştur.

Jean Bodin hukuk okumuş, öğretim üyeliği ve avukatlık yapmış, krallık çevrelerine yakın konumda bulunmuştur. Kral III. Henri'ye danışmanlık yapmış, krallık savcılığı görevine atanmış ve nihayetinde Etats Généraux üyeliğine getirilmiştir. Etats Généraux Fransa'da bulunan üç tabakalı bir meclis olup soylular, din adamları ve halk (üçüncü zümre) tabakalarından oluşmaktadır. Bodin ise

bu meclise üçüncü zümre tabakası içerisinde burjuvazi temsilcisi olarak atanmıştır. Bodin krallık çevrelerine yakın olmasının da etkisiyle mutlak monarşiyi destekleyici söylemlerde bulunmuş, soylu sınıfın ve din adamlarının güçlenmesine karşı çıkararak krallık yönetiminin güçlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Şenel, 1995, s. 311-313).

Kurtuluşu krallık iktidarının güçlendirilmesinde gören bu düşünce o dönemde ortaya çıkmış bir grup olan ve *Politique* olarak adlandırılan grubun düşünce biçimine uymaktadır. Nitekim Bodin de bu gruptaki düşünürlerden biri olarak fikirlerini neşretmiştir. *Politique*'ler dönemin düşünce biçimine zıt bir şekilde birden fazla din ve mezhebin bir devlet içerisinde yaşayabileceğini dile getiriyorlar, krallığın ise bunların üzerinde bir kurum olarak bu farklılıkları üstün bir güç olarak yönetebileceğinden bahsediyorlardı. *Politique*'ler ve Bodin'e göre krallık bütün toplumsal oluşumların, dinlerin ve mezheplerin üzerinde olmalıdır. Ancak bu şekilde toplumda düzen sağlanacaktır (Sabine, 1969b, s. 75-78). *Politique*'lerin dönemin Fransa'sında tırmanan din ve mezhep çatışmalarına bir çözüm olarak krallık iktidarının üstün bir güç olarak konumlanması düşüncesini Bodin daha da ileriye taşıyacak, ülke içinde ve ülke dışında tüm bağımlılıklardan kurtulmuş bir egemen kral portresi çizecektir.

Nitekim ortaçağda Fransa kralları –Batı Avrupa'nın genelinde olduğu gibi- ülke içinde ve ülke dışında birçok bağımlılık altında idi. Ortaçağ Avrupası'nda hakim olan siyasal ve toplumsal düzen feodalizm idi. Feodalizm ise lordlar ile lord için çalışan ve bunun karşılığında lordun himayesini kazanan vassallardan oluşan ve karşılıklı haklar ve yükümlülükler sözleşmesine dayanan bir sistemdi. Dönemin koşullarında merkezi krallıkların güçlü olmamaları feodal birimlerin ortaya çıkmasına ve güçlenmesine yol açmıştı. Bu sistem içerisinde krallar da birer lord olarak bulunuyorlar ve feodal düzen içerisinde en tepede yer alıyorlardı. Ordu beslenmesi, vergilerin toplanması ve yargılama gibi egemenliğin önemli göstergeleri feodal birimler üzerinden yürüyordu (Reynolds, 2001, s. 17-23; Berman, 2020, s. 433-435). Her lord bir üstteki lordun vassalı konumundaydı. Ancak kral, kendi vassallarının vassalları ya da daha altta bulunan vassallar üzerinde doğrudan hüküm sahibi değildi (Bloch, 1983, s. 185-200). Bunlara ek olarak bir de feodal meclisler bulunuyordu. Feodal meclisler içerisinde en yüksek lord olan kral ve onun vassalları yer almaktaydı. Kral ya da lordlar bu meclisi yönlendirerek kendi iradeleri ile herhangi bir karar veremezler ve yalnızca kendi kararları ile bir icraatta bulunamazlardı. Bu meclisin kararları meclis üyelerinin ortak güçleri tarafından uygulanır ve bu uygulamalar gerektiğinde krala karşı dahi yapıldı. Bu noktada feodal sistem içerisinde tipik bir kural geçerli idi: *primus inter pares*. Bu kurala göre kral feodal meclis içerisinde *eşitler arasında birinci* konumdadır. Dolayısıyla ortaçağ krallıklarında krallar feodal meclisler aracılığı ile yönetmek ve bu meclise danışarak karar vermek durumundaydılar (Sabine, 1969a, s. 210-219; Lapidus, 2002, s. 122-124; Ganshof, 1952, s. 141-147). Fransa'daki durum da Avrupa'nın bu durumundan farklı değildi. Karolenj İmparatorluğu'ndan sonra oluşmuş otorite boşluğu ve bunun meydana getirdiği emniyetsiz ortam iktidarın farklı ellere dağılmasına sebep olmuştu (Bloch, 1983, s. 86-90). Bir şato, zenginlik ve savaş gücüne sahip olan feodal lordların etrafında insanlar toplanıyorlar ve onlara biat ediyorlardı. Bu durum zamanla öyle bir noktaya gelmiştir ki, Fransa'nın hemen her yerinde farklı yönetim, vergi, hukuk kuralları ve örfleri geçerli olmuş ve çoğu zaman bu feodal kurallar kralların emirlerinin önüne geçmiştir. Kralların merkezi yönetimleri güçlenme eğilimine girse bile bu feodal bağlar yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüştür (Gaxotte, 1962, s. 4-9; Davis, 2020, s. 307-312). Dolayısıyla Bodin'in yaşadığı dönemde Avrupa'nın genelinde ve özellikle Fransa'da merkezi otoriteden ve egemenlikten büyük ölçüde yoksun bir kral portresi görülmektedir. Feodal bağlar ve kurumlar ülke yönetiminde hakim olmakta ve kralların otoritesini sınırlamaktadır.

Ülke içerisinde kralları sınırlayan bu feodal bağımlılıkların yanında bir de ülke dışında Katolik Kilisesi'nin tüm Avrupa ülkeleri üzerinde kurduğu bağımlılık ilişkileri vardı. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Avrupa topraklarında oluşan otorite boşluğu dönemin en etkin kurumu olan Katolik Kilisesi tarafından doldurulmaya başlamış ve bu otoritenin sınırları giderek genişlemiştir. İlk yüzyıllarda dinin siyasal otoritelerden bağımsız olduğu inancını

yerleştirmeye çalışan Papalık, zamanla kilise otoritesinin hükümdarlar dahil herkesi kapsadığını iddia etmeye başlamıştır. Özellikle İki Kılıç Kuramı'nın geliştirilmesiyle her devletin içerisinde birinci yetkili gücün kilise olduğu inancı yerleştirilmiştir (Ben-Amittay, 1983, s. 91-95).

Papalık tarafından ortaya atılmış olan İki Kılıç Kuramı'na göre bir maddi bir de manevi olmak üzere iki otorite bulunur. Ancak maddi otorite olan devlet manevi otorite olan kilisenin güdümündedir. Çünkü iki otorite de Tanrı tarafından kiliseye bahşedilmiş olup kilise maddi otoriteyi krallara devretmiştir. Böylece krallıklar maddi otoritenin emanetçileri olarak görülmüşler, bu otoritenin Papalık tarafından istenildiğinde geri alınabileceği anlayışı yerleşmiştir (Ağaoğulları, 2018, s. 248-250; Berman, 2020, s. 139-140, 164-165, 169, 690). Nitekim Papa VII. Gregorius ile İmparator IV. Heinrich arasında gerçekleşen sürtüşme bunun en açık örneğini teşkil etmiştir. Bu sürtüşmenin neticesinde Papa İmparatoru aforoz etmiş, aynı zamanda siyasal iktidarı da onun elinden almıştır. İmparator ise Papadan özür dileyerek affını talep etmiştir (Davis, 2020, s. 258-262). Bu örnek Papalık ile siyasal iktidarlar arasındaki ilişkinin mahiyetini ortaya koymaktadır. Siyasal iktidar Papalık tarafından meşruiyetinin doğrulanması ihtiyacı içerisinde olmuş, yeri geldiğinde bu durum aforoz gibi sert uygulamalarla desteklenmiştir.

Papalığın ortaçağda otoritesini sağlamlaştıran başka bir husus da sahip olduğu toprakların giderek artması ile birlikte Papalığın en büyük feodal kurum haline gelmesidir. Bu durumun bir sonucu olarak Papalık Avrupa ülkeleri içerisindeki topraklarından vergi toplama ve oralarda otorite tesis etme konusunda krallıklardan bağımsız hareket etme arzusunda olmuştur (Ben-Amittay, 1983, s. 91-95).

Kilisenin hakimiyeti noktasındaki anlayış Bodin'in yaşadığı Fransa'da da bu minvaldeydi. Ancak 13. yüzyıldan sonra krallık otoritesi zamanla güçlenmeye, Papalık otoritesi ise zayıflamaya başlamış, bu durum iki otorite arasındaki çatışmaları artırmıştır. Her ne kadar Papalık kurumsal anlamda zayıflamaya başlasa da siyasal iktidarlara karşı üstünlük iddiasını sürdürmüştür (Beriş, 2016, s. 358-359). Bu durum 16. yüzyılda Fransa'da yaşanan din savaşları ile gün yüzüne çıkmıştır. Fransa'da Katolikler ve Protestanlar arasında yaşanan bu din ve mezhep savaşlarının çözümü için Bodin'in önerisi dini ve feodal otoritelerin yerine güçlü ve dinler üstü bir devlet otoritesinin konulması, böylece her anlamda egemen bir devlet otoritesinin tesis edilmesi idi. Ona göre devlet din ve mezhep farklılıklarının üzerinde olmalı, feodal kalıntılardan da kurtulmalıydı (Sabine, 1969b, s. 75-77). Böylece birden fazla dinin aynı devlet çatısı altında yaşaması mümkün olacak, devlet ile uyrukları arasındaki bağ yurttaşlık bağından ibaret olacaktı.

İç ve dış bağlılıklardan kurtularak devlet otoritesinin sağlanabilmesi, böylece din ve mezhep savaşları dahil pek çok sorunun çözülebilmesi için Bodin egemenlik teorisini ortaya atmıştır.

Bodin'e göre devletin unsurlarını bir arada tutan egemenliktir. Ona göre egemenliğin üç özelliği bulunmaktadır: egemenlik mutlak, sürekli ve bölünmezdir (Bodin, 2024, s. 37, 131).

Egemenliğin mutlak olması, onun başka bir güç ya da otorite tarafından sınırlandırılmaması olmasını ifade eder. Buna göre bir yetki başka bir otorite tarafından belli koşullar altında veriliyorsa orada egemenlikten söz edilemeyecektir. Bir ülkede bulunan tüm yetkiler ve iktidarlar egemenden kaynağını alır, ancak egemenin yetkisi ve iktidarı başka bir kaynağa dayanmaz. Bu anlamda egemen yasa koyarken de başka bir güce ya da iktidar odağına dayanmaz ve onlardan onay beklemez. Ayrıca egemen kendinden öncekilerin yaptıkları yasalarla ve hatta kendi yaptığı yasalarla da bağlı değildir (Bodin, 2024, s. 43, 49-51, 58-59, 85, 89, 93). Egemenliğin mutlak olması ile birlikte Bodin'in hem Papalığın ülke içerisindeki faaliyetlere müdahalesini ve ülke içerisinde egemenden bağımsız hareket etmesini hem de feodal yasaların kalıntılarının geçersiz kılınmasını ve ülke sınırları içerisindeki feodal iktidar odaklarının bağımsız davranmalarının önlenmesini istediği söylenebilir.

Egemenliğin sürekli olması, onun tahtta oturan ya da devleti yöneten kişiden bağımsız olarak düşünülmesini sağlar. Egemenliğin sürekliliği devletin zaman bakımından sınırlı bir varlığa sahip

olmadığını, egemen olan kralların yaşamı ile bağlı olmadığını gösterir (Bodin, 2024, s. 39-40, 79). Bodin'in, egemenliğin sürekli olması ilkesi ile Papalığın krallara sürekli bir şekilde yetki devri yapması anlayışını yıkmak istediği söylenebilir. Çünkü Papalık gibi bir kurumun krallara yönetme yetkisini sürekli bir şekilde vermesi kralların egemen güç olmalarını önlemektedir. Diğer yandan düşünürün, bir kralın ölümüyle birlikte feodal birimlerin isyan etme ve merkezi otoriteyi zayıflatma eğilimlerini ortadan kaldırmak ve krallığın kurumsal yapısını inşa etmek istediği anlaşılmaktadır.

Egemenliğin bölünmez olması ise, onun mutlak ve sürekli olmasının bir sonucudur. Bodin'e göre egemenliğin farklı güç odakları arasında bölüştürülmesi devletin yıkılması ve egemenliğin yok olması anlamına gelir. Ona göre bir ülkede birden fazla egemen olamaz. Egemenlik yetkileri tek bir kişide, bir azınlıkta ya da halkta toplanmalıdır. Bunlar arasında dağıtılması düşünülemez (Bodin, 2024, s. 125-131). Egemenliğin bölünmezliği kuralı ile Bodin'in Fransa'da var olan feodal sistemin kalıntılarını ortadan kaldırarak egemenliği tek merkezde toplamak istediği söylenebilir. Bu ilke ile feodal olarak her bölgede var olan farklı kurallar ve yasalar ortadan kaldırılabilir, egemenliğin birçok odak arasında dağıtılmış yetkileri tek merkezde toplanabilecektir.

Bodin'in düşüncesinde egemenlik mutlak, sınırsız ve bölünemez olduğu gibi bazı sınırlamalara da sahiptir. Bu sınırlamalar bir çelişki gibi gözükse dahi egemeni zorlayacak bir güç bulunmadığından onu vicdanen bağlayacak sınırlamalar şeklinde anlaşılmalıdır. Bunlardan biri tanrısasal yasalardır. Tanrısasal yasalar egemenin yetki alanının üzerindedir. Ancak tanrısasal yasalara uymadığında egemeni zorlayabilecek bir merci bulunmadığından bu sınırlama vicdani bir sorumluluk noktasında kalmaktadır (Bodin, 2024, s. 46-49, 66-67). Diğer bir sınırlama krallığın üstün yasalarıdır. Buna göre egemen tahta geçişteki teamülleri bozamaz ve ülke topraklarını başkasına devredemez (Bodin, 2024, s. 86). Egemene getirilen son sınırlama ise özel mülkiyetin dokunulmazlığıdır. Bodin'e göre mülkiyet ailelere ait olup egemenin müdahale alanının dışındadır (Bodin, 2024, s. 74-77). Bodin'in tasavvur ettiği egemenlik teorisi, bir yandan yasaların, meşruiyetin ve gücün kaynağı olarak görülürken, diğer yandan bazı sınırlamalara tabi tutulan, ancak bu sınırlamalara uymak da yine kendi vicdanına bırakılmış bir egemen tablosu çizer.

Nizamülmülk'ün Siyasal Düşüncesi ve Sultanlık Anlayışının Gelişimi

11. yüzyılda yaşamış olan ve Büyük Selçuklu Devleti'nde vezirlik görevinde bulunan Nizamülmülk ortaya koyduğu sultanlık anlayışıyla Büyük Selçuklu sultanlarını iç ve dış otoritelerden bağımsız hale getirmeye çalışmış, böylece sultanların otoritelerini ülke içerisindeki yerel güç odaklarının üzerinde tek hakim otorite olarak tesis etmiştir. Diğer yandan bu sultanlık anlayışı o dönemde mevcut bulunan Hilafet kurumundan da büyük oranda bağımsız bir yapıya ulaşma arayışında olmuştur. Onun getirdiği sultanlık anlayışı daha önceki Türk ve İslam devletlerindeki yönetim anlayışından farklı bir çizgide gelişmiştir.

Nizamülmülk'ün yaşadığı dönemde Hilafet kurumu zayıflamaya başlamış, Gazneli Devleti yıkılmış ve Büyük Selçuklu Devleti hızlı bir şekilde yükselerek büyük bir imparatorluk haline gelmiştir (Lambton, 2006, s. 88). Bu imparatorluğun yönetimi için ilkel ve kabilevi yöntemler yeterli gelmemeye başlamış, bu noktada yönetimde gerekli düzenlemeleri yapma vazifesini Nizamülmülk üstlenmiştir. Bunu yaparken de İran devlet geleneklerinden etkilenmiş, bu gelenekleri İslam inançlarına uygun bir biçimde Büyük Selçuklu devlet geleneklerine uygulamıştır (Hassan, 1990, s. 375, 387-388; Peacock, 2020, s. 36).

Nizamülmülk 1018 yılında Horasan'ın Tûs şehrinde doğmuştur. Babası Gazneliler döneminde Tus şehrine vergi tahsildarı olarak görevlendirilmiştir. Halep, İsfahan, Merv, Nişabur gibi birçok şehri dolaşmış, buralarda eğitimine devam etmiş, bir süre Gaznelilerin yanında çeşitli görevlerde bulunarak onların yönetimi hakkında bilgi sahibi olmuştur (Özaydın, 1999, s. 194-196). Nihayetinde Selçukluların yanına gelmiş ve Çağrı Bey döneminde Alparslan'ın yanında danışmanlık görevine başlamıştır. Sultan Alparslan'ın tahta geçmesiyle birlikte Nizamülmülk de vezirlik görevine getirilmiş, bu vazifesi Sultan Melikşah döneminde de devam etmiştir (Black, 2011, s. 91).

Nizamülmülk'ün, düşüncelerini aktardığı *Siyasetname* isimli bir eseri bulunmaktadır. Bu eserin yazılışı Sultan Melikşah'ın emriyle olmuştur. Sultan Melikşah, ülkenin durumu ve yönetimi hakkında ilkeler sunacak ve rehber niteliğinde olacak eserler yazılmasını istemiş, yazılan eserler arasında yer alan Nizamülmülk'ün *Siyasetname* eserini kabul etmiştir. Bu eser tarihteki olaylardan örneklerle ve Nizamülmülk'ün kendi tecrübelerine dayanarak devlet yönetimine ilişkin genel ilkeler ortaya koyar (Menekşe, 2005, s. 188-189).

Bu dönemde İslam siyasal düşüncesinde dönemin siyasi koşullarına bağlı olarak yetki tartışmaları meydana gelmiştir. Yönetme yetkisinin doğrudan Allah tarafından verildiğini savunanlarla Hilafet makamının bu yetkinin siyasal iktidarlara dağıtılmasında aracı konumda bulunduğunu savunan iki görüş ortaya çıkmıştır (Menekşe, 2005, s. 203-205; Peacock, 2020, s. 136).

Nizamülmülk bu noktada yönetme yetkisinin sultanlara doğrudan Allah tarafından verildiğini savunan tarafta bulunmuştur. Nizamülmülk'ün siyasal iktidarı dayandığı kaynaklar incelendiğinde onun devlete dair görüşleri daha iyi anlaşılacaktır. *Siyasetname*'de İran krallarından Nuşirevan'ın yaptığı bir konuşmayı nakleder: “*Bana bu padişahlığı Allah'ın verdiği, babamdan miras olarak kaldığını, ... savaştığını ve ... kılıçla aldığını biliniz.*” (Nizamülmülk, 2014, s. 54-55). Nizamülmülk'ün verdiği bu örnekten iktidarın kaynağını ilk olarak ilahi bir temele, ikinci olarak veraset ilkesine, üçüncü olarak da iktidarın savaş ve fetih yoluyla kazanılmasına dayandığı görülmektedir. Bu bakımdan Nizamülmülk, sultanı en üstün otorite olarak tanımlarken Hilafet kurumunu aracı olarak görmemekte, sultanın otoritesini bu üç noktaya dayandırmaktadır.

İslam siyasal düşünürlerinden Maverdi ise Hilafet makamının esas olduğunu ve yönetme yetkisini bizzat bu makamın vermesi gerektiği tezini savunmaktadır. Maverdi'ye göre halifeler hem dini hem de siyasi liderler olup peygamberin iki alanda da varisidirler. Bu anlamda dini ve siyasi yönetimi uygulamak halifelerin yetki ve sorumluluğundadır (Maverdi, 2018, s. 26-30). Bu yetkilerin bölünmesi mümkün olmayıp tek meşru yönetim yetkisi halifelerde bulunmaktadır. Ancak, Hilafet kurumunun 11. yüzyılda içinde bulunduğu durum bu tezin ifade ettiği durumdan oldukça farklıdır. Maverdi'nin tezine göre en üstün ve yüksek güce sahip olması gereken Hilafet kurumu uygulamada askeri ve siyasi gücünü büyük oranda kaybetmiş, Selçuklu sultanlarına bağımlı hale gelmiştir. Maverdi bu noktada teoride ve uygulamada farklılaşmış olan bu durumu uzlaştırmaya çalışır (Lambton, 2006, s. 83-90; Evkuran, 2016, s. 145-147). Teoride en yüksek güç olmaya devam eden halifeler düzenin bozulmaması ve yönetimdeki iş yükünün azaltılması amacıyla askeri ve idari yetkileri sultanlara bırakabilirler (Maverdi, 2018, s. 78-87; Crone, 2007, s. 346-348). Böylece Hilafet kurumu en yüksek otorite ve meşruiyet kaynağı olarak kalmaya devam etmekte ve sultanlar halifelerin hiyerarşik olarak altında konumlandırılmaktadır. Bu teori uygulamada meydana gelen çift başlılık durumu teorik çerçeveye uygun hale getirme çabasının bir sonucudur.

Uygulamadaki duruma bakıldığında gerçekten Hilafet kurumu dönemin şartlarında eski gücünü kaybetmiş ve daha sembolik bir hale gelmiş görünüyordu. Hilafet kurumu İslam aleminin birliğini temsil etmekte ve siyasal iktidarlara meşruiyet sağlamaktaydı. 11. yüzyılda İslam dünyasında halifeler çoğu zaman siyasal iktidarı doğrudan doğruya kullanacak bir güçte olmamakla birlikte siyasal meşruiyet kaynağı olarak işlev görmüşlerdir (Kafesoğlu, 1997, s. 344-345; Feldman, 2008, s. 36-40; Hodgson, 1977, s. 42-44). Dönem dönem gerçekleşen açık ya da örtük yetki çatışmalarına karşın teori ve pratikteki durum birlikte değerlendirildiğinde bir çeşit iş bölümü olduğu söylenebilir. Hilafet dini meşruiyet kaynağı olma ve ümmetin birliğini sağlama işlevini sürdürmekte, Büyük Selçuklu sultanları ise pratikte askeri ve idari gücü elinde bulundurarak fiili yönetimi gerçekleştirmektedir (Crone, 2007, s. 364-369; Kafesoğlu, 1972, s. 121-127; Findley, 2005, s. 69-70). Bu noktada İslam dünyasındaki otorite sembollerine kısaca değinmek gerekmektedir. İslam dünyasında iki belirgin otorite sembolü bulunmaktadır: hutbe okutmak ve para bastırmak. Hutbe kimin adına okunursa ve para kimin adına basılırsa onun otoritesi tanınmış olmaktadır (Peacock, 2020, s. 54-56; Merçil, 2011, s. 31). Bu iki gösterge arasında bir ayrıma gidilmiştir. Cuma

namazında hutbe okunurken kimin adı anılırsa onun iktidarının meşruiyeti tanınmış olmaktadır. Para basımı ise daha maddi ve kamusal bir otorite göstergesi olarak kabul edilmektedir (Turan, 2000, s. 450-451). Hilafetin sembolik hale gelmesi ve Büyük Selçuklu Devleti'nin güçlenmesi ile birlikte bu iki göstergenin kimin adına uygulanacağı konusu İslam siyasal düşüncesinde ve pratiğinde tartışmalar doğurmuştur. Buna çözüm olarak hutbede önce halifelerin sonra da sultanların adı birlikte anılmış, böylece Hilafetin meşruiyet kaynağı olması ve sultana meşruiyet atfetmesi vurgulanmıştır. Ancak para basımı konusunda sultanlar daha sert bir tutum benimsemiş, Selçuklu topraklarında para basımı sultanlar adına yapılmıştır (Kennedy, 2004, s. 383; Crone, 2007, s. 362-364; Kafesoğlu, 1997, s. 359).

İslam dünyasında otoritenin iki başlı hale gelmesi ve iki otorite arasında ortaya çıkan gerilim Selçukluların yükselmesi ile paralel bir şekilde gelişmiştir. 10. yüzyıldan itibaren Hilafet kurumunun zayıflaması onu dış etkenlere açık hale getirmiştir. Bu durum da halifelerin üzerindeki baskıyı artırmış, Şii mezhebine mensup Büveyhi Hanedanı halifeleri etki altına almıştır. Dönemin halifesinin Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'i davet ederek ondan yardım istemesi üzerine Tuğrul Bey halifeyi bu durumdan kurtarmış, böylece önemli bir siyasi güç elde etmiştir. Halife tarafından kendisine "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" unvanı verilen Tuğrul Bey İslam dünyasında siyasi liderliği ele geçirmiş olmaktadır (Crone, 2007, s. 349; Lewis, 2005, s. 186; Cahen, 1968, s. 13-15, 24-25). Aynı dönemde Tuğrul Bey'in konumunu güçlendiren başka bir olay daha yaşanmıştır. Bu olay Besasiri İsyanı'dır. Türk komutan Arslan el-Besasiri Bağdat'ı ele geçirerek halifeyi şehirden çıkarmıştır. Tuğrul Bey bu olayda halifeyi koruma rolünü tekrar üstlenmiş, isyanı bastırarak halifeyi Bağdat'a getirmiştir (Laoust, 1999, s. 189-190; Bosworth, 2011, s. 20-21; İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 486-492). Böylece İslam dünyasında maddi otorite ve manevi otorite birbirinden ayrılmış olmaktadır. Bu durum kurumsal anlamda Batı'daki kilise-devlet ayırımına birebir karşılık gelmese de iki başlı bir otorite ortaya çıkmış, maddi otorite Selçuklu sultanlarının eline geçmiş, ancak meşruiyet kaynağı olarak manevi otorite halifelerde kalmıştır (Merçil, 2011, s. 30-32; Findley, 2005, s. 69-70). Sultan Alparslan döneminde ise Hilafet daha sembolik hale gelmiş, askeri ve siyasi güç Selçuklu Devleti'nde somutlaşmaya devam etmiştir. Sultan Melikşah döneminde ise Büyük Selçuklu Devleti'nin gücünün zirvesine çıktığı görülmektedir. Bu dönemde halifeler siyasi anlamda karar alma süreçlerinden dışlanmışlar, yalnızca meşruiyet üreten bir merci haline gelmişlerdir (Spuler, 2005, s. 150; İbnü'l-Esîr, 1991b, s. 91, 195; Kafesoğlu, 1972, s. 121-127). Büyük Selçuklu Devleti'nin ve Hilafet kurumunun o dönemdeki konumları incelendiğinde, Hilafetin askeri ve siyasi anlamda zayıfladığı, Büyük Selçuklu Devleti'nin ise fiili olarak liderliği üstlendiği görülmektedir. Sultanların halifeler karşısında güçlenmesi filli başarıların yanında Nizamülmülk'ün ortaya koyduğu sultanlık anlayışıyla da ilgilidir. Nizamülmülk sultanlık makamının iç ve dış sınırlamalardan kurtarılması gerektiğini vurgulamış, güçlü bir merkezi otorite kurulması gayretinde olmuştur.

Bu duruma uygun olarak Nizamülmülk dönemin koşullarına daha uygun olan ve fiiliyatta da geçerli olan bir görüşü savunmuştur. Ona göre Selçuklu sultanlarının dışarıda herhangi bir otoriteye bağımlı olmadan kendi hakimiyetlerini kurlmaları gerekmektedir. Nitekim Nizamülmülk sultanın "rehberliğe ihtiyaç duymayan" en üstün lider olduğunu vurgulamıştır (Nizamülmülk, 2014, s. 23-24; Rosenthal, 1962, s. 82-83; Hassan, 1990, s. 382-387). Nizamülmülk Siyasetname eserinde bunun altyapısını hazırlamıştır:

"Allah her çağda halkın içinden birini seçerek onu hükümdarlara yaraşır özelliklerle donatır. Dünya işlerinden ve kulların huzurundan onu sorumlu kılar, fesat, karışıklık ve fitneyi onun eliyle ortadan kaldırır. Onun kudreti ve adaleti insanların gönüllerinde ve gözlerinde ona dair derin bir saygı uyandırır, ondan emin olarak devletin devamını isterler" (Nizamülmülk, 2014, s. 21).

Nizamülmülk'ün bu sözlerinden sultanların Hilafet gibi bir kurum aracılığıyla değil, doğrudan Allah tarafından seçildikleri ve otoritelerini doğrudan Allah'tan aldıkları sonucu

çıkarılabilir. Dolayısıyla Nizamülmülk'ün sultanlık anlayışı ülke dışında herhangi bir otorite kaynağına dayanmayan, otoritesi doğrudan ilahi olarak teyit edilen bağımsız bir sultan anlayışıdır.

Bu sultanlık anlayışı ülke dışında bir otoriteye bağımlı olmadığı gibi ülke içerisinde de tek otorite olan ve hakimiyeti –dini kurallar dışında- sınırlandırılmamış bir sultanlık anlayışıdır. Ancak bu anlayış Türklerin sahip olduğu kabileci yönetim geleneklerine son derece yabancıydı. Bu kabileci yönetim anlayışına göre en üst konumda bulunan *Han* unvanlı yönetici büyük bir kabile reisi gibi hareket ediyordu (Black, 2011, s. 92). Ancak bu sistemde daha küçük ailelerin de kendi reisleri bulunmaktaydı. Bunlar da kendi hakimiyet alanlarında kendi koydukları yasalarla ya da kendi kabilelerine ait kurallarla hükmediyorlardı. Bu gelenekler çerçevesinde sultanlar Han makamında görüldüğünden yine ülke içerisinde çeşitli kabile ilişkileri ve yerel kanunlar ile bağlanmış ve sınırlandırılmış bir konumda bulunmaktaydılar. Diğer yandan, “ülke *hanedanın ortak malıdır*” anlayışı ülke topraklarının yerel birimlere bölünmesini ve böylece merkezi yönetimin zayıflamasını beraberinde getirmektedir. Böylece ortaya çıkan yerel iktidarlar merkezden yarı bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlamaktadırlar. Ayrıca karar alma süreçleri de boy beylerinin bir araya gelmesiyle gerçekleşmekte, böylece güçlü bir monarşinin ortaya çıkması mümkün olmamaktadır (Kafesoğlu, 1997, s. 223-231, 281-284; 341-342; Özgüdenli, 2000, s. 71-73; Golden, 1992, s. 208-211; Findley, 2005, s. 18-20). Nitekim Türkmen kabileleri arasında göçebe yaşam tarzının getirdiği düzensizlik ve zaman zaman görülen yağmacılık hareketleri (İbnü'l-Esîr, 1991a, s. 349-353, 450-458; Cahen, 1968, s. 22-25; Peacock, 2020, s. 233) ve boy beylerinin zaman zaman bağımsızlık ve isyan hareketlerinde bulunmaları bunu daha açık bir biçimde göstermektedir (Peacock, 2020, s. 64-67; Özgüdenli, 2000, s. 73-79; İbnü'l-Esîr, 1991b, s. 48-49, 82, 127-128). Oysa bu tarz bir yönetim biçimi dönemin koşullarında büyüyen bir imparatorluğu idare etmekte yetersiz kalmaktaydı. Nizamülmülk ise bu kabileci yönetim biçimini kendi düşüncesi içerisinde her anlamda bağımsız ve hakim bir sultan anlayışına dönüştürme gayreti içerisinde olmuştur. Çünkü büyüyen imparatorluk içerisinde Oğuz boyu liderlerini ve yerli Türkmen kabilelerini kontrol altına alma ve tek bir merkezden emir alır hale getirme ihtiyacı doğmuştu. Bunu da ancak bağımsız ve güçlü bir monarşi sağlayabilirdi (Hassan, 1990, s. 387-388; Hodgson, 1977, s. 44-46; Cahen, 1968, s. 25-27, 30). Ülke içerisinde güçlü bir sultanlık anlayışının ortaya çıkmasında merkezi devlet yönetiminin oluşması en önemli etkindir. Bu anlamda Nizamülmülk yerel güç odaklarının etkisiz hale getirilmesi ve sultanın otoritesinin artırılması için çalışmalarda bulunmuştur.

Bu amaca ulaşılabilmesi için Nizamülmülk'ün gerçekleştirdiği çalışmalardan biri iktâ sisteminin kurulmasıdır. Bu sistem içerisinde toprakların mülkiyeti sultana ait olup, toprakların emanet edildiği görevliler kendi bölgelerinde yaşayan halktan vergileri toplamakla yükümlüdürler ve bu işi yaparken de halka iyi muamele etmeleri gerekmektedir. Halka kötü muamele yapılması halinde verilen topraklar sultan tarafından geri alınabilmektedir (Nizamülmülk, 2014, s. 53). Ayrıca toprakların emanet edildiği kimseler belli aralıklarla değiştirilmektedir. Bu da belirli bir tabakanın topraklar üzerinde hakimiyet kurmasını ve sultanın otoritesi altından çıkma eğilimi göstermesini önlemektedir (Cahen, 1968, s. 38-40; Black, 2011, s. 92). Bunlara ek olarak Nizamülmülk merkezi otoritenin güçlendirilmesi için sultana ülkenin her tarafına bizzat kendisine bağlı memurlar ve casuslar göndererek denetleme yaptırmasını tavsiye etmiştir (Nizamülmülk, 2014, s. 65, 68, 71, 95-96, 111) Böylece yerel güçlerin düzensiz hareket eğilimleri belirli bir toprağa bağımlı hale getirilmekte, merkezi otoriteye uyumlu davranmaları sağlanmaktadır.

İç ve dış bağımsızlığa sahip böyle bir güçlü sultan portresinin oluşturulması için de Nizamülmülk'ün kullandığı bazı argümanlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki sultanın *Allah'ın yeryüzündeki gölgesi* (*zıllullâh fi'l-arz*) olarak nitelendirilmesidir (Hassan, 1990, s. 390). Bu nitelendirme ile sultanın doğrudan doğruya yönetme yetkisini ve meşruiyetini Allah'tan aldığı, dolayısıyla aracı kurumlara ihtiyaç duymadığı anlaşılmaktadır.

Nizamülmülk'ün sultanı yüceltmek ve merkezi iktidar konumuna getirmek için kullandığı diğer bir argüman sultanın Allah tarafından üstün vasıflarla donatılmış olmasıdır. Sultan diğer insanlarda bir arada olmayan özelliklerle donatılmış, adalet, cesaret, cömertlik, bilgi gibi yüce özelliklerle yaratılmıştır. Sultanın bu özelliklerle yaratılmış olmasının sebebi de ona Allah tarafından yönetme vazifesinin verilmiş olmasıdır. Nitekim Nizamülmülk Siyasetname'de sultanların halifelerden yetki aldığından bahsetmez. Sultanlara yönetme yetkisini bizzat Allah'ın verdiği ve onları bu göreve uygun niteliklerle donattığını anlatır (Nizamülmülk, 2014, s. 22-23). Nizamülmülk'e göre sultan ışık veren, aydınlatan bir mum gibidir. Halk onun ışığıyla doğru yolu bulur. Onun başkaları tarafından yönlendirilmeye ihtiyacı yoktur (Nizamülmülk, 2014, s. 23-24). Burada da sultanın aracısız bir şekilde üstün niteliklerini Allah'tan aldığı ve yönetmeye layık olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır.

Nizamülmülk'e göre, sultanın tek başına yönetme gücünü elinde bulundurmasının dayanaklarından biri de sultana şeriatı uygulama ve dini koruma görevinin yüklenmiş olmasıdır. Sultan şeriatı uygulamak üzere icraatlar yapmak ve halkı dini kurallara uydurmak için bir vesile konumundadır (Nizamülmülk, 2014, s. 87-88). Bu anlamda sultan şeriatı uyguladığı ve dini kuralları koruduğu müddetçe güçlü bir hakimiyet sağlayabilecektir. Özellikle de Hilafet makamının o dönemde düştüğü zafiyet karşısında sultanın dini uygulama ve koruma vazifesi ile donatılması güçlü sultanlık anlayışını besleyen en önemli nokta olmuştur.

Nizamülmülk güçlü bir sultanlık anlayışı oluşturmaya karşın sultanın bazı sınırlamalar altında olduğunu da vurgular. Onun düşüncesinde sultan mutlak anlamda bir yasa koyucu değildir. Çünkü her çağda geçerli olduğunu düşündüğü şeriat kanunları değiştirilemez. Sultan bu kanunları değiştiremediği gibi bu kanunlara uymakla yükümlüdür. Ayrıca sultan şeriat kanunlarına kendisi uymak zorunda olduğu gibi toplumun da şeriat kanunlarına göre yaşayabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmakla görevlidir (Nizamülmülk, 2014, s. 87-88; Black, 2011, s. 93-94). Diğer yandan dini bir vazife olması hasebiyle de sultanın halkına adaletli davranması gerekmektedir. Bu anlamda adaletli davranma ilkesiyle de sultanın otoritesine bir sınırlandırılma getirilmektedir. Diğer yandan sultan halkının huzur ve refahını sağlamakla da görevlidir. Ancak sultan kendisine konulan bu sınırlamalara uymadığı takdirde kendisine yaptırım uygulayabilecek bir merci bulunmamaktadır. Bu sınırlamalara uymak sultanın kendi vicdanına bırakılmıştır. Sultan bu görevleri yerine getirip getirmemek hususunda dünyevi bir otoriteye karşı sorumlu değil, yalnızca Allah'a karşı sorumlu tutulmuştur (Nizamülmülk, 2014, s. 22-27). Nizamülmülk'ün iç ve dış otoritelerden bağımsız güçlü merkezi otorite anlayışı sultanın her bakımdan sınırsız olduğu bir yönetim anlayışı doğurmamıştır. Çünkü onun ortaya koyduğu bu anlayış ilahi meşruiyet parametrelerine bağlı bir monarşi olduğu için kurumsal anlamda dış bağımsızlığı savunmasına karşın dini kuralların geçerli olduğu bir anlayıştır. Sultan zaten var olan ve değiştirilemeyecek olan kanunlara tabidir. Adalet ilkesi de dini bir kavram olarak bu anlayış içerisinde yerini alır ve sultanın meşruiyetini sağlayan bir parametre olarak belirlenmiştir. Ancak, sultan dini ilkelere uymadığında ya da adaleti sağlamadığında onu fiilen durduracak bir kurum bulunmamakta, bu sınırlılıklar vicdani sorumluluk noktasında bırakılmaktadır.

Egemenlik Teorisi ve Sultanlık Anlayışı Karşılaştırması

Batı siyasal düşünce geleneğinden Jean Bodin ve İslam siyasal düşünce geleneğinden Nizamülmülk hem birer devlet adamı hem de siyasal düşünceye katkı sağlamış düşünürlerdir. Bodin'in ortaya koyduğu egemenlik kuramı Nizamülmülk'ün savunduğu güçlü sultanlık anlayışıyla benzer yönler taşımaktadır. Bu benzerliklerin yanında iki devlet geleneği arasındaki farklar sebebiyle Bodin ve Nizamülmülk'ün düşünceleri arasında önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Bu bağlamda iki düşünürün içinde bulundukları siyasi ve kültürel ortamın farklılığı göz önünde bulundurularak, ikisinin de merkezi otoriteyi savunmaları, siyasal meşruiyet krizlerine ürettikleri çözümler ve belirli temalar üzerinden karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

İki düşünürün de genel anlayışları monarkı iç ve dış bağımlılıklardan kurtarıp merkezi monarşiyi güçlendirmek üzerine kuruludur. Bu anlamda Bodin ve Nizamülmülk'ün dönemlerindeki en önemli sorunlardan biri dış bağımlılıktır. Dış bağımlılık ise iki dönem açısından da dini bir nitelik arz etmektedir. Birebir aynı olmamakla birlikte kurumsal anlamda Fransa'nın Papalığa olan bağımlılığına karşın Selçuklular da meşruiyet ilişkisi bakımından Hilafete bağımlıdırlar (Kafesoğlu, 1972, s. 121-127; Turan, 2000, s. 450; Findley, 2005, s. 69-70). Ancak Batı siyasal düşüncesindeki din ve devlet ilişkisiyle İslam siyasal düşüncesindeki din ve devlet ilişkisi birbirinden farklıdır. Batı siyasal düşüncesinde din ve devlet birbirinden ayrı kurumlar olarak görülüp aralarında yetki mücadelesi ortaya çıkmış, İslam siyasal düşüncesinde ise din ve devlet ayrılmaz bir bütün olarak ve hatta kardeş kurumlar olarak görülerek aynı normatif çerçevede değerlendirilmiştir. Bu anlayışların oluşmasında ortaçağda Papalığın din ile devletin ayrı kurumlar olduğunu, birbirlerinin alanlarına müdahalelerinin yanlış olduğunu vurgulaması, Hilafet kurumunun ise bir devlet yapılanması içerisinde dünyevi işleri de yürütmesi etkili olmuştur (Lewis, 1988, s. 1-5; Hallaq, 2013, s. 60; Black, 2011, s. 94-95; Ullmann, 1970, s. 11-25; Berman, 2020, s. 139-140, 690). Papalık siyasal işleri kendi eliyle yapmayı uygun görmemiş, siyasal iktidarları kan döken, kötü işler yapan kurumlar olarak konumlandırmış, böylece bu işleri bizzat yapmak yerine çoğunlukla kendi seçtiği siyasal iktidarların yapmasını uygun görmüştür (Berman, 2020, s. 165, 407). İslam siyasal düşüncesinde ise Hilafet kurumunun güçlü olduğu dönemlerde devlet işlerini yapmak da halifelerin görevlerinden sayılmış, devlet bir kötülük olarak değil, adaletin sağlanması, dini işlerin daha düzenli yürütülmesi için bir araç olarak görülmüştür. Ancak, Hilafet kurumunun siyasi ve askeri yönden zayıfladığı, Selçuklu sultanlarının güçlendiği dönemde ise, halifeler manevi otoriteyi ve meşruiyeti temsil eden, sultanlar ise dünyevi gücü temsil eden otoriteler haline gelmiş, sultanların dinin hizmetinde olması sağlanmaya çalışılmıştır (Crone, 2007, s. 362-369; Kafesoğlu, 1997, s. 344-345; Hallaq, 2013, s. 60; Lapidus, 2002, s. 120-121). Bu sebeplerle Bodin'in monarkı dini değerlerden arınıp tamamen kendinden menkul bir meşruiyet anlayışına sahip olurken, Nizamülmülk'ün monarkı dini koruma ve uygulama görevini de üzerine almıştır. Bundan dolayı Nizamülmülk'te sultanın meşruiyetini sağlayan olgulardan biri de dindir.

İki gelenek arasındaki din ve devlet ilişkilerinin farklılığının bir yansıması olarak Bodin ve Nizamülmülk'ün meşruiyet anlayışları arasında farklar bulunmaktadır. Bodin'in egemen monarkı meşruiyetini yalnızca kendisinden alır. Kendisi dışındaki bir başka otoriteye, geleneğe, kurala ya da kanuna bağımlı değildir. Özellikle de dini anlamda herhangi bir kuruma (Papalığa) bağımlı olma durumu yoktur (Mairet; 2013, s. 235-237). Nizamülmülk ise fiili durumdan bağımsız olarak "kurumsal anlamda" Hilafetten bağımsız bir sultan portresi çizer. Ancak O, Bodin gibi dinin bir meşruiyet kaynağı olarak görülmemesini savunmaz. Nizamülmülk'e göre sultana iktidarını doğrudan Allah vermiştir (Nizamülmülk, 2014, s. 21-23; Rosenthal, 1962, s. 82-83). Oysa Bodin'e göre egemen monark kendiliğinden meşru olup kurumsal ya da inanç anlamında bir otoriteye dayanmamaktadır (Mairet, 2013, s. 233). İki düşünür arasında bu noktada bir farklılık olduğu görülmektedir. İki düşünür için de monark var olduğu anda meşruluğu kazanmaktadır. Ancak, Bodin'de bu dinsel bir içeriğe dayandırılmazken Nizamülmülk'te bu durum dinsel bir içerik kazanır. Nizamülmülk'ün sultanı da var olduğu anda meşruluğunu kazanmıştır, çünkü Allah onun sultan olmasına izin vermiştir (Hassan, 1990, s. 385-386). Bodin'de egemen meşruluğunu kendinden alırken, Nizamülmülk'te sultan meşruluğunu Allah'tan almaktadır. Egemen yalnızca var olduğu için meşrudur, oysa sultan Allah sultan olmasına izin verdiği için meşrudur. Bodin'in egemeni dini değerlerden arınıp kendinden menkul bir meşruiyet anlayışına sahip olurken, Nizamülmülk'ün sultanı dini koruma ve uygulama görevini üstlenerek ilahi bir meşruiyet anlayışına dayandırılmıştır.

Bodin'in egemenlik teorisi ile Nizamülmülk'ün sultanlık anlayışı monarkın ülke içerisindeki konumu açısından da benzerlik göstermektedir. Egemenlik teorisine göre egemen, ülke içerisindeki en üstün, mutlak, bölünmez güç iken, Nizamülmülk'e göre sultan da benzer özelliklere sahiptir. Ancak Bodin bu özelliklere sahip olan egemenin bu özelliklerinin kaynağının bizzat kendisi

olduğunu öne sürerken, Nizamülmülk bunu genellikle dini sebeplere dayandırmaktadır. Sultanları Allah'ın özel niteliklerle yarattığından, onlara yönetme kabiliyetini Allah'ın verdiğinden, onların yönetme haklarının doğrudan Allah'tan geldiğinden bahsetmekte, böylece Bodin'deki egemen monarkın niteliklerine “*kurumsal ve işlevsel anlamda*” sahip olan, ancak bu nitelikleri ilahi değerler üzerinden tanımlayan bir sultan anlayışı geliştirmektedir (Rosenthal, 1962, s. 82-83; Beriş, 2016, s. 361-363). Burada Bodin'deki egemenlik teorisi Nizamülmülk'teki sultan anlayışına birebir uygulanmamakta, kurumsal yapı anlamında ülke içerisindeki merkezi otoritelerinin güçlü olduğu vurgulanmaktadır.

Bodin'in egemenlik teorisi monarkı ülke içerisindeki en üstün, mutlak, bölünmez güç olarak tanımlarken dışarıdan herhangi bir müdahale olmasının önünü kesmekte, aynı zamanda ülke içerisindeki farklı iktidar odaklarının da monarka müdahalesini engellemek istemektedir. O dönemde Avrupa'da var olan feodal sistem ülke içerisinde farklı iktidar odakları doğurmuştur (Bloch, 1983, s. 275-282). Feodal sistem siyasal iktidarın konumunu etkilemiştir. Çünkü feodal sistemin güçlü olduğu durumlarda merkezi otoritenin zayıf olduğu görülmektedir. Avrupa'da feodal sistem devlet içerisinde farklı devletlerin olması gibi bir durum meydana getirmiştir. Ülke içerisinde feodal lordlar toprakların sahibi olarak görüldükleri için bulundukları yerde kendi siyasi ve hukuki kurallarını koymuşlar, bu da kralın ülke içerisindeki bağımlılıklarını artırarak güçlü bir monark olmasını engellemiştir. Kralın diğer lordlar karşısında “*eşitler arasında birinci*” konumunda görülmesine sebep olmuştur. Bu durum kralın ülke içerisinde en üstün ve mutlak bir konuma gelmesini engellemiştir (Sabine, 1969a, s. 210-219; Reynolds, 2001, s. 20-39; Ganshof, 1952, s. 49-54). Nitekim Bodin, egemenlik teorisiyle feodal lordların bağımsız olmadıklarını, kendilerinde bulunan tüm yetkiyi egemen kraldan aldıklarını, bu yetkiyi onlara egemen kralın bahşettiğini savunur (Bodin, 2024, s. 101, 136). Dolayısıyla Bodin'in ortaya koyduğu anlayış egemen kralı yetkilerin kaynağı durumuna getirmiş, yerel birimlerin bağımsız hareketlerinin önünü kesme amacını gütmüştür.

İç bağımlılıklardan kurtulmak anlamında Nizamülmülk'ün güçlü sultanlık anlayışı Bodin'in egemenlik teorisi ile “*işlev bakımından*” benzerlik göstermektedir. Fransa'daki feodal sisteme karşı Bodin egemenlik teorisini önerdiği gibi Selçuklu'daki Türk boylarının sultandan bağımsız hareket etme ve onun her anlamda hakim olmasını kabul etmeme durumu karşısında da Nizamülmülk güçlü bir sultanlık anlayışı inşa etme çabasına girmiştir. Bu anlamda Türk boylarının yerel ve geleneksel özelliklerinin merkezi yönetimi zayıflatacak şekilde gelişmesinin önüne geçmek istemiştir. Nizamülmülk'ün kullandığı toprak sisteminde (ikta) belli aralıklarla topraklar başkalarına tahsis edilmekte, yani toprakların başında bulunan kimseler değiştirilmektedir (Cahen, 1968, s. 35-40; Hodgson, 1977, s. 48-52; Lapidus, 2002, s. 124-125; Kafesoğlu, 1997, s. 357-359). Toprakların sultan tarafından kendilerine verildiği kişiler toprakların sahipleri değil, toprak üzerinde bir muhafız makamındadırlar. Sultan tarafından belirlenen vergi miktarını orada yaşayan halktan toplamakla görevlidirler. Tahsis edilen arazi sultan tarafından istenildiğinde geri alınabilir, çünkü toprakların sahibi sultanın bizzat kendisidir (Nizamülmülk, 2014, s. 53). Bu şekilde toprak sisteminin Avrupa'daki gibi bir feodal sisteme dönüşmesinin önü kesilmiş, merkezi otorite güçlendirilmiştir.

İç bağımlılık açısından bakıldığında Avrupa'da feodal sistemin kontrolsüzce gelişmesinin merkezi otoritenin güçlenmesini engellediği ve egemen monarkın ortaya çıkmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğu görülürken, Selçuklu'daki yerel güçlerin de merkezi bir otoritenin önündeki en önemli engellerden biri olduğu görülmektedir (Hassan, 1990, s. 387-389). Ancak, Avrupa'da feodal sistem buna yol açarken, Selçuklu'da iç bağımlılık anlamındaki asıl sorun Türkmen ve Oğuz boylarının bağımsız hareket etmesini sağlayan geleneklerdir. Bu durum Avrupa'dan farklı olarak toprağa dayalı gelişen bir bağımsızlık değil, geleneksel olarak boylara bölünme durumunun bir sonucudur. Her boy farklı geleneklere ve kurallara tabidir. Bu da, boyların kabile reisleri tarafından yönetilmesini, monarkın da en büyük kabile reisi olarak görülmesi anlayışını getirmiştir. Dolayısıyla Türkmen ve Oğuz boyları kabile reisliğinin çok ötesinde tek bir monark sultanın altında yönetilme olgusunu anlamaktan uzaktırlar. Nizamülmülk güçlü sultanlık

anlayışını oluştururken bir yandan iktisadi sistemiyle yerel güç odaklarını kontrol altına almaya çalışmış, diğer yandan da sultanın diğer boyların başındaki liderlerden daha üstün oluşunu, ilahi olarak sultana verilen üstün nitelikler ve yönetme yetkisiyle açıklamıştır (Özgüdenli, 2000, s. 71-73; Nizamülmülk, 2014, s. 21-24; Turan, 2000, s. 449; Lapidus, 2002, s. 117-120). Batı’da gelişen feodal sistem güçlü bir merkezi otoritenin oluşmasında bir engel olarak görülmüş ve egemenlik teorisiyle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Selçuklu Devleti’nde ise toprak sistemi değil, kabileci anlayış merkezi otoritenin oluşmasının önünde engel teşkil etmiştir. Bunun çözülmesi için de Nizamülmülk iktisadi sistemini devreye sokmuş, böylece yerel güçlerin bağımsız davranmasını engellemeyi amaçlamıştır. Böylece eşitler arasında birinci olan bir kabile liderini, tüm boy beylerinin ve yerel güçlerin kendisine itaat ettiği güçlü bir sultan haline getirmeye çalışmıştır.

Egemen yapıları sınırlandırmalar bakımından da Bodin ve Nizamülmülk arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Tanrısal kurallara uymak bakımından iki düşünürün görüşleri arasında benzerlik bulunmaktadır. Bodin’in egemen monarkı dini kurallarla sınırlandırılmış, Tanrısal yasalara riayet etmesi ve adaletli davranması tavsiye edilmiştir. Ancak egemen bunun aksi şekilde hareket ettiğinde ona ceza verebilecek bir merci bulunmadığından bu sınırlama yalnızca onu vicdanen bağlayan bir sınırlamadır (Bodin, 2024, s. 46-49, 66-67). Nizamülmülk de sultan monarkın aynı şekilde dini kurallara uyması ve adaletli olması gerektiğinden bahseder. Yine aynı şekilde buna uygun davranmadığında ona karşı herhangi bir yaptırımdan söz etmeyip öteki dünyada Allah tarafından hesap sorulacağını söyler (Nizamülmülk, 2014, s. 22-27). İki düşünürde de monarka konulan sınır yalnızca vicdani bir sorumluluk olarak belirir. Çünkü onlara göre monark kurumsal anlamda en üstün merci olup ona ceza verebilecek konumda bulunan kimse yoktur.

Bodin’in düşüncesinde egemen monarka konulan sınırlandırmalardan biri de ailelerin sahip olduğu özel mülkiyet hakkıdır. Ona göre devlet ailelerden oluşur. Toprakların mülkiyeti ailelere, egemenlik ise krala aittir. Monark ailelerin servetleri konusunda bir tasarrufta bulunamaz, ancak monarkın karşısında tüm kesimler ve sınıflar eşit olup monarka itaatle yükümlüdürler (Sabine, 1969b, s. 80). Nizamülmülk’ün düşüncesindeki sultan monark açısından da benzer bir durum söz konusudur. Fakat burada özel mülkiyet değil, Oğuz ve Türkmenlerin kabile gelenekleri söz konusudur. Nizamülmülk’ün ortaya koyduğu tabloda ise sultanla halkın ilişkisinde kabileci geleneklere bağlılık yerine herkesin sultana itaatini sağlanması gerekir. Yerel ve geleneksel unvanlar var olsa bile sultana itaatte herkes eşit olmalıdır (Özgüdenli, 2000, s. 71-73). Bodin’e göre yurttaşlık uyruk olmaaktır. Ülke içinde egemen ve uyruk vardır. Farklı bağlar etkili olamaz. Herkes (lord, senyör, köylü, halk) egemene itaat konusunda aynı yükümlülüğe sahiptir (Sabine, 1969b, s. 81). Benzer bir anlayış Nizamülmülk’ün sultanlık anlayışında da bulunmaktadır. Sultan karşısında farklı unvanlar onun hakimiyetine zarar verecek şekilde kullanılamaz. Unvanı ne olursa olsun sultan karşısında herkes tebaa sayılır ve itaatle yükümlüdür (Hassan, 1990, s. 387-389).

Diğer bir sınırlandırma konusu ise yasalardır. Bodin’in egemen monarkı kanun koyabilir ve kanunları kaldırabilir. Tanrısal yasaları ve krallığın üstün yasalarını (tahtın ve ülke topraklarının başkasına devrinin yasak oluşu) değiştirmek dışında kanun yapma yetkisine sahiptir. Ayrıca koyduğu yasalarla bağlı da değildir. Bodin’de yasanın kaynağı egemenin bizzat kendisidir (Bodin, 2024, s. 46-51, 86-87). Ayrıca Bodin’e göre egemen zulüm ve dinsizlik de yapsa ona karşı hiçbir kişi ve kuruluşun isyan etme hakkı bulunmamaktadır (Bodin, 2024, s. 150-155). Nizamülmülk’ün sultan monarkı ise kanun koyma yetkisine çok sınırlı bir şekilde sahiptir. Çünkü sultanın ve tüm halkın uyması gereken ve değiştirilemez olan Şeriat kanunları geçerlidir. Sultan Şeriat kanunları çerçevesinde kanun koyma yetkisine sahiptir. Yasanın kaynağı sultan değil, Şeriat’tır (Lewis, 1988, s. 30-32; Lambton, 2006, s. 1-2).

Bodin ve Nizamülmülk’ün monarka yaklaşımları bakımından yapılan karşılaştırmalarda en dikkat çeken nokta Bodin’in egemen monarkının kendisinin kaynak oluşu; iktidarın, meşruiyetin,

yasaların dayandığı başka bir merci bulunmayıp en üstün merkezin egemenin bizzat kendisi olmasıdır. Nizamülmülk'ün sultan monarkı ise Bodin'in egemen monarkının kurumsal ve işlevsel anlamda çoğu niteliğine sahip olmakla birlikte iktidarın, meşruiyetin ve yasaların kaynağı dindir. Bu farklılığa rağmen Nizamülmülk'ün sultanlık anlayışı ile Bodin'in egemenlik teorisi kendi kültürel ve siyasal koşullarında benzer amaçlara hizmet etmiş ve merkezi otoriteleri doğurmuştur.

Tablo 1. Jean Bodin ve Nizâmülmülk'ün Siyasal Düşüncelerinin Karşılaştırmalı Analizi

	Jean Bodin	Nizamülmülk	Benzerlik	Farklılık
Siyasal düşünce yöntemi	Teorik bir anlayış ortaya koyar.	Tecrübeye ve tarihsel deneyimlere dayanan bir anlayış ortaya koyar.	-	Metodolojik olarak belirgin bir fark bulunmaktadır. Bodin teorik ağırlıklı, Nizamülmülk ise pratik argümanlar üzerinden düşüncelerini açıklar.
Tarihsel ve siyasi konjonktür	İç ve dış bağımlılık ve mezhep savaşlarının doğurduğu siyasal istikrarsızlık	İç ve dış bağımlılık ve halife ve sultan arasındaki sürtüşmelerin doğurduğu siyasal istikrarsızlık	İki dönem de benzer siyasal sorunlara sahiptir.	Farklı dönemler ve coğrafyalar olduğu için kültürel ve siyasal bakımdan farklılıklar bulunmaktadır.
Devlet düşüncesi	Devlet, egemenlik üzerine kurulmuş bir siyasal birliktir.	Devlet, adaleti ve kamu düzenini koruyan siyasal bir birliktir.	Güçlü ve istikrarlı devlet anlayışı vardır.	Bodin devleti teorik temellere oturtur. Nizamülmülk devleti pratik amaçlar bakımından açıklar.
Monarşi anlayışları	Egemen monarkın iktidarı mutlak, sürekli ve bölünmezdir.	Sultan monark siyasal anlamda en yüksek otoritedir.	Güçlü merkezi monarşi savunulur.	Bodin monarşiyi teorik açıdan açıklar. Nizamülmülk monarşiyi pratik amaçlarla açıklar.
Meşruiyet anlayışları	Monarkın meşruiyeti kendisindendir.	Monark meşruiyetini doğrudan Allah'tan alır.	-	Bodin'in monarkı dini ya da kurumsal anlamda bir meşruiyet sağlanmasına ihtiyaç duymaz. Nizamülmülk'ün monarkı ise kurumsal anlamda olmasa bile dini anlamda bir meşruiyet kaynağına sahiptir.
Siyasal iktidarın sınırları	İlahi kurallar ve ailelerin mülkiyet hakları	İlahi kurallar ve adaleti sağlamak	İki düşünürde de monark ilahi kurallarla sınırlıdır. Ancak, bu kurallara uymak kendi vicdani sorumluluklarındadır.	Bodin'de ailelerin mülkiyet hakları (feodal haklar) özellikle önemlidir. Nizamülmülk'te adalat ilkesi ağır basar.

Hukuk anlayışları	Monark yasa yapma yetkisine sahiptir.	Şeriat yasaları esastır.	Devlet düzeninin temelinde yasalar bulunur.	Bodin'de yasanın kaynağı egemen monarktır. Nizamülmülk'te ise yasanın kaynağı Şeriattır.
Din-devlet ilişkisi	Devlet ön plandadır.	Din ve devlet arasında tamamlamıcılık ilişkisi bulunur.	Din toplumsal düzenin sağlanmasında önemlidir.	Bodin siyasal birliği korumayı esas alır. Nizamülmülk ise dini meşruiyet ile siyasal düzen arasındaki uyumu temele koyar.
Dış bağımlılık	Herhangi bir kuruma dış bağımlılığı reddeder.	Herhangi bir kuruma dış bağımlılığı olmayan güçlü bir sultan tablosu çizer.	Dış bağımlılıklardan kurtulmuş güçlü monark anlayışı iki düşünürde de bulunmaktadır.	Bodin Papalık kurumunun onaylamasına ihtiyaç duyulmadığını teorik olarak açıklar. Nizamülmülk ise Hilafet kurumunun onayına ihtiyaç duymayan fiilen güçlü bir sultanlık anlayışı oluşturur.
İç bağımlılık	Feodal bağları reddedip monark karşısında herkesin itaatte eşit olduğunu savunur.	Merkezi otoriteden bağımsız hareket eden Oğuz ve Türkmen boyları karşısında güçlü bir sultan anlayışı oluşturur.	İç bağımlılıklardan kurtulmuş güçlü bir merkezi monarşi anlayışı iki düşünürde de bulunur.	Bodin feodal lordlar karşısında, Nizamülmülk ise bağımsız davranan boy beyleri karşısında güçlü merkezi otoriteyi savunur.
Devletin sürekliliği	Egemenliğin süreklilik özelliğiyle sağlanır.	Adalet ve kamu düzeninin korunmasıyla sağlanır.	Devletin sürekliliği ve bekası ortak amaçtır.	Bodin devletin ayakta kalmasını egemenliğe, Nizamülmülk ise adaletli ve iyi yönetime dayandırır.
Nihai amaç	Siyasal birlik ve istikrarın sağlanmasıdır.	Siyasal birlik ve istikrarın sağlanmasıdır.	Siyasal birlik ve istikrar ortak amaçtır.	İki düşünür farklı medeniyetlerde ve farklı dönemlerde yaşamalarına rağmen düşüncelerinin kesiştiği nokta güçlü ve istikrarlı devlet anlayışıdır.

Sonuç

Batı siyasal düşüncesinden Jean Bodin ve İslam siyasal düşüncesinden Nizamülmülk kendi dönemlerinde önemli görevlerde bulunmuş ve önemli siyasal teoriler geliştirmiş düşünürlerdir. Her iki düşünür de kendi tarihsel ve siyasal koşullarında gündemde olan siyasal sorunlara çözüm arayışı içerisinde olmuşlardır. Bunu yaparken de geliştirdikleri düşünceler arasında benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmıştır.

İki düşünürün geliştirdikleri çözümler ve teoriler belirli temalar çerçevesinde karşılaştırılmış ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Ancak anakronizme meydan vermemek adına iki düşünürün görüşleri birbiriyle özdeş kabul edilmemiş, kendi tarihsel ve kültürel koşulları içerisinde incelenmiş, birbirinin devamı ya da birbirini etkileyen düşünürler olarak ele alınmamıştır.

Bodin'in ve Nizamülmülk'ün yaşadıkları dönemler farklı tarihlerde ve farklı coğrafyalarda benzer sorunlara sahne olmuştur. İki düşünürün de kendi dönemlerinde ve coğrafyalarında monarkın iç ve dış bağımlılıklarla bağlı olduğu bir siyasal tablo ortaya çıkmıştır. Dış bağımlılık din-devlet ilişkilerinin kurumsal bir boyutta gerçekleşmesi neticesinde meydana gelmiştir. İç bağımlılık ise Bodin'in döneminde Avrupa'da feodalizm ekseninde şekillenmiş, Nizamülmülk döneminde ise yerel güçlerin düzensizliklerinden ve bağımsızlık eğilimlerinden kaynaklanmıştır. Bu sorunların çözümü

için iki düşünürün de sunduğu çözüm daha güçlü ve merkezi bir monarşi olmuştur. Ancak, iki dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel koşulları nedeniyle iki monarşi anlayışı arasında büyük farklar bulunmaktadır.

Bu farkların en önemlisi din ve devlet ilişkileri noktasındaki ayrımdır. Batı ve İslam siyasal düşünceleri arasında din ve devlet ilişkileri bağlamında temelde yatan bir ayrım bulunmaktadır. Batı siyasal düşüncesinde din ve devlet ayrı alanlar olarak görülüp yetki alanları ayrıştırılmıştır. İslam siyasal düşüncesinde ise din ve devlet ikiz ve kardeş kurumlar olarak görülmüş, otoritenin iki alanın da yetkisini kendisinde barındırması esas olmuştur. Ancak, İslam tarihinde yaşanan gelişmeler ve Hilafet kurumunun siyasal ve askeri gücünün ortadan kalkması sonucunda dünyevi yöneticiler (sultanlar) güçlenmiş, bu durum da İslam siyasal düşüncesinde din ve devlet otoritelerinin yetki alanlarının ayrışmasına sebep olmuştur. Batı siyasal düşüncesinde din ve devlet ayrımı en başından beri var olan ve doğal bir durum olarak ortaya çıkmış, İslam siyasal düşüncesinde ise bu ayrım teoride ve temelde var olan doğal bir durum olarak değil, siyasal koşulların zorlamasıyla ortaya çıkan yapay bir ayrılık meydana getirmiştir. Bu tablo Batı siyasal düşüncesi içerisinde Papalık kurumunun zayıflamasıyla siyasal iktidar açısından seküler bir egemenlik teorisinin ortaya çıkmasına sebep olmuş, İslam siyasal düşüncesinde Hilafet kurumunun zayıflamasıysa siyasal iktidarın (sultanın) dini görevleri ve Hilafet kurumunu korumayı da üstlenmesi sonucunu doğurmuştur. İslam siyasal düşüncesinde ortaya çıkan sultan monark anlayışı Batı siyasal düşüncesi içerisinde ortaya çıkan egemen monark ile “işlev bakımından” benzer, “meşruiyet kökeni bakımından” farklı bir nitelik arz etmektedir. Bu bakımdan Bodin daha dünyevi ve kuramsal bir yaklaşımla egemen monarkı kurgulamış, Nizamülmülk ise sultanın dini rolünü vurgulamış, kişisel niteliklerini öne çıkarmış, böylece sultanlık kurumunu bu argümanlar üzerine kurmuştur.

Din ve siyaset ilişkisi iki düşünürde farklı sonuçlar doğururken, kurumsal anlamda dini yapılara karşı oluşan tepki benzer sonuçlara yol açmıştır. Merkezi monarşinin dış bağımlılıklardan kurtulması için Bodin egemenlik teorisini ortaya koymuş, Nizamülmülk ise sultanlık anlayışını geliştirmiştir. Böylece Batı ve İslam siyasal gelenekleri çerçevesinde şekillenen güçlü merkezi monarşiler ortaya çıkmıştır. Bodin’in egemenlik teorisi Papalığı devre dışı bırakan ve dini değerlerden bağımsız bir monarşi yaklaşımı doğurmuştur. Nizamülmülk’ün sultanlık anlayışı ise Hilafetin uygulamakla yükümlü olduğu dini görevleri de sultana yükleyen ve dini değerlere dayanan bir monarşi biçimi ortaya çıkarmıştır. Bu noktada Batı’da Papalık ve krallar arasındaki gerilimin sert bir mücadeleye dönüştüğü ve aforoz gibi bazı yetkilerin kullanıldığı görülmüştür. Halifeler ve sultanlar arasındaki gerilimin ise birbirlerine karşı koruma-meşruiyet sağlama ihtiyacı çerçevesinde daha yumuşak bir çerçevede gerçekleştiği söylenebilir. Egemenlik teorisi gibi seküler meşruiyet parametrelerinin üretilmesi sayesinde Batı’da Papalık gibi bir kuruma ihtiyaç kalmamışken, sultanlar halifeler tarafından onaylanmaya ihtiyaç duymuşlardır. Nizamülmülk ise bu kurumsal bağlılığın ortadan kalkması gerektiğini savunmuştur. Meşruiyet kaynağı açısından bakıldığında Bodin’in egemeni dini bir kaynaktan meşruiyet alma ihtiyacına sahip olmayan bir monarktır. Meşruiyeti kendisindendir. Nizamülmülk’ün sultanı ise meşruiyet ilişkisi bakımından Hilafete olan kurumsal bağlılıktan kurtulup meşruiyetini doğrudan ilahi kaynaktan alan bir monarktır.

Her iki düşünürde de siyasal otoritenin dini otorite karşısındaki konumu tartışılmaktadır. Bodin bu ilişkiyi egemenliğin bağımsızlığı üzerinden kurmakta ve teorik düzeyde ele almaktadır. Nizamülmülk’te ise bu ilişki sultanın fiili üstünlüğü ile şekillenmekte, daha çok pratik düzeyde incelenmektedir. Papalık ve Hilafet arasında kurumsal anlamda bir eşitleme yapmak koşulların farklılığından dolayı yanlış çıkarımlara sebep olabilir. Bu sebeple iki düşünür arasındaki karşılaştırma Papalık ve Hilafet kurumlarının siyasal iktidarlar karşısındaki işlevsel rolleri üzerinden yapılmıştır.

İki düşünür arasındaki karşılaştırmada ulaşılan sonuçlardan bir kısmı da iç bağımlılık konusu ile ilgilidir. İki dönemde de ülke içindeki yerel güç odakları güçlü monark anlayışının oluşmasının

önünde engel teşkil etmiş, Bodin ve Nizamülmülk kendi dönemlerinin koşullarında bu durumu aşmak için çözümler geliştirmişlerdir. Ancak yerel güç odaklarının niteliği iki dönemde de farklılık arz etmektedir. Avrupa’da feodal sistem merkezi gücün önünde engel olmuş, Selçuklu’da ise Türk boylarının ve Oğuzların bağımsız hareketleri buna engel teşkil etmiştir. Bodin feodal sistemi ortadan kaldırmak ve merkezi otoriteyi sağlamak için egemenlik teorisini ortaya atmış, Nizamülmülk ise yerel bağımsız güçleri merkezi otoriteye bağlamak için *ikta* sistemini kullanarak güçlü sultanlık anlayışını ülke içinde yerleştirme gayretinde olmuştur. Avrupa’da feodal sistem merkezi otoriteyi sarsacak mekanizmalar barındırmakta, toprakların mülkiyeti ve topraklar üzerindeki yasa koyma, uygulama noktasında kralın yetkileri sınırlandırılmaktadır. Bu anlayış içerisinde krallar lordlar karşısında *eşitler arasında birinci* olarak görülmektedir. Selçuklular döneminde ise Türk boylarının ve Oğuz kabile geleneğinin getirdiği yönetim anlayışı güçlü bir monarkın oluşmasını engellemiştir. Boylar ve kabileler bağımsız hareket etme eğiliminde olup daha çok göç eden kitleler halinde yaşamaktadırlar ve güçlü bir sultan anlayışı bu kabileler tarafından benimsenmemektedir. Dolayısıyla Bodin egemen monarkın ortaya çıkması için feodalitenin zayıflatılmasını, Nizamülmülk ise güçlü bir sultanın ortaya çıkması için kabilelerin ve boyların ikta isimli toprak sistemi içerisinde merkeze bağımlılıklarının artırılmasını önermişlerdir. Bu nedenle Bodin’de merkezi otoritenin güçlendirilmesi teorik ve normatif bir çerçevede formüle edilmiştir. Nizâmülmülk’te ise bu süreç pratik ve idari mekanizmalar üzerinden yürütülmüştür.

Bodin ve Nizamülmülk arasında monarkın sınırlandırılması bakımından bir benzerlik bulunmaktadır. Bodin egemeni ilahi yasalarla sınırlamış, ancak buna uymadığı takdirde ona yaptırım yapacak bir merci olmadığını söylemiştir. Nizamülmülk de sultanı Şeriat kanunları ile sınırlandırmış, ancak o da sultanın Şeriata uymadığı takdirde onu zorlayabilecek bir makamın bulunmadığını öne sürmüştür. Fakat aralarında bir fark bulunmaktadır. Bodin’in egemeni ilahi kurallara uymasa da egemen olarak meşruiyetini kaybetmez. İtaat edilmelidir. Nizamülmülk’ün sultanı ise Şeriata uymazsa meşruiyetini kaybeder, isyanlara açık hale gelir. Bu durumda Bodin’de isyanın hiçbir şekilde meşru olmadığı, isyan da çıksa egemenin meşruiyetinin değişmediği, kararlarının haklılığına zarar gelmediği söylenebilir. Nizamülmülk’te ise isyan meşru değildir, ancak fiilen sultanın kararlarının meşru olup olmadığını sorgulatabilir. Bu noktada aralarında bir fark ortaya çıkmaktadır. Bodin’in egemeni yasa koyma yetkisine sahiptir. Yasalar onun emriyle yapılır, değiştirilir. Oysa Nizamülmülk’ün sultanı yasa koyucu değildir. Şeriat kanunlarına bağlı olup yalnızca bu kanunlar çerçevesinde yasa koyabilir. Bodin’de egemen yasanın kaynağıdır. Nizamülmülk’te sultan yasanın kaynağı değil, uygulayıcısıdır.

Sonuç olarak Bodin’in egemenlik teorisi ve Nizamülmülk’ün sultanlık anlayışı özdeş yaklaşımlar değildirler. Ancak, farklı tarihsel ve kültürel koşullarda meşruiyet sorunlarına ve siyasal parçalanma tehlikesine karşı merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Bunu yaparken de Bodin daha dünyevi ve teorik bir yaklaşım sergilemiştir. Nizamülmülk ise dini argümanlar ve pratik araçlar kullanmıştır. Böylece benzer meşruiyet ve istikrarsızlık sorunlarına güçlü monarşi formülüyle iki ayrı çözüm modeli sunmuşlardır. Dolayısıyla ikisi de iç ve dış bağımlılıktan kurtulmuş merkezi ve güçlü monarşiyi farklı yöntemlerle kurgulamışlardır.

References

- Ağaoğulları, M. A. (2018). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da siyasal düşünceler*. İletişim Yayınları.
- Ben-Amittay, J. (1983). *Siyasal düşünceler tarihi*. (M. A. Kılıçbay & L. Köker, Çev.). Savaş Yayınları.
- Beriş, H. E. (2016). Jean Bodin. H. E. Beriş & F. Duman (Ed.), *Siyasal düşünceler tarihi* (ss. 353-382). Orion Kitabevi.
- Berman, H. J. (2020). *Hukuk ve devrim*. (K. Turanlı, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
- Black, A. (2011). *The history of Islamic political thought*. Edinburgh University Press.
- Bloch, M. (1983). *Feodal toplum* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Savaş Yayınları.
- Bodin, J. (2024). *Egemenlik üzerine* (R. Kuldaşlı, Çev.). Timaş Yayınları.
- Bosworth, C. E. (2011). *The history of the Seljuq state*. Routledge.
- Cahen, C. (1968). *Pre-Ottoman Turkey* (J. J. Williams, Trans.). Taplinger Publishing.
- Canatan, K. (2009). Geleneksel siyaset ve devlet felsefesinin bir yorumu olarak “Siyasetname”: Büyük devlet adamı Nizamülmülk’ün devlet ve siyaset anlayışı üzerine. *Turkish Studies*, 4(7), 194–220. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.905>
- Crone, P. (2007). *Ortaçağ İslam dünyasında siyasi düşünce* (H. Köni, Çev.). Kapı Yayınları.
- Davis, R. H. C. (2020). *Orta çağ Avrupa tarihi* (R. Şişman, Çev.). Dergah Yayınları.
- Evkuran, M. (2016). *Sünnî paradigmayı anlamak*. Ankara Okulu Yayınları.
- Feldman, N. (2008). *The fall and rise of the Islamic state*. Princeton University Press.
- Findley, C. V. (2005). *The Turks in world history*. Oxford University Press.
- Ganshof, F. L. (1952). *Feudalism* (P. Grierson, Trans.). Longmans.
- Gaxotte, P. (1962). *Fransız ihtilali tarihi* (S. Tiryakioğlu, Çev.). Varlık Yayınları.
- Golden, P. B. (1992). *An introduction to the history of the Turkic peoples*. Otto Harrassowitz.
- Hallaq, W. B. (2013). *The impossible state*. Columbia University Press.
- Hassan, M. R. (1990). Nizamülmülk (Y. Z. Cömert, Çev.). M. M. Şerif (Ed.), *İslam düşüncesi tarihi cilt 2* (ss. 375-402). İnsan Yayınları.
- Hodgson, M. G. S. (1977). *The venture of Islam volume two*. The University of Chicago Press.
- İbnü'l-Esîr (1991a). *İslam tarihi el-kâmil fi't-târih Dokuzuncu Cilt* (A. Özeydin, Çev.). Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esîr (1991b). *İslam tarihi el-kâmil fi't-târih Onuncu Cilt* (A. Özeydin, Çev.). Bahar Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu tarihi*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk millî kültürü*. Ötüken Yayınları.
- Kennedy, H. (2004). *The prophet and the age of the caliphates*. Pearson Longman.
- Lambton, A. K. S. (2006). *State and government in medieval Islam*. RoutledgeCurzon.
- Laoust, H. (1999). *İslam'da ayrılıkçı görüşler* (E. R. Fırlıklı & S. Hizmetli, Çev.). Pınar Yayınları.
- Lapidus, I. M. (2002). *A history of Islamic societies*. Cambridge University Press.

-
- Lewis, B. (1988). *The political language of Islam*. The University of Chicago Press.
- Lewis, B. (2005). Egypt and Syria. P. M. Holt, Ann K. S. Lambton & B. Lewis (Ed.), *The Cambridge history of Islam* (ss. 175-230). Cambridge University Press.
- Mairet, G. (2013). Padova'lı Marsilius'dan Louis XIV'e laik devletin doğuşu (C. B. Akal, Çev.). C. B. Akal (Ed.), *Devlet kuramı* (ss. 215-244). Dost Kitabevi Yayınları.
- Maverdi (2018). *El-ahkâmü's sultaniye* (A. Şafak, Çev.). Bedir Yayınevi.
- Menekşe, Ö. (2005). İslam düşünce tarihinde devlet anlayışı: Mâverdi ve Nizamülmülk örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(3), 193-211.
- Merçil, E. (2011). *Büyük Selçuklu devleti*. Nobel Yayınları.
- Nizamülmülk (2014). *Siyasetname* (M. Topkaya, Çev.). Nilüfer Yayıncılık.
- Özaydın, A. (1999). Nizamülmülk. *TDV İslam ansiklopedisi Cilt 33* (ss. 194-196). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2000). Tuğrul Bey dönemi. R. Turan (Ed.), *Selçuklu tarihi el kitabı* (ss. 57-80). Grafiker Yayınları.
- Peacock, A. C. S. (2020). *Büyük Selçuklu imparatorluğu* (Ö. Akpınar, Çev.). İletişim Yayınları.
- Reynolds, S. (2001). *Fiefs and vassals*. Clarendon Press.
- Rosenthal, E. I. J. (1962). *Political thought in medieval Islam*. Cambridge University Press.
- Sabine, G. (1969a). *Siyasal düşünceler tarihi 1 eski çağ-orta çağ* (H. Rızatepe, Çev.). Sevinç Matbaası.
- Sabine, G. (1969b). *Siyasal düşünceler tarihi 2 yeni çağ* (A. Öktem, Çev.). Sevinç Matbaası.
- Spuler, B. (2005). The disintegration of the caliphate in the east. P. M. Holt, A. K. S. Lambton & B. Lewis (Ed.), *The Cambridge history of Islam* (ss. 143-174). Cambridge University Press.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal düşünceler tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Turan, R. (2000). Selçuklular döneminde devlet ve teşkilat. R. Turan (Ed.), *Selçuklu tarihi el kitabı* (ss. 441-478). Grafiker Yayınları.
- Ullmann, W. (1970). *The growth of Papal government in the middle ages*. Routledge.

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

The author(s) declare that this manuscript is an original work prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The manuscript has not been previously published and is not currently under consideration for publication elsewhere. All sources used in the preparation of this study have been properly cited and referenced. The author(s) confirm that the work contains no plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data. The research findings are presented honestly and transparently in accordance with the principles of academic integrity.

Author Contributions

All authors have significantly contributed to the conception, design, analysis, and preparation of the manuscript. All authors have read and approved the final version of the manuscript and agree to its submission and publication.

Conflict of Interest

The author(s) declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author(s). Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author(s).

Copyright and Permissions

The author(s) confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

All authors confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Yazar(lar), bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan eder. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Yazar(lar), çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan eder.

Yazar Katkısı

Tüm yazarlar çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin hazırlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Tüm yazarlar makalenin son hâlini okuyup onaylamış ve yayımlanmasını kabul etmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar), bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmış olabilir. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri yazar(lar) tarafından dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk yazar(lar)a aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Yazar(lar), telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan eder.

Yazar Onayı

Tüm yazarlar makalenin son hâlini okuduklarını, onayladıklarını ve yayımlanmasını kabul ettiklerini beyan eder.

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir. (No potential conflict of interest was reported by the authors)